

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

Budoucnost české rodiny

Vedoucí práce: RSDr. Ján Mišovič, CSc.

Autor práce: Bc. Sochorová Zuzana

Studijní obor: Etika v sociální práci (KS)

Ročník: druhý

Prohlášení:

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

25. 3. 2015

Poděkování:

Děkuji panu RSDr. Jánu Mišoviči, CSc. za fundované vedení mé diplomové práce a cenné rady a připomínky, které mi poskytl.

Motto: *„Lidská bytost je neúplná, nedokáže si sama vystačit, a má proto k prožitku štěstí zapotřebí druhého. Avšak právě proto, že je štěstí se vztahem k druhému neodlučně spjato, je jedinec nevyhnutelně vystaven zklamání a zraňující bolesti. Mám-li být dokonale šťastný, závisím na druhých, a moje štěstí je proto nutně prchavé a nestálé. Bez druhého člověka nejsem ničím, a jsem-li s ním, jsem mu vydán napospas. Jediné štěstí, kterého může člověk dosáhnout, je proto křehké.“*

Jean- Jacques Rousseau

OBSAH

Úvod	6
1 Tradiční rodina	10
1.1 Křesťanské chápání manželské lásky	11
1.1.1 Víra v rodině	13
2 Moderní rodina	14
2.1 Moderní pojetí manželské lásky	20
2.2 Manželství a partnerství	23
2.3 Rodičovství	28
2.3.1 Rodičovství v manželském svazku	36
2.3.2 Svobodné matky	39
2.3.3 Bezdětnost	40
2.4 Asistovaná reprodukce	50
2.4.1 Bioetické principy	51
2.5 Genderové role a jejich rozdělení v moderní rodině	55
2.5.1 Práce, volný čas	60
2.6 Rozvod, rozchod	63
3 Rodina budoucnosti	69
3.1 Sociální aspekty	79
3.2 Teologicko -etické aspekty	81
4 Diskuze, můj pohled	84
5 Závěr	91
Použitá literatura	93
Abstrakt	97

Úvod

Téma rodiny je v dnešní postmoderní době jedno z nejpálčivějších témat. Nacházíme se v jednom z dalších mezních období, kdy se tradiční rodina pomalu vytrácí a moderní rodina má tolik variabilit, směrů a nestability, že netušíme, jakou strukturu v příštích několika desetiletích bude mít.

Během několika desítek let se výrazně proměnil způsob života a mravů. Pocházíme z nějaké rodiny a jsme nositeli své rodinné historie. Základem rodiny jsou hlavně milující rodiče, kteří se nám snaží předat to nejcennější. Předávat lásku a umět ji dát, prosit a poděkovat, mluvit pravdu a umět unést kritiku, ale i vědomosti, morálku, kulturu naší země. Slavit svátky a dodržovat tradice. Naučili nás, abychom se o sebe chtěli a uměli postarat a abychom nesli odpovědnost za svůj život a do budoucna i za druhé. Za naše děti, přátele, příbuzné a někteří i za celou společnost. Vyrůstat v milující rodině je to nejlepší, čím mohou rodiče zahájit život svého dítěte, a to i v zájmu celé společnosti.

Doba se ovšem mění a změnil se i způsob náhledu na rodinu, na manželství, na společnost. Vztahy se rozvolnily, na tradice pozapomínáme, věřit v Boha se nenosí. Výjimkou se pomalu stává svazek manželský a brzo nebude koho rozvést. Přibývá jednočlenných domácností, kterým vyhovuje neomezující single život, ale jsou mezi nimi i ti, co do budoucna plánují život ve dvou a s dětmi.

Současná rodina je v náročné situaci. Ač sama prochází krizí a proměnou, je při tom stále místem, které pomáhá jedincům vyrovnat se s urychlenou dynamikou sociálních procesů, která může být pro jedince často příliš náročná.

Do hlavního proudu současnosti se dostává sám člověk, Narcis, středobod všeho a hlavním aktérem svého života, který si chce všeho do sytosti užít, být neustále oslněn a ničím se nenechat omezit. Umět se bavit, cestovat, mít dobře placenou práci a nevázat se. Díky zrychlenému životnímu tempu, za které vděčíme přetechizovanému světu kolem nás, máme možnosti, které se tradičnímu člověku ani nezdály. Naše životní úroveň je oproti minulým staletím stále vyšší. Tento stav přináší ovšem i svou daň.

Horší se životní prostředí a mnoho ploch naší planety je zastavěných, vybetonovaných, vyasfaltovaných, oplocených. Mnoho jsme získali a mnoho ztratili, ale málokdo z nás by měnil elektrické osvětlení za svíčku, surfování na netu za vyprávění příběhů nebo posilovnu za práci na poli. Mnozí lidé by svou svobodu už neměnili ani za to, aby se stali rodiči.

Rodiny našeho státu nejsou ovlivněny jen tím, co je za zdmi našeho domu, ale ponejvíce tím, co se děje venku. Zda máme práci a jak ji budeme mít dlouho. Od toho se odvíjí to, co si můžeme koupit. V jakých cenových relacích se můžeme pohybovat. Náš život určuje tržní hospodářství státu, hlavy naší politické scény, daně, které se odsouhlasí, zákony, které parlament schválí. Náš stát je státem Evropské unie a s jejími směrnici „nám bijí srdce na každém kroku“. Jednotlivec se nemůže ze seznamu odhlásit. Jsme svobodní za zdmi svobody. Dohledatelní, identifikovatelní a v zájmu pořádku i sledováni místním kamerovým systémem. V naší rozvinuté industriální společnosti jsme se nestali svobodnými. Naše myšlenky, city a touhy jsou zmanipulované jak masovými komunikačními prostředky, tak i vládou, průmyslem, tržním mechanismem. A tím jsou pro nás dnes věci zvláštním způsobem nejasné. Nepocítujeme dostatek vlastní kontroly nad našimi životy.

Pocítíme-li strach, je tu rodina, která by nám měla dát pocit bezpečí a pocit klidu. S rostoucí individualizací dochází také k oslabení tradičních norem a hodnot, poklesu významu morálních a náboženských zákonů. To vše je spojeno s rostoucí anonymitou ve městech, s oslabováním sociální kontroly, ale také se vznikem nových závislostí, například se systémem zdravotního pojištění, vzdělávacího systému, s pracovním trhem atd. Na jedné straně stoupají možnosti, avšak na straně druhé také nejistota a osobní riziko, které nedosahovaly nikdy takových rozměrů jako dnes. Zdrojem lidské identity již není tradice, autorita, zkušenosti starších v rodině, ale osobní prožitek a zkušenost. Dochází ke ztrátě významu rodinných příslušníků, kteří dosud byli důležitými socializačními činiteli a autoritou. Identita jedince je ohrožena tím, že lidé přestali následovat tradiční postupy, hodnoty, normy a jsou tedy znovu a znovu stavěni před nutnost volby.

Smysl života bývá často spojován s kvalitou života, se štěstím, se spokojeností s životem. Domovy už přestaly být přívětivým místem lásky a přátelství, ale spíše se

stávají místem, kde se uskutečňuje boj o teritorium. Zavíráme se ve svých domech a doma ve svých samostatných pokojích. Žijeme vedle sebe a zároveň každý sám. Nejsme schopni totiž plnit přemíru sociálních rolí, které na nás společnost klade. Virtuální blízkost upřednostňujeme před sdílením společných prostor našeho domova. Proto člověk dnešní doby hledá smysl svého žití. Přestal věřit v Boha a nemá pro co žít. Cokoli konzumuje, konzumuje individuálně.

Přibývá rozvodů, rozchodů. Zvyšuje se počet svobodných matek a žen či párů, které se rozhodly či dospěly k bezdětnosti. Přibývá rodin nesezdaných párů a single domácností. Nerodí se tolik dětí, ubývají vícečetné domácnosti a čím dál více lidí volí jiné životní strategie než založení rodiny. Přibývá párů, které využívají asistovanou reprodukci. Stále více jedinců se rodí ze zkumavek a díky neustálému vývoji v biogenetice se čím dál více vzdalujeme přirozenosti. Na etické aspekty početí života se přestává brát ohled. Už nyní si budoucí matka může zvolit způsob porodu nebo pohlaví dítěte. Má možnost využít anonymní dárcovství. Nabízí se otázka, kde budou končit možnosti našich voleb?

Ve své práci se zabývám rodinou moderní a tradiční. Mapuji, jaká byla rodina v tradiční společnosti, jak je na tom dnes a kam směřuje. Přežije vůbec? Proč nastala krize rodiny, co zapříčiňují rozchody a rozvody, má na to vliv míra vzdělání. Proč se lidé ještě berou, když je dnešním trendem individualismus. Ráda bych upřela pozornost také na další témata, jako je rodičovství, asistovanou reprodukci u párů, kteří z nějakého důvodu nemohou mít potomky přírodní cestou. Také fenoménem bezdětnosti i rodinou s jedním rodičem, v naší společnosti neustále přibývajících. Pozornost si také zaslouží téma věřící rodiny a všech aspektů s tím spojených.

Pracovní sféra a volný čas jsou důležitými tématy každého z nás a jsou nedílnou součástí našeho života. Procesy společenských změn mají vliv na rodiny a sociální změny v rodinách mají svůj vliv na společnost, proto je nemohu ve své práci opomenout.

Tato témata budu ve své diplomové práci zkoumat a rozvíjet, a to na základě zpracování tematicky zaměřených odborných knih od českých i zahraničních autorů. Použiji metodu porovnávání statistických dat z Českého statistického úřadu, a to nejvíce

mezi roky 1991, 2001 a 2011. Nastíním, co o této problematice míní renomovaní autoři, jak vidí budoucnost české rodiny, kam dle nich směřuje či by mohla směřovat, s ohledem na dnešní trendy. V neposlední řadě uvedu také svůj názor na budoucí vývoj rodiny do horizontu dvaceti let a nad sociálními a etickými aspekty, které by pro české rodiny budoucnost mohla přinést.

1 Tradiční rodina

Ve Velké francouzské encyklopedii píše Chevalier de Jacourt: „*Rodina je občanská společnost ustavená Přírodou: tato společnost je nejpřirozenější a nejstarší ze všech společností: vytváří základ pro národní společnost, neboť lid anebo národ není nic jiného než celek složený z mnoha rodin. Rodina se zakládá manželstvím a je to příroda sama, jež vtahuje člověka do tohoto svazku, z něhož jsou pak rozeny děti, jež prodlužují život rodiny, udržují lidskou společnost při životě a nahrazují ztráty, jež v ní způsobuje smrt každý den.*“¹

Česká rodina se po mnoho století utvářela jako katolická rodina. Rodina byla prototypem hierarchie a pevné uspořádanosti. Její základní sociální vazbou v rodině je vztah muže a ženy, kteří vytvářejí pár, jenž plodí děti. Matka se starala o domácnost a o děti. Otec býval v rodině hlavní autoritou, zaopatřoval chléb, ale i celou rodinu zařazoval do určité sociální vrstvy. Základní kvalitou tradičně chápané manželské lásky byla její nepomíjejícínost. Vztah byl pojatý až na věky.²

Předindustriální rodina byla pevně zakořeněna v rodinném domě, který jí patřil a jenž se dědil z generace na generaci. Dům symbolizoval rodinu a zajišťoval její trvání. Otec rodiny ho předával prvorozenému synovi. Už za svého života ho zasvěcoval do záležitostí rodiny a s domem se předávala i rodinná profese. Dohlížel na výběr nevěsty, která do domu přijde. A ovlivňoval další osud rodu ještě ve vnučích, v nichž se před jeho očima potomstvo rozrůstalo. Dcery se dávaly mimo dům a mladší synové odcházeli vybaveni podílem z úroků z rodinného kapitálu, aby ho neztenčovali, a zakládali tak vlastní rody.³

V tradičním pojetí se člověk ve stavu manželském přestal chápat jako individuum a vnímal se víceméně jako část páru. Víra měla spolu s tradicemi v rodině pevné místo. Významy rutinních činností pramenily ze všeobecného respektu, či dokonce úcty, k tradici a ze spojení tradice s rituálem, které přinášelo hluboké uspokojení, neboť daný

¹ MOŽNÝ, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. s. 17.

² Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 35-36.

³ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. s. 26.

soubor praktik naplňuje posvátným rozměrem. Udržuje důvěru v kontinuitu minulosti, současnosti a budoucnosti a spojuje tuto důvěru s rutinizovanými sociálními praktikami,⁴ například při společném stravování. To utváří potenciální příznivé podmínky pro rozvoj komunikace a citových vazeb v rodině.⁵

Také smrt působila jako jeden z nejvýznamnějších motivů rodinného života, který udával rytmus veškerého dění. Umírání po dlouhé věky vypadalo podstatně jinak než dnes. Člověk umíral v kruhu svých blízkých, vzpomněl na všechny, kteří ho už předešli, a v duchu prošel celý svůj život.⁶

1.1 Křesťanské chápání manželské lásky

Manželství je podle katolické víry svazkem, ve kterém je zvláštním způsobem představována láska Ježíše Krista k jeho církvi. Kristus se vtělením, smrtí a zmrtvýchvstáním daroval své církvi. Jen v tomto pojetí může být manželství chápáno a žito jako svátost, jako jeden ze způsobů následování Krista. Svátostně uzavřené manželství nemůže být rozloučeno ani manžely samotnými, ani nemůže být jinou mocí zrušeno.⁷

Rodina je jádrem životního společenství rodičů a jejich dětí. Této skutečnosti odpovídá křesťanské pojetí manželství a rodiny. Evangelium a učení církve nepochybuje ani v nejmenším o jedinečnosti manželského svazku. Je založen Bohem. Jednota a nerozlučitelnost jsou kvality, které jsou mu inherentní. Církev se od počátku snažila, aby ti, kteří byli pokřtěni v Kristu, tuto jedinečnost uskutečňovali. Manželský svazek, je třeba vidět jako lidsky důstojné předávání života, péče o děti, výchova v odpovědné osobnosti, způsoby chování, sociální hodnoty.⁸

⁴ Srov. GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. s. 96.

⁵ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 50.

⁶ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. s. 32.

⁷ Srov. *Život z víry*. s. 255.

⁸ Srov. RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*. s. 3-4.

Křesťanské manželství můžeme označit za návrat k nejzazší přirozenosti muže a ženy tak, jak je stvořil Bůh. Je to manželství ve třech a to oba manželé a Bůh. Manželství činí krásným láska mezi manželi, ale také Boží věrnost a pozornost i ve chvíli, kdy v očích lidí došlo k rozvodu. I v této chvíli zůstává strážcem manželské lásky. Lidská láska se zdá být mrtvá, ale Boží láska trvá. Z ní čerpají sílu rozvedení muži a ženy, kteří se rozhodli zůstat svému manželství věrni a do nového manželství nevstupovat. Uzavřeli trojstrannou smlouvu, v níž jedním z partnerů je Bůh.⁹

Posvátnost manželství je orientována na stabilitu garantované transcendencí Boží vůle: „*Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj.*“ Až Koncil tridentský v roce 1563 pevně a legálně závazně prohlásil manželství za svátost a přísnou monogamii za povinnost. Už nejstarší etické a morálně normativní spisy poukazují na to, že jakmile lidé přestávají plnit rodinné závazky, společnost ztrácí svou sílu. Nepřehlédnutelná část nejstarších posvátných židovských knih- Exodus, Deuteronomium, Ecclesiastes i Žalmy a Přísloví kladou důraz na význam poslušného dodržování pravidel rodinného života.¹⁰

Trvale platným východiskem křesťanského pojetí rodinných vztahů jsou listy apoštolské, zejména listy svatého Pavla např. k Efezským. Muž – láska, žena- úcta. Postavení ženy je ve vztahu oproti muži nižší. A přece se ve starozákonním patriarchátu něco podstatného mění a to, na rozdíl od tradičního patriarchátu zavazuje novozákonní pojetí muže úplnou odpovědností – především odpovědností za duševní blaho jeho ženy. Novozákonní texty kladou nebývalý důraz na spirituální odpovědnost.¹¹

Náboženské vyznání manželů má vliv na stabilitu jejich vztahu. Katolíci se rozvádějí méně než protestanti a ti méně než lidé bez víry. Nejpevnější jsou manželství ortodoxních židů. Smíšená manželství nejsou tak stabilní jako manželství nábožensky homogenní.¹²

Rodina je instituce zajišťující nezbytnou míru stability. Počty rozvodů, umělých přerušování těhotenství, nemanželských dětí, ale i klesající počty dětí v rodině a stoupající

⁹ Srov. PONSARDOVÁ, CH. *Víra v rodině*. s. 21-22.

¹⁰ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. s. 15.

¹¹ Tamtéž, s. 16.

¹² Tamtéž, s. 15.

počty nemanželských soužití nám dokládají, že řádná katolická rodina se dostává do postavení téměř mizejícího reliktu.¹³

1.1.1 Víra v rodině

Křesťanská rodina je rodina pokřtěných a žije způsobem života v souladu s vírou. Křesťany z nich dělá Bůh a tato rodina je na cestě k Bohu. Křesťané se snaží o přijetí dobra v celé jeho plnosti a odpoutávají se od každého zla. Rodina se tak denně snaží žít z milosti, kterou jí poskytla svátost manželství.¹⁴

Modlitba je čas věnovaný pro Boha a má pro život zásadní význam. Pomáhá na naší životní cestě udržovat správný směr a obrací náš pohled k tomu, co je neviditelné, vede nás k Bohu.¹⁵

Sociolog Lipovetsky soudí, že lidé jsou věřící dle vlastního výběru, proto míchají dohromady různé náboženské tradice. Podle něj to souvisí se ztrátou podstaty člověka, s pružným jedincem, který hledá sám sebe bez styčných bodů a jistot.¹⁶ Nechce být příliš svázán náboženskou morálkou, i když má naprostou svobodu zvolit si své náboženské vyznání, vstoupit do jakékoli církve a vystoupit z ní, kdykoli se mu zlíbí.¹⁷

¹³ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. s. 63.

¹⁴ Srov. PONSARDOVÁ, CH. *Víra v rodině*. s. 23.

¹⁵ Tamtéž, s. 89.

¹⁶ Srov. KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. s. 76.

¹⁷ Srov. FUKUYAMA, F. *Velký rozvrat*. s. 60.

2 Moderní rodina

Rodina je nejstarší společenská instituce spojená právním aktem manželství nebo pokrevními vztahy, ale také odpovědností a vzájemnou pomocí. Plní funkce biologicko-reprodukční, emocionální, socializačně-výchovné, ekonomické, sexuálně-regulační, a další. Vytváří určité citové klima, formuje interpersonální vztahy, hodnoty a postoje, základy etiky a životního stylu. Ze sociologického hlediska je formou začlenění jedince do sociální struktury. Nejběžnějším modelem rodiny je nukleární rodina, kterou tvoří nejbližší příbuzní, a to jsou oba rodiče a děti.¹⁸

Tam máme své místo, bezpečný domov. Vyrůstáme ve společenství rodičů a dalších sourozenců a sdílíme s nimi svůj život. Rodiče se nám snaží vštípit správné vzorce chování, informace o světě, určitý životní styl, víru, morálku, jak v životě obstát. Formují nás i školní instituce jako mateřské školky, školy, a pak vrstevníci, kamarádi, lidé kolem nás.

Rodina představuje neformální, emocionálně vysoce sycené sociální vztahy. Vzájemná pomoc členů zahrnuje jak materiální podporu tak i emocionální. Struktura těchto podpůrných sociálních sítí se ovšem dynamicky mění. Určité události mohou iniciovat uspořádání nových vazeb, zasahující i vně sociálního prostoru nukleární a rozšířené rodiny.¹⁹

Rodiny se od sebe liší svým hmotným zajištěním, sociokulturní úrovní, postavením a vzděláním rodičů, jejich generační a etnickou příslušností, hodnotovou orientací, rozdělením rolí v rodině a uspořádáním vztahů či stylem rodinného života. Sociologicky je rodina primární skupinou, v níž se dítě socializuje a vstupuje do lidského společenství, učí se žít s ostatními lidmi, v dalších skupinách neformálních a formálních a osvojuje si také roli občana.²⁰

¹⁸ Srov. PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. s. 189-190.

¹⁹ Srov. SÝKOROVÁ, D. *Prázdné hnízdo- šance nebo břemeno?* s. 11.

²⁰ Srov. HINTNAUS, L. *Člověk a rodina. Smysl a funkce rodiny*. s. 29-30.

Instituce rodiny prochází v průběhu několika posledních desetiletí řadou zásadních proměn. i česká rodina se významně vzdálila ustálenému tradičnímu modelu v důsledku transformačních procesů. Mezi nejčastěji jmenované trendy, které současnou podobu rodiny významným způsobem utvářejí, patří například odkládání manželství do pozdějšího věku, formování nových vzorců intimity, které nejsou založeny na předpokladu budoucího rodičovství, oslabení stigmatizace bezdětnosti, tzv. single životní styl, postupné rozvolňování tradičních genderových rolí a nárůst nesezdaných soužití. Rodina nejenže ztratila monopol na plození dětí, ale přestává mít děti vůbec. i u nás podíl dobrovolně bezdětných stoupá.²¹ Vysoký podíl domácností bezdětných a neúplných rodin způsobuje v sociálním prostoru nenasycené sociální molekuly a vysoký podíl neobsazených vazeb, jež je příhodným stavem k vytváření složitějších řetězců způsobené nestálostí vazeb v nukleární rodině, vyšší pohyblivostí populace a dramatickou dynamikou sociálního vývoje.²²

Prvotní funkcí rodiny je funkce **biologicko-reprodukční**, která začíná početím, porozením a zabezpečením potřebných podmínek pro život a jeho další vývoj. Rodina zajišťuje biologickou reprodukci a zachovává existenci lidského druhu. Rodičovská péče o potomstvo, o jeho zdatnost a životaschopnost je vyvrcholením reprodukčního úkolu a také forma účasti a rozdělení rolí dospělé populace v péči o potomky, projevující se v rodině. Rozhodující úlohu ve volbě partnera má samice. V rámci svého reprodukčního programu vybírají pro své potomstvo nejkvalitnějšího samce. Existují ale i biologicky neproduktivní odchylky v sexuálním programu, jako je homosexualita, maskulinní chování žen a feminní chování mužů.²³

Tvoření partnerské dvojice není jen vyhověním sexuálnímu pudu, ale je i projevem citových potřeb člověka a potřeby sociálního soužití. Subjektivním prožitkem partnerské duševní shody je pocit pohody, jistoty a blaha z přítomnosti druhého. V manželském vztahu by obě tyto složky měly být přítomny, neboť se opírají jedna o druhou, i když v jednotlivých fázích manželství se jejich váha mění. Sexuální

²¹ Srov. POLÁŠKOVÁ, E. *Plánovaná lesbická rodina*. s. 33.

²² Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. s. 27.

²³ Srov. HINTNAUS, L. *Člověk a rodina. Smysl a funkce rodiny*. s. 4.

shoda mívá větší váhu na počátku vztahu. v průběhu manželství nabývá větší váhy shoda duševní.²⁴

Rodina zůstává jádrem zabezpečení také starých lidí. Musí být zaštitěna růzností formálních a neformálních mimorodinných služeb, které ji umožní vyrovnat se s nároky na všestrannou péči, se zdravotními potížemi stárnoucí střední generace, s konkurenčními potřebami mladých rodin i s vysokou zaměstnaností žen.²⁵

Generace dětí a rodičů žijí v rozdílných sociálních světech, a proto dochází v jejich životě k různým nedorozuměním, jak s rodiči, druhou a třetí generací, tak mezi příslušníky určitých sociálních skupin. Rozdílné jsou potřeby či zájmy příslušníků jednotlivých generací, ale také vidění světa, hodnot a norem. Především je rozdílná sociální pozice a z ní vyplývající práva.²⁶

²⁴ Srov. HINTNAUS, L. *Člověk a rodina. Smysl a funkce rodiny.* s. 14-15.

²⁵ Srov. SÝKOROVÁ, D. *Prázdné hnízdo- šance nebo břemeno?* s. 5.

²⁶ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu.* s. 151.

Tab. 1. Prostředí důvěry a rizika v předmoderních a moderních kulturách²⁷

	PŘEDMODERNÍ	MODERNÍ
Prostředí	<i>Obecný kontext: převažující význam lokalizované důvěry</i>	<i>Obecný kontext: vztahy důvěry ve vyvázané abstraktní systémy</i>
DŮVĚRY	<ol style="list-style-type: none"> <i>1. Příbuzenské vztahy jako prostředek stabilizující sociální svazky v čase a prostoru</i> <i>2. Místní komunita jako místo Představující známé prostředí</i> <i>3. Náboženské kosmologie jako Způsoby víry a rituální praxe poskytující interpretaci lidského života a přírody naplněnou prozřetelností</i> <i>4. Tradice jako prostředek spojení Přítomnosti a budoucnosti; orientovaný na minulost v reverzibilním čase</i> 	<ol style="list-style-type: none"> <i>1. Vztahy osobního přátelství či sexuální intimity jako prostředky stabilizace sociálních svazků</i> <i>2. Abstraktní systémy jako prostředky stabilizace Vztahů v neomezeném rozpětí času a prostoru</i> <i>3. Na budoucnost orientované, kontrafaktuální Myšlení jako způsob spojení minulosti a přítomnosti</i>
Prostředí	<ol style="list-style-type: none"> <i>1. Hrozby a nebezpečí ze strany přírody, jako šíření infekčních chorob, nespolehlivost klimatu, povodně a jiné přírodní pohromy</i> <i>2. Hrozba lidského násilí ze strany plenících vojsk, místních lapků, loupežníků či zlodějů</i> <i>3. Riziko ztráty boží milosti nebo vliv zlovolné magie</i> 	<ol style="list-style-type: none"> <i>1. Hrozby a nebezpečí vzešlé z reflexivity modernity</i> <i>2. Hrozba lidského násilí v důsledku industrializace války</i> <i>3. Hrozba ztráty osobního smyslu odvozená z reflexivity modernity aplikované na „já“</i>
RIZIKA		

²⁷ GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. s. 93.

Z tabulky je patrné, k jak velkému obratu v životě jedince došlo. Zatímco v tradičním prostředí byl hlavním lidský vztah, důvěra, tradice, které rodinu i širší společenství stmelovalo a lidé se řídili zákony přírody, v době moderní se jedinec musí spolehnout sám na sebe. Nejen bez víry v Boha, bez pevných rodinných vztahů, dodržování tradic, ale i bez smyslu života, s vědomým ničením přírodních zdrojů a hrozby lidského násilí ve válečných konfliktech.

Narůstajícím trendem je i neochota mladých opustit rodné hnízdo. Důvodů, proč se tak děje, je vícero. Prodlužuje se čas studia a vzdělávání, a tím mladí lidé zůstávají déle závislí na rodičích, výchova rodičů je liberálnější než kdysi a není důvod z původní rodiny spěchat. Pohodlnost mladší generace je další charakteristikou doby a s tím souvisí i finanční výhody ku prospěchu mladých.²⁸ Povinnost rodičů vychovat zdravého a schopného potomka se tak rozšířila o úkol vytvořit dospělým dětem podmínky pro vlastní reprodukci.²⁹

Spolužití rodičů s dětmi je motivované mnohokrát velkou tužbou dále svým dětem pomáhat. Rodiče mají strach z toho, co bude, až děti opravdu z domu odejdou. Vyrovnat se se syndromem prázdného hnízda nebývá pro rodiče lehké, a o to víc, když se rodiče od sebe během let odcizili. Mezigenerační spory, ať jsou jakkoliv nepříjemné a zatěžující, mají svůj význam. Děti musí cítit potřebu bojovat o samostatnost, prosadit si svůj názor, aby se ve společnosti orientované na výkon nestali lehce porazitelnými a nechyběla jim odvaha jít do konfliktu a uměli věci dotáhnout do konce.³⁰

²⁸ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 151.

²⁹ Srov. SÝKOROVÁ, D. *Prázdné hnízdo- šance nebo břemeno?* s. 14.

³⁰ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 151.

Tab. č. 2 Kvalitativní ukazatele bydlení v České republice³¹*Pramen: Sčítání lidu, domů a bytů*

	1991	2001	2011
Počet osob na 1 trvale obydlený byt	2,76	2,64	2,47
Počet osob na 1 obytnou místnost (8 a více m ²)	1,04	0,98	0,73
Obytná plocha v m ² na 1 osobu	16,6	18,6	32,5
Obytná plocha v m ² na 1 byt	45,9	49,5	65,3
Počet obytných místností (8 a více m ²) na 1 byt	2,66	2,72	3,38
Počet cenzových domácností na 100 trvale obydlených bytů	109,3	111,6	-
Podíl samostatně bydlících domácností (%)	91,4	90,3	-

Poznámky: v roce 2011 definitivní výsledky podle místa obvyklého pobytu.

Výsledky z tabulky ukazují, že dnešní člověk potřebuje více prostoru, snižuje se počet osob na jeden trvale obydlený byt a obytná plocha se na jednu osobu během dvaceti let zdvojnásobila. Zatímco obytná plocha na jeden byt se zvyšuje, počet obyvatel v bytě se snižuje. V roce 1991 byl vyšší podíl lidí žijících samostatně oproti roku 2001, z roku 2011 nám údaj chybí.

V rodinných vztazích, které se stávají něčím, co lze vyměnit, se uvnitř i vně rodiny rýsuje svébytnost mužských a ženských individuálních biografíí. Každý prožívá v závislosti na dané životní fázi několik rodinných životů a také nerodinné formy života, a právě proto žije stále více lidí vlastním životem.³²

Analýza dat ze Sčítání lidu, domů a bytů ukázala, že řada faktorů má vliv na prodloužení období bezdětnosti žen a na míru jejich konečné bezdětnosti mezigeneračně. Mezi takové faktory patří výše vzdělání, typ zaměstnání, velikost místa bydliště nebo náboženské vyznání. Mezigeneračně silná souvislost byla objevena také mezi mírou bezdětnosti a samostatným bydlením a rodinným stavem. Bytové problémy jako jednu z hlavních bariér zahájení rodičovství uvádí vysoký podíl mladých lidí.

³¹ Srov. http://www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/1103.pdf [cit. 26. 11. 2013; 16:02:28 SEČ].

³² Srov. BECK, U. *Riziková společnost*. s. 188.

Dostupnost samostatného bydlení bezpochyby patří mezi faktory ovlivňující prodlužování období bezdětnosti.³³

Sociolog Giddens poukazuje také na to, že v industrializovaných oblastech světa žijí lidé v umělém prostředí. v prostředí jednání, které je nadále fyzické, ale nikoli přirozené a mnoho lidí po většinu času tak interaguje s neznámými lidmi.³⁴

2.1 Moderní pojetí manželské lásky

Manželství je právní vztah muže a ženy ke společnému životu. Výběr manžela a manželky je v současných západních společnostech individuální, svobodný a neomezovaný, přitom poměrně silně sociálně strukturovaný. Většina potomků končí ve stejné sociální třídě jako jejich rodiče a berou si jedince ze stejné sociální třídy. Párování mužů a žen z odlišných sociálních skupin není v české společnosti příliš časté.³⁵ Láska, cit a individuální náklonnost založená na emocích má silný sociální nános. S kým budeme žít, jestli vůbec uzavřeme sňatek a jaká bude povaha tohoto sňatku, jsou do jisté míry předpověditelné. Jde o to, jací muži a jaké ženy jsou na sňatkovém trhu přítomné. Jedná se o nabídku, z níž je vybíráno.³⁶

Uzavřené sňatky mají z ptací perspektivy zřetelné vzorce, a tudíž jsou lidé sociálními okolnostmi nuceni jednat určitým způsobem. Většina lidí, kteří uzavírají sňatek, si nevybírá partnera nebo partnerku náhodně, ale na základě podobnosti sociálních charakteristik. Lidé ekonomicky, sociálně nebo kulturně znevýhodnění si vybírají své protějšky zase mezi lidmi ekonomicky, sociálně nebo kulturně znevýhodněnými, lidé dobře společensky postavení si vybírají mezi dobře společensky postavenými, lidé mladí si vybírají své protějšky opět mezi lidmi mladými, lidé staří mezi starými, lidé věřící mezi věřícími, lidé postižení nebo fyzicky handicapovaní mezi postiženými nebo fyzicky handicapovanými. Partnerská volba není nepopsaným listem

³³ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 216-217.

³⁴ Srov. GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. s. 76.

³⁵ Srov. KATRŇÁK, T. *Spříznění volbou?* s. 178.

³⁶ Tamtéž, s. 18-19.

papíru, jak se z úhlu pohledu jedince jeví. Výběr manžela nebo manželky určují sociální kritéria, která vymezují pravděpodobnost jednotlivých protějšků, jež člověk během svého života nejen potká, ale které si pro svůj manželský život i zvolí.³⁷

Paradoxem je, že v konečném důsledku se vybraní partneři a partnerky díky osobní náklonnosti a citu ve většině ohledů neodlišují od těch, které by pro své potomky vybrali sami rodiče, pokud by mohli. Člověk si vybírá protějšek, který je mu z ekonomického, vzdělanostního, náboženského či regionálního hlediska podobný, blízký. Ač se tedy forma navazování a vyjednávání sňatků mění, podoba uzavřených sňatků se příliš nemění. Sňatek a rodina jsou stále základním kamenem přetrvávání sociální struktury z jedné generace na druhou.³⁸

Sociální charakteristiky člověka nepoznamenávají tedy pouze v tom, kde v zaměstnanecké struktuře skončí, jaký bude jeho příjem a životní standard, ale také to s kým, kdy a jaký uzavře sňatek. Ne všichni mají stejné šance na stejný typ sňatku v české společnosti. Míra těchto šancí je nerovnoměrně rozložena napříč populací. Určitý typ manžela nebo manželky je nám z hlediska sociálního pravděpodobnostně předurčen. My si volíme obsah, nicméně společnost určuje typy. Manželské párování se děje právě s ohledem na sociální charakteristiky lidí. Především mladé české páry procházejí stejnou změnou jako páry v západoevropských zemích. Muži a ženy jsou k sobě věkově blíže. Čím později však sňatek uzavíráme, tím máme vyšší šance na věkově odlišného manžela nebo manželku.³⁹

Elektronická pošta, seznamování přes internet, chatování, ale i hojně využívání textových zpráv zrychluje běžné partnerské seznamování, ale i navazování vztahů mimomanželských.⁴⁰

Sociální faktory souvisejí se sociálními bariérami mezi skupinami mužů a žen na sňatkovém trhu. Jedná se o sociální rozdíly, které muži a ženy, chtějí-li uzavřít sňatek, musejí překonávat. Sociální faktory jsou například věk, vzdělání, zaměstnání, rodinný stav. Determinují pravděpodobnost, jak bude vypadat jejich potenciální manžel nebo manželka. Velmi podobné sociální charakteristiky spojují muže a ženy dohromady.

³⁷ Srov. KATRŇÁK, T. *Spříznění volbou?* s. 23.

³⁸ Tamtéž, s. 26.

³⁹ Tamtéž, s. 179-180.

⁴⁰ Srov. PLAŇAVA, I.; PILÁT, M. a kol. *Děti, mládež a rodiny v období transformace.* s. 138.

Naopak třídní bariéry v rovině každodenního jednání jsou příliš velké na to, aby je lidé bez obtíží zdolávali, stejně jako jsou rozdíly mezi zaměstnáními a vzdělanostními stupni příliš významné na to, aby na ně muži a ženy při manželské volbě nebrali ohled. Strukturální nerovnosti nemáme šanci změnit. Jsou výsledkem politických opatření, populačního vývoje, podoby vzdělávacího systému nebo také v charakteru trhu práce.⁴¹

Náboženská homogamie odkazuje k uzavírání sňatků podle náboženského přesvědčení. Pokud ale význam religiozity v každodenním životě klesá, náboženská homogamie přestává být rozšířená a ve společnosti dochází k uzavírání sňatků bez ohledu na náboženské vyznání. Je-li tedy společnost z hlediska sociální struktury otevřená, lidé se berou bez ohledu na svůj sociální původ.⁴²

Pro úspěšnost manželství je významná kompatibilita osobní životní historie. Každý jedinec do manželství přináší i svou minulost, role osvojené v rodině, zejména však schéma manželského chování vštípené podle identifikačních vzorů ze své rodiny. Význam mají i vztahy ke svým rodičům, životní styl a hodnotový systém.⁴³ Nejstabilnější rodinou je ta, kde manželka láskyplně pečuje o svého manžela, panuje co největší shoda mezi partnery a manžel je úspěšný ve svém povolání. Manžel má i cit pro nezávislost a kontrolu své ženy. Úspěšně se integrovaly obě širší rodiny i staří přátelé do rodinných vztahů. Zato nejnižší kvalita manželství byla dokumentována v případech, kdy muž zastává tradiční představy o pohlavních rolích, zatímco žena má představy moderní, liberální.⁴⁴

Život je dlouhý a každý člověk se v čase mění. S přibývajícimi léty přichází zkušenost, že z toho, jak velký je náš cit dnes, nemůžeme spolehlivě usoudit, zda bude trvat i zítra. Ti, kdo mají odvalu pohlédnout této pravdě přímo do tváře, se převzetím trvalého závazku odpovědně staví k tomuto vztahu. Jedinec odpovídá celým svým sociálním postavením i osobnostní integritou. Mluví-li muž a žena v této dimenzi lásky, nemluví o citech či sexu, ale o odpovědnosti. Klade se větší důraz na lidsky důstojný akt volby. Jednou ze základních kvalit manželské lásky, která usiluje o trvalost, je, že svého partnera opětovně volím, nikoli to, že jsem věrný jednou danému slovu. Za pozitivní

⁴¹ Srov. KATRŇÁK, T. *Spříznění volbou?* s. 178.

⁴² Tamtéž, s. 32-33.

⁴³ Srov. HINTNAUS, L. *Člověk a rodina. Smysl a funkce rodiny.* s. 19.

⁴⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti.* s. 75.

kvalitu manželské lásky jsou dnes jednoznačně považovány možnosti k rozvoji vlastní osobnosti, k sebeuplatnění, seberealizaci ženy i muže. Pro svého partnera získáváme na ceně nikoli tím, že jsme mu bezvýhradně oddáni, ale tím, že jsme mu ve své odlišnosti podnětem, přínosem a výzvou. Manželská láska jako vztah dvou relativně nezávislých individualit je vztahem velmi krásným, ale také velmi křehkým, jako celé moderní manželství.⁴⁵

Způsoby života vytvořené modernitou nás zcela odvedly od všech tradičních typů sociálního řádu. Změny týkající se modernity jsou jak svou extenzitou, tak intenzitou hlubší než většina změn charakteristických pro předcházející období.⁴⁶ Před našima očima probíhá neustálý proces, nerovnoměrný pohyb. Jednotlivé rodiny se od sebe liší podle povahy svého klíčového vztahu, podle svých představ o manželské lásce i stavu jejich realizace. Jsou velké rozdíly mezi městem a vesnicí, mezi lidmi se základním vzděláním a vysokoškoláky a situace se také mění i v jedné a téže rodině, jak manželství trvá, a muž, žena i jejich sociální prostředí se vyvíjejí. Manželé se dostávají do situací, které si původně nedovedli ani představit, osobnostně zrají, stárnou, rozvíjejí se i chátrají. Vývoj dokonce ani nejde pořád jedním směrem.⁴⁷

2.2 Manželství a partnerství

Dnešní vztahy, do nichž lidé vstupují kvůli tomu, co z nich každý může získat, jsou vztahy samy pro sebe. Setrvávají v nich pouze tehdy, přináší-li oběma partnerům dostatečné uspokojení. Jakmile jeden z partnerů dospěje k názoru, že vztah se již nerozvíjí a je pro něj vyčerpán, je riskantní investovat do tohoto vztahu nějaké city.

Sňatek může přetrvávat jako volitelná, zastaralá možnost, ale už ho není zapotřebí, chce-li někdo založit rodinu. Lidé hledají různé uspořádání svého milostného života mimo jakoukoli instituci. Ti, kteří svatbu zásadně odmítají, pocházejí převážně

⁴⁵ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. s. 82-83.

⁴⁶ Srov. GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. s. 13-14.

⁴⁷ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. s. 76.

z rozvedených manželství. Svoboda se nedá vytvořit pouhou nevázaností, daří se jí tam, kde partneri stojí při sobě, kde jeden je tu pro druhého a je na něj spolehnutí.⁴⁸

Různé způsoby mileneckého soužití mají společné rysy a to, odmítání založit manželskou dvojici a propojit obě rodiny, odmítání ekonomické solidarity existující mezi partnery a jakéhokoli dlouhodobého závazku. Dalším je zjevná potřeba volnosti, autonomie jednotlivce, ponechat si své jméno, bankovní konto a často i vlastní byt a u žen například svobodu rozhodování v tom, pořídit si dítě, i když muž žádné nechce.⁴⁹

Podle široce rozšířené definice se normální rodina skládá z jednoho heterosexuálního manžela, jedné heterosexuální manželky a jejich biologických dětí žijících pod jednou střechou. Manžel je ten, který všeobecně platí za primárního živitele rodiny. Všechny body této definice realita podkopala, jak heterosexuální manželství, biologické rodičovství, tak i pravidlo, že živitelem rodiny je muž a rodina musí žít pod jednou střechou.⁵⁰

Mimomanželské formy soužití pokládá především mladší generace za prostor osobní a sociální svobody, v němž se jedinci mohou pohybovat a rozvíjet dle svých vlastních představ a přání, uzavírat partnerské vztahy, žít v nich a seberealizovat se. Přednost těchto životních společenství bývá spatřována v tom, že nejsou svázány žádným mravně právním řádem. Má se za to, že se lze obejít bez pravidel, navíc je možné se kdykoliv bez jakýchkoli finančních či jiných následků rozejít. Ocenění mimomanželských životních vztahů zesiluje ještě působením masmédií, která spatřují v bezmezné svobodě jistý druh ráje.⁵¹

V rodinném prostředí připadá historická a identitní funkce rodiny ve značné míře prarodičům a dokonce praprarodičům, kterých je stále více a těší se dobrému zdraví. Ti představují kořeny a kontinuitu rodiny. Generace sezdaných prarodičů nahradí prarodiče rozvedení, osamělí, znovu ženatí, kteří už nebudou poskytovat místo, kde by se neměnně celá rodina při různých oslavách scházela. Budou mít naopak sami komplikovanou minulost, z níž vyplývají rozmanité rodinné situace poznamenané

⁴⁸ Srov. RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*. s. 15.

⁴⁹ Srov. SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*. s. 48-49.

⁵⁰ Srov. BECK, U.; BECK-GERNSHEIM, E. *Dálková láska. Životní formy v globálním věku*. s. 24.

⁵¹ Srov. RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*. s. 27.

rozchody, zrušenými závazky, pozdními svazky, změnami příjmení i bydliště. Jejich vnuci tedy jen těžko budou hledat rodinnou identitu dál než za generací svých rodičů.⁵²

Tab. č. 3. Domácnosti podle výsledků sčítání lidu v letech 1961–2011 (v tisících)

Rok sčítání	Hospodařící domácnosti	Cenzovní domácnosti	Úplné rodiny	Neúplné rodiny	Domácnosti jednotlivců
1961	3 035	3 214	2 405	250	515
1970	3 365	3 503	2 488	307	669
1980	3 791	3 876	2 557	325	939
1991	3 984	4 052	2 513	434	1 090
2001	4 216	4 271	2 334	576	1 276
2011 ¹⁾	4 375	.	2 193	612	1 422
¹⁾ počty úplných a neúplných rodin bez rodin v hospodařících domácnostech tvořených 3 a více rodinami					

Tabulka č. 3 ukazuje, k jak velkému zvratu došlo v rodinném uspořádání české rodiny. Porovnáme-li výsledky z roku 1961 s výsledky roku 2011, jsou rozdíly o to markantnější. Zatímco počet úplných rodin si udržuje zhruba stejný počet, u rodin neúplných se během padesáti let zvýšil dvojnásobně a domácnosti jednotlivců dokonce ještě o něco více.

Ulrich Beck soudí, že manželství a rodinu nedrží pohromadě ani tak materiální základ a láska, jako spíše strach před osamělostí. To, co hrozí a vzbuzuje obavy za hranicemi manželství a rodiny je osamělost. Při všech krizích a konfliktech je možná nejstabilnějším základem manželství.⁵³

Dívky častěji než chlapeci požadují i v krátkodobém sexuálním vztahu vzájemnou důvěru, porozumění, ohleduplnost, věrnost a projevy něžnosti. Mladé muže zajímá spíše tělesná přitažlivost partnerky a dovedou si většinou představit uspokojující sexuální styk bez partnerství. Naproti tomu mladé ženy uspokojuje sexualita především ve spojení

⁵² Srov. SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*. s. 59.

⁵³ Srov. BECK, U. *Riziková společnost*. s. 187.

s harmonickým partnerským vztahem a zajímá je socioekonomický status budoucího partnera, jeho osobnost, inteligence, výkonnost. Jak se bude společný vztah vyvíjet, záleží na společných zkušenostech partnerů. v nejnovějších průzkumech můžeme nalézt náznaky toho, že pro průběh vztahu je důležitější žena, její postoje a způsoby chování. Ženy jsou totiž citlivější na problémy ve vztahu a jsou ochotnější a schopnější o nich také hovořit.⁵⁴

Hodnota přiznávaná lásce a citům, úsilí o důvěrný a blízký vztah nadále privilegují oproti sexuální hýřivosti a promiskuitě. Kdo je milován, musí být vybrán, ceněn a preferován oproti všem ostatním a tento stav přináší niterné uspokojení.⁵⁵

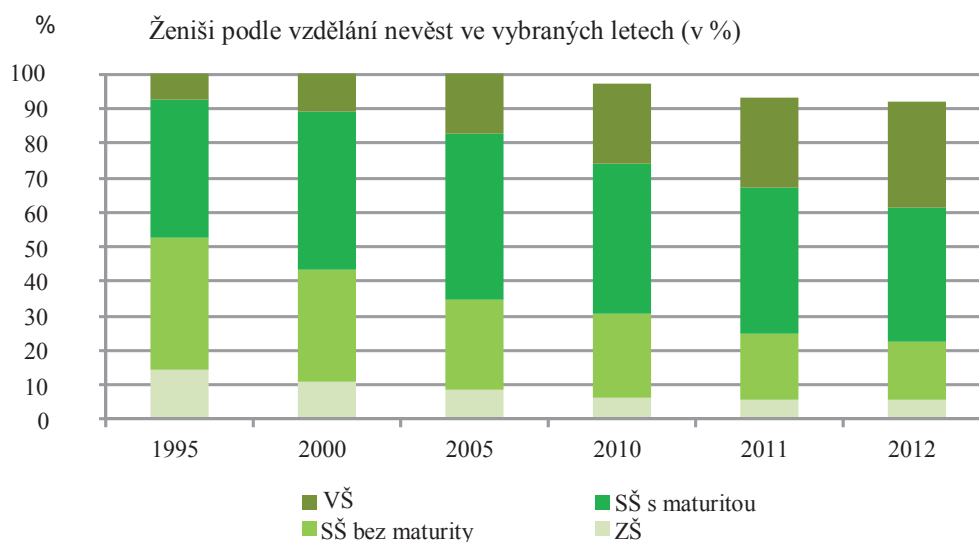
Vstup do manželství realizují mladí lidé i dnes zejména tehdy, plánují-li rodinu. Podíváme-li se na míru vzdělání žen, které vstupují do manželství, je od roku 1995 patrný trend, kdy si ženiši berou vzdělanější nevěsty. Důvodů je hned několik. Jednak můžeme sledovat zvyšující se podíl žen s vysokoškolským vzděláním, zejména v nejmladších věkových kategoriích. Jiným důvodem je stále trvajícím trend, kdy si vzdělanější ženy (s maturitou) berou méně vzdělané (vyučené) muže. Také je potřebné počítat s poklesem sňatků a s měnící se vzdělanostní strukturou osob tím, které do manželství vstupují. V roce 1998 bylo uzavřeno 52 457 sňatků, v roce 2013 již jen 43 499.⁵⁶

⁵⁴ Srov. KARSTEN, H. *Ženy- muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. s. 120.

⁵⁵ Srov. LIPOVETSKY, G. *Paradoxní štěstí*. s. 272.

⁵⁶ http://www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/publ/300004-14-n_2014. [cit. 25. 2. 2015; 13:21:13 SEČ].

Graf č. 4 Míra vzdělání nevěst ve vybraných letech⁵⁷

**Od roku 2010 se v datech objevuje u vzdělání kategorie „nezjištěno“ – tato kategorie není v grafu zahrnuta.*

Zdroj: Demografická statistika ČSÚ

Podíváme-li se v grafu na strukturu vzdělání nevěst, vidíme, že se výrazně zvyšuje podíl vysokoškolského vzdělání a klesá zastoupení základního a středoškolského vzdělání bez maturity. V roce 1995 vstupovalo do manželství s vysokoškolským titulem pouze 7,5 % nevěst, v roce 2012 se jednalo již o více než 30 % nevěst. Téměř třetinu žen, které uzavřely sňatek, tvořily v roce 2012 vysokoškolačky. Jestliže v roce 1995 představovaly nevěsty se základním vzděláním či výučním listem 52,7 %, dohromady více než polovinu všech nevěst, v roce 2012 zaujímaly jen 22,7 % podílu. Základní ukončené vzdělání mělo v roce 1995 ještě 14,3 % nevěst, zato v roce 2012 bylo nevěst s takto nízkým vzděláním jenom 5,7 %, tedy v drtivé menšině.

Svoboda ve vztazích předurčuje jejich křehkost. Dnešní doba dává člověku možnost legitimně prožít několik vážných vztahů po sobě. Hledání partnera, s nímž se nakonec lidé rozhodnou mít děti, je běh na dlouhou trať a stále řidčeji jde o člověka,

⁵⁷ http://www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/publ/300004-14-n_2014. [cit. 25. 2. 2015; 13:22:18 SEČ].

kterého jsme poznali na střední škole, ale o někoho, koho si vybereme po dlouhém hledání plný nezdarů.⁵⁸

2.3 Rodičovství

Každá společnost stojí před úkolem zajistit předávání života, protože na tom závisí její budoucnost. Zvláštním úkolem rodiny je **socializačně-výchovná funkce**, výchova osobnosti dítěte. Pro další rozvoj mladého člověka je důležitá zkušenost životní praxe, způsobu myšlení a chování rodičů, sourozenců, kamarádů a přátel. V rodině mohou růst názory a sociální ctnosti, je-li v ní v dostatečné míře přítomno osobní vzájemné nasazení. Rozvíjet schopnosti, nadání a mravní hodnoty. Překonávat těžkosti a podchycovat osobní selhání a viny.⁵⁹

Odolnost rodiny není setrvalý stav, ale proměnlivý proces, kterým se rodina vyrovnává s rychle měnícím se světem i s vlastním vývojem. Odolná rodina většinu obtíží zvládne a adaptuje se. Zranitelná rodina reaguje maladaptivně, krize se prohlubuje a může vést k rozpadu. Rizika současných rodin jsou spojena s všednodenností, rozpory, změnami stylu života, nemocemi i traumatickými událostmi, ale i s celkovou proměnlivostí nároků dnešní doby. Riziko zranitelnosti se zvyšuje, pokud chybí opora v okolí nebo účinná sociální síť, která pomůže řešit situaci či se postará o děti. Kritické je dlouhodobé působení obtíží, které nemají žádoucí řešení a tím dochází k postupné demoralizaci jednotlivých členů i celé rodiny.⁶⁰

Tím, že jsou oba rodiče často zaměstnaní, nenacházejí dospívající synové a dcery doma zázemí spojené s pocitem bezpečí. Nemají partnera k rozhovoru, s nímž by si mohli popovídat o svých otázkách. Je tedy patrná i změna role rodiny ve výchově svých dětí.⁶¹

⁵⁸ Srov. KATRŇÁK, T. a spol. *Na prahu dospělosti*. s. 25-26.

⁵⁹ Srov. RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*. s. 12-13.

⁶⁰ Srov. PLAŇAVA, I.; PILÁT, M. a kol. *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. s. 13-14.

⁶¹ Srov. RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*. s. 25.

Ztratila se dřívější vyváženost mezi prací a rodinou. Rodiče věnují téměř všechny čas práci, proto musí děti a domácnost pečlivě organizovat. Rozdělit si kdo, s kterým dítětem pojede na kroužek, kdo zajistí úklid a nákup, kdo pohlídá děti. Stále více domů je po většinu dne zcela vylidněných. Staří rodiče žijí osaměle nebo v pečovatelských domech. Rodiny spolu nevečeří, tráví spolu méně času a vztahy se stávají provizornějšími.⁶²

Charakter výchovy v rodině je v dnešní společnosti také nový, závislý na představě dětí jako zranitelných křehkých bytostí, kterým je třeba poskytovat ochraňující zázemí.⁶³ Výchova je prodchnuta psychologí, bez povinností a bez trestů, zaměřená na seberealizaci dítěte, jeho dokonalou spokojenost a okamžité štěstí. Cílem není potomka trénovat a trestat, ale postarat se ze všech sil o to, aby dítě nebylo nespokojené a nešťastné. Řada rodičů tak nenastoluje žádná pravidla. Namísto vštěpování smyslu pro dané meze, úcty a poslušnosti se snaží naslouchat a uspokojovat dětské tužby. Výchova tohoto typu oprostuje děti od pravidel, od všech zřetelně uspořádaných rámců, které jsou nutné pro psychickou strukturaci. Odtud pramení vnitřní nejistota a zranitelnost a množí se tak dezorientace a osobnostní roztržičnost s nedostatkem vnitřních zábran. Neochota způsobovat vlastnímu dítěti frustrace se najednou projevila jako výchovný styl, který odpovídá hodnotám individualistického pohodlí a blahobytu konzumní společnosti.⁶⁴

Při socializaci dítěte se postavení rodičů zatlačuje do pozadí silným vlivem vrstevnické skupiny, jejíž hodnoty jsou stále více určovány vlivem sdělovacích prostředků. Autonomie rodičů je stále více omezována veřejnými institucemi, jako je mateřská či základní škola, kroužky a zábava. Celá naše téměř neurotická potřeba soukromí, pro tradičního člověka naprosto nepochopitelná, má zajisté kořeny v naší přecitlivělosti. I vzestup individualismu a často bolestná potřeba osobní svobody moderního člověka jsou pochopitelné jen tehdy, bereme-li zřetel na to, v jaké citové atmosféře vyrůstáme. Chladnější citové klima působilo tradičně jako lepší prostředí pro prevenci psychických onemocnění.⁶⁵

⁶² Srov. KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. s. 93.

⁶³ Srov. NEDBÁLKOVÁ, K. *Matky kuráže*. s. 17.

⁶⁴ Srov. LIPOVETSKY, G. *Paradoxní štěstí*. s. 223-224.

⁶⁵ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. s. 44.

V době, kdy se nemůžeme spolehnout na stabilní zaměstnání, jsme neustále vystaveni úzkosti a strachu. Rozhodnout se, zda mít či nemít děti, je-li vědomým rozhodnutím, pak asi nejobtížnějším v našem životě. Pro zahájení rodičovství a pro realizaci vlastních reprodukčních plánů je důležitá shoda obou partnerů na počtu dětí a také na načasování zahájení rodičovství.⁶⁶

Rodiny musí vynakládat v každodenním životě stále větší úsilí na vzájemnou komunikaci rodičovských partnerů i dětí. Zaměstnanost obou rodičů, rostoucí nároky na volnočasové aktivity, nejrůznější povinnosti členů rodiny mimo domácnosti, vzdálenost pracoviště od místa bydliště, nároky na péči o děti a jejich zdraví, úsilí o hledání a nacházení konsenzu, kladou mimořádné nároky na všechny členy rodiny. V případě svobodné nebo ovdovělé matky je situace ještě složitější, když kromě řešení každodenních problémů se snaží najít vhodného partnera pro sebe i pro svoje děti. Vzniká celý nový komplex norem a očekávání od rodičů, a tím se role rodiče stává o to složitější, náročnější a těžší.⁶⁷

Rodina prochází v čase určitými vývojovými fázemi a je vystavena působení kulturních, biologických, sociálních a psychologických vlivů, se kterými je nucena se vyrovnávat. Schopnost rodiny adaptovat se na nové životní podmínky a udržet si přitom svou integritu je důležitým faktorem její funkčnosti.⁶⁸

Samotný koncept mateřství se v prodlužujícím životě proměnil už jen na poměrně krátkou epizodu a pro většinu žen se změnil z fatálního údělu v akt vědomé volby. Mateřství konkurují alternativní role a životní styly, dochází ke změnám reprodukčních strategií a proměňuje se hodnota dítěte. Přesto pro založení trvalého párového vztahu a touha po dětech jako naplnění vlastního osudu zůstává pro většinu lidí kotvou života. Rodičovství zásadním způsobem přetváří vztah k sobě i k druhým a promítá se do životního stylu jedince i partnerské dvojice.⁶⁹

⁶⁶ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 95.

⁶⁷ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 39.

⁶⁸ Srov. POLÁŠKOVÁ, E. *Plánovaná lesbická rodina*. s. 22.

⁶⁹ Tamtéž, s. 33.

Psycholog Říčan považuje rodičovský vztah za mnohdy silnější než je vazba k partnerovi a vlastním rodičům. I když je v určitém období zároveň složitý, nepřehledný a někdy i zraňující až patologní.⁷⁰

Tab. č. 4. Průměrný věk matek u živě narozeného dítěte¹⁾ v letech 1991, 2001 a 2011.⁷¹

Rok	Průměrný věk matek								
	celkem	pořadí narození				vdané	nevdané	z toho	
		1	2	3	4+			svobodné	rozvedené
1991	24,7	22,4	25,7	29,3	31,8	24,8	24,4	22,2	29,7
2001	27,5	25,3	28,4	31,5	33,2	28,0	26,1	24,3	31,7
2011	29,7	27,8	30,9	33,2	33,7	30,9	28,1	27,2	34,3

¹⁾ Počítáno z měr plodnosti podle jednotek věku (v intervalu -15 až 45+ / 49+).

Celkově se průměrný věk matek při narození živého dítěte během dvaceti let zvýšil, a to zhruba o pět let. Tento výsledek odpovídá i při pořadí narození dítěte mezi roky 1991 až 2011 rozdílem navýšení pěti let. Pouze u třetího dítěte se věk matek posunul zhruba o 4 roky a u čtvrtého dítěte věk matek dosahuje jen o dva roky více než v roce 1991.

Dítě je společností obecně pokládáno za jednu z nejvíce ceněných hodnot, která smysluplně naplňuje partnerství. Intenzita prožívané touhy po dítěti hraje důležitou roli v utváření rodičovských postojů, a má vliv na kvalitu budoucího rodičovství a vztahu k dítěti. Rodičovství je stále považováno za důležitou podmínku naplnění poslání manželského či partnerského vztahu, a zejména ženské role.⁷² Mezi důvody pro rozhodnutí mít děti je například pokračování rodu, biologické potřeby člověka rodit,

⁷⁰ Srov. SÝKOROVÁ, D. *Prázdné hnízdo- šance nebo břemeno?* s. 14-15.

⁷¹ Srov. <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/4032-13> [cit. 26. 11. 2013; 19:07:04 SEČ].

⁷² Srov. POLÁŠKOVÁ, E. *Plánovaná lesbická rodina.* s. 18.

naplnit lidský život.⁷³ Z tohoto hlediska se bezdětnost jeví jako odchylka od sociální normy.

Česká republika je charakteristická poměrně dlouhou dobou rodičovské dovolené, nízkou participací mužů na péči o dítě a malou dostupností zařízení péče o malé děti. České ženy zůstávají s dětmi doma zpravidla až do jejich tří až čtyř let, do kdy je možné pobírat tzv. rodičovský příspěvek.⁷⁴

Ještě před několika desítkami let bylo běžné pořádat svatbu, když bylo na cestě dítě. Neprovdaná matka byla diskriminována a ocitla se na okraji společnosti. Dnes již sebou těhotenství nenese nutnost vdavek. Počet dvojic žijících spolu bez svazku manželského a vychovávajících dítě nezadržitelně roste, stejně jako počet samostatně vychovávajících matek či otců. Stále více badatelů chápe přechod k rodičovství jako šanci pro další vývoj, která může mladému dospělému poskytnout závažné a hodnotné zkušenosti a vývojové impulzy, jestliže úspěšně vyřeší vývojové úkoly, které ho čekají. Pro sociálního a vývojového psychologa Erika H. Eriksona byla plodnost a schopnost pečovat o potomstvo ústředním vývojovým úkolem dospělosti, kterou nazývá generativitou. Nezvládnutí tohoto vývojového úkolu s sebou nutně nese stagnaci vývoje osobnosti.⁷⁵

V tradičních společnostech bylo dítě bráno jako investice ekonomicky výhodná, zatímco ve společnostech moderních je spíše pojímána jako ekonomická a psychická zátěž rodičů.⁷⁶ Ti trvale usilují o dosažení co nejvyššího prospěchu. Chytří si berou chytré a mají spolu chytré děti, které chytře vychovávají, aby byly ještě chytřejší. Na druhé straně intelektuálního spektra je tomu naopak.⁷⁷ Narození prvního dítěte je více ovlivněno osobní hodnotovou orientací a jednáním vrstevníků než kalkulací ekonomické náročnosti přírůstku do rodiny. U druhého dítěte hraje již větší roli ekonomické zajištění rodiny a finance.⁷⁸

⁷³ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 102.

⁷⁴ Srov. CHALOUPKOVÁ, J. a kol. *Proměny rodinných a profesních startů*. s. 18.

⁷⁵ Srov. KARSTEN, H. *Ženy- muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. s. 159.

⁷⁶ Srov. KATRŇÁK, T. a spol. *Na prahu dospělosti*. s. 41.

⁷⁷ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. s. 95.

⁷⁸ Srov. CHALOUPKOVÁ, J. a kol. *Proměny rodinných a profesních startů*. s. 79.

V individualizované společnosti se vytrácí tradiční pojetí role rodičů. Každý je pokládán za svobodného a žije podle své libosti. Je pohoršující, pokud rodiče nemilují své děti a nestarají se o jejich štěstí a budoucnost. Čím více se prosazují individualistické hodnoty, tím silněji se prosazuje pocit povinnosti vůči dětem. Už neexistují zkažené děti, jen jejich zkažení rodiče. Jde o projev kultury koncentrované na dítě a tlaku na převzetí co nejširší zodpovědnosti za své děti v době, kdy se život stále stává složitějším. Rodina se proměnila v podnik, který je nutné řídit. Studia, prázdniny, zdraví, televizní programy, jazyky, hry, sporty atd.⁷⁹

Na některé osoby ve středním věku doléhají nároky vícegenerační péče obrovskou vahou. Nezaopatřené děti mohou být různého věku, od batolat po adolescenty nebo mladé dospělé. Na druhé straně jsou stárnoucí rodiče, kteří mají vlastní složitý soubor potřeb. Mnozí senioři trpí tělesnými či duševními problémy a postrádají zdroje na to, aby se s nimi vypořádali sami. Takže obě strany potřebují pomoc, aby přežily a prospívaly. Generace pečující o vlastní rodinu i o své rodiče je někdy nazývána sendvičovou generací. Týká se lidí středního věku, kteří se ocitli mezi nezaopatřenými dětmi a stárnoucími rodiči. Pečují, obstarávají a naplňují to, co se jeví jako nekonečné, příliš početné a někdy až závažné potřeby jak jejich potomků, tak seniorů v rodině. Kromě toho na ně obvykle doléhají požadavky jejich povolání a péče o domácnost. To, jak jednotlivec střední věk zvládne, závisí na mnoha faktorech. Některé z nich mohou zahrnovat odolnost dotyčného, vnitřní schopnost vyrovnat se s významnými životními událostmi i existenci vnější podpory. Člověk ve středním věku, smáčkнутý jako náplň v sendviči mezi potomky a předky, sice může dosáhnout sebeuspokojení, ale také může stagnovat nebo vyhořet.⁸⁰

V dnešním světě pracovně přeexponovaných rodičů, jsou prarodiče ale také oporou, pomocnou rukou při výchově a starostlivosti o děti. Ženy, tvůrkyně zabezpečování citového zázemí všem členům rodiny, obětavé, s vůlí pomáhat, nachází nový smysl života ve vnoučatech. Rodina je pro vnoučata školou mezilidských vztahů. Dítě vidí a vnímá, jak se mají dospělí v rodině rádi, jak jsou k sobě ohleduplní a laskaví. Na tom, jak se umí dorozumět, sladit svoje osobní přání a možnosti s přáními jiných, učí se také dítě snášenlivosti, zdrženlivosti a respektu. Důležitým aspektem ve vztahu

⁷⁹ Srov. KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. s. 101.

⁸⁰ Srov. BERTINI, K. *Sendvičová rodina*. s. 30.

senior- vnouče je, že prarodič má pro dítě trpělivost a čas. Prarodič už nenese za výchovu zodpovědnost, jaká je u rodičů dítěte. Většinou jsou velkorysejší při nedodržování pravidel, zákazů. Pro dítě to může znamenat úplně jiný svět, v kterém se cítí dobře a odreaguje se od každodenního stresu z požadavků na něho kladených. Vnoučatům mohou ukázat jiný životní styl vyznačující se lidskou tolerancí, důvěrou a láskou.⁸¹

Ve středním věku je zhruba dva a čtvrt milionu obyvatel České republiky. Mnoho jedinců se v tomto věku smiřuje se svým životem a upevňuje svoji identitu. Už obvykle našli životního partnera, možná se rozvedli, zajistili si kariéru a pořídili si děti. A pak ti další, co vstoupili do středního věku, aniž se vyrovnali se svou životní cestou, a jejich identita se ještě neupevnila ani nezakořenila.⁸²

Mezi důležité funkce rodiny patří také stránka **sexuálně-regulační**. Urychluje se neustále somatosexuální i psychosexuální zrání mládeže, snižuje se i věk počátku sexuálních aktivit, informovanost o sexu i uvědomělost sexuálních menšin. Postoje k předmanželskému sexu, k masturbaci, homosexualitě se liberalizovaly a záleží na svobodné volbě jedince, na jeho hodnotovém systému, osobních zkušenostech a etických normách.⁸³

Každý jedinec se rodí do určitého společenství, historického období dané kultury i určité sexuální morálky, tedy s kodifikovanými i nepsanými a pouze tradicí předávanými normami. Ty pak podstatným způsobem mají vliv na postoje i chování lidí. Vnější podmínky ovlivňují v rámci psychosexuálního vývoje dítěte mezi jinými i vytváření konceptu pohlavní role, pohlavní identity, partnerských vztahů, morálních postojů.⁸⁴

Oproti minulosti je sexuální život nejen vyvázán z manželství, ale také z řádu rození. Většina dnešních mladých lidí nezačíná sexuálně žít proto, aby se jim narodilo dítě, ale proto, že sex považují za cíl samotný. Právě uvolnění pravidel sexuálního chování umožnilo vznik nových forem intimních vztahů. V dnešních poměrech prakticky zmizely sňatky v raném věku či na vysoké škole, zvýšil se sňatkový věk a sex

⁸¹ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 155-156.

⁸² Srov. BERTINI, K. *Sendvičová rodina*. s. 14.

⁸³ Srov. WEISS, P.; ZVĚŘINA, J. *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. s. 19.

⁸⁴ Tamtéž, s. 13.

změnil i samotné navazování vztahů. Hraje výraznější roli a je na něj kladen větší důraz. Dnešní novomanželé jsou vesměs sexuálně zkušení a oba partneři očekávají sexuálně mnohem více než v předešlých generacích. Ženy chtějí také zažívat sexuální slast a pro mnohé je to základním požadavkem pro dobré manželství.⁸⁵

Anthony Giddens píše o plastické sexualitě jako o rozhodující pro emancipaci vlastní čistému vztahu, tak pro nárok žen na sexuální rozkoš. Je decentrovanou sexualitou, osvobozenou od potřeby reprodukce a umožňuje striktně limitovat velikost vlastní rodiny.⁸⁶

Většina provedených výzkumů u nás i ve světě svědčí o kardinálních změnách, projevující se v posledních desetiletích v sexuální chování lidí. Změny sexuální morálky spojené s vyrovnáváním standardů mužské a ženské role i s epidemií HIV/AIDS. Sexuální chování mládeže je odlišné od sexuálního chování předchozích generací v mnoha podstatných charakteristikách.

Hlavní obecné trendy:

- Posouvání zahájení pohlavního života do stále nižšího věku
- Zvyšování počtu adolescentů zahajujících pohlavní život před věkem zákonným
- Současné zvyšování věku prvního sňatku
- S tím související nárůst počtu sexuálních partnerů
- Nárůst předmanželských sexuálních zkušeností
- Sbližování věku prvního styku a částečně i počtu sexuálních partnerů u mužů a žen
- Odpovědnější antikoncepční chování a vyšší počet uživatelů kondomů u příslušníků mladší generace, a to jak při zahajování pohlavního života, tak i při pravidelných sexuálních stycích⁸⁷

I sociální role ženy se podstatným snížením reprodukční zátěže přiblížila mužské a je charakterizována zvýšenou odpovědností žen za vlastní reprodukční historii.⁸⁸

⁸⁵ Srov. KATRŇÁK, T. a spol. *Na prahu dospělosti*. s. 86.

⁸⁶ Srov. GIDDENS, A. *Proměna intimity*. s. 10.

⁸⁷ Srov. WEISS, P.; ZVĚŘINA, J. *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. s. 29-30.

⁸⁸ Tamtéž, s. 76.

V 21. století došlo pravděpodobně k největším změnám sexuálního chování lidí a sexuální morálky. Došlo k uvolňování spojení mezi manželstvím a sexem, které pravděpodobně souvisí s rostoucí sekularizací společnosti, odklonem od striktní sexuální morálky židovsko-křesťanské náboženské tradice a současně i s překonáním tradičního modelu rodiny patriarchálního typu. Mění se model soužití muže a ženy. Stále přibývá párů vychovávajících své děti mimo manželství, jednopohlavních párů, rodin pouze s jedním rodičem či dětí žijících ve dvou rodinách svých rozvedených rodičů.⁸⁹

2.3.1 Rodičovství v manželském svazku

Uzavření manželství ovšem stále hraje v reprodukčních plánech mladých lidí, i přes dokumentované rozvolnění vztahů, důležitou roli. I v České republice již pro určitou část populace nesezdané soužití manželství nahrazuje a rodí a budou se v něm rodit nejen děti první, ale i další. Pro většinu mladé populace dosud ještě svobodných a zároveň bezdětných mužů a žen je plánování rodičovství spojeno s plánováním uzavření manželství.⁹⁰

Jak dosvědčují výzkumy z Českého statistického úřadu, podíl dětí narozených svobodným matkám na celkovém počtu narozených dětí, narůstá, i když se stále ještě v české společnosti rodí většina dětí matkám žijícím v manželství, jak dokládají tabulky č. 5 a č. 6.

⁸⁹ Srov. WEISS, P.; ZVĚŘINA, J. *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. s. 30.

⁹⁰ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 71-72.

Tab. č. 5. Živě narozené děti v manželství podle pořadí v letech 1991, 2001, 2011.⁹¹

Rok	Živě narození v manželství celkem	Pořadí živě narozených								Průměrné pořadí
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.+	neznámé	
1991	116 651	56 859	43 476	12 113	2 935	792	287	189	.	1,71
2001	69 439	30 873	29 026	7 002	1 634	519	213	172	.	1,75
2011	63 252	23 937	29 537	7 409	1 605	451	173	140	.	1,83

Živě narozené děti v manželství se během dvaceti let téměř dvojnásobně snížily, což je důsledkem porevolučního období z roku 1989, kdy se obyvatelům České republiky otevřely hranice a možnosti dosud nevídané. Rodí se znatelně méně dětí a rodiči jsou častěji nesezdaní partneři.

Sčítání lidu zaznamenalo v letech 1991 až 2001 absolutní pokles počtu dětí ve věku 0-14 let o cca 250 tisíc, tedy znatelný úbytek nejmladší populace.⁹² Po roce 1989 navíc upadala státní podpora zařízení péče o děti, což společně s transformací pracovního trhu značně znevýhodnilo rodiče malých dětí.⁹³

⁹¹ Srov. <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/4032-13> [cit. 26. 11. 2013; 17:23:16 SEČ].

⁹² Srov. TUČEK, M. a kol. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. s. 55.

⁹³ Srov. HAŠKOVÁ, H.; UHDE, Z., a kol. *Women and social citizenship in czech society: continuity and change*. s. 116.

Tab. č. 6. Živě narozené děti mimo manželství podle pořadí v letech 1991, 2001, 2011.⁹⁴

Rok	Živě narození mimo manželství celkem	Pořadí živě narozených								Průměrné pořadí
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.+	neznámé	
1991	12 703	7 903	2 440	1 400	590	221	90	59	.	1,69
2001	21 276	12 464	5 190	2 242	820	327	124	109	.	1,69
2011	45 421	27 052	12 619	3 692	1 198	482	183	195	.	1,61

Téměř čtyřnásobně stoupl počet živě narozených dětí mimo manželství během dvaceti let. Z toho můžeme vyvodit, že instituce manželství ve vědomí mladých lidí klesá, ztrácí na významu.

Praktické výhody, které z manželství plynou, jsou právní ochrana proti třetí straně, společné zdanění, dědictví či imigrační záležitosti a je i zdrojem sociálního statusu.⁹⁵

Na nízkou úroveň plodnosti v české společnosti pravděpodobně působí jak vlivy kulturní, tak i strukturální a to nejen faktory ekonomické nejistoty, ale také roli institucí, veřejných politik a toho, jakým způsobem tyto instituce umožňují kombinovat pracovní a rodinný život.⁹⁶

⁹⁴ Srov. <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/4032-13> [cit. 26. 11. 2013;18:06:17 SEČ].

⁹⁵ Srov. NEDBÁLKOVÁ, K. *Matky kuráže*. s. 47.

⁹⁶ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 39.

2.3.2 Svobodné matky

Když jeden z rodičů chybí, je péče o dítě a jeho výchova v nebezpečí jednostrannosti, což se může projevit na charakteru, způsobu myšlení a chování a celém životním ustrojení. Matka či otec, kteří vychovávají své dítě sami, se většinou nacházejí v nouzové situaci, kterou většinou pocítí i děti. Jde o budoucnost člověka, který má právo na otce a matku,⁹⁷ přesto je mateřství bez partnera v postojích českých mužů a žen pojímáno jako svobodná volba žen, ale zároveň se k ní pojí i kritika ochuzení dítěte o mužský prvek ve výchově.⁹⁸

Zvyšuje se ekonomická zátěž rodin. Starost o děti představuje enormní finanční zátěž, která neustále roste. To se také bezprostředně odráží v menším počtu dětí v rodině, s odkladem přivedení dětí na svět na pozdější dobu v naději na lepší materiální a finanční připravenost. Děti mohou představovat i riziko relativní chudoby rodiny. Tyto problémy vystupují s naléhavostí právě v neúplných rodinách, kde je matka jedinou živitelkou a jediným zdrojem příjmu rodiny.⁹⁹

Zdá se, že rodičovství se začíná rozpadat ve složky mateřství a otcovství. Počet neúplných rodin se zvyšuje, zatímco počet úplných rodin klesá. Být matkou samostatně pečující o dítě už je možností volby, která je vzhledem ke konfliktům s otcem v hlavách mnoha žen pokládána za cestu k dítěti.¹⁰⁰

Otcové, kteří nežijí se svou partnerkou, jsou většinou ti s nejnižšími stupni vzdělání, kteří nejčastěji nezůstávají se svými dětmi v kontaktu a finančně nepřispívají na jejich výchovu. Nefungují ani jako partneři, ba ani jako otcové.¹⁰¹

Autorka Radka Dudová se zaměřuje na situaci osamělých rodičů a to především matek. Těch po legalizaci rozvodů na počátku 50. let kontinuálně přibývalo, v posledních dvou dekadách také v důsledku rozšíření mimomanželské plodnosti. Osamělí rodiče byli vždy znevýhodněni tím, že se museli postarat o péči i materiální zajištění rodiny sami. Ale po roce 1989 se jejich znevýhodnění ještě prohloubilo. Jsou marginalizováni na trhu práce, ohroženi chudobou a nemohou se opřít o systém

⁹⁷ Srov. RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*. s. 14.

⁹⁸ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 138.

⁹⁹ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 39.

¹⁰⁰ Srov. BECK, U. *Riziková společnost*. s. 192.

¹⁰¹ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 177.

institucionální péče o děti. Nevýhodné postavení osamělých matek je ještě umocňováno tím, že jde často o ženy s nízkým vzděláním.¹⁰²

2.3.3 Bezdětnost

V celé západní společnosti došlo k výraznému poklesu porodnosti, pod míru prosté reprodukce, která předpokládá alespoň dvoudětnou rodinu jako kulturně žádoucí rodinný model. Pokles je výsledkem hledání, zkoušení různých modelů a strategií mladých párů, ale i vyšší nárůst celoživotně bezdětných žen. Rozhodnout se pro rodičovství znamená zvolit na dlouhá léta podstatně jiný životní styl, než jaký mají bezdětní. Člověk již nerozhoduje jen o sobě, a proto může být dítě pocíťováno jako brzda v individualizaci.

Strukturální bariéry rodičovství, v kterých se promítají tři výrazné negativní ekonomické faktory, jsou finanční nedostupnost bytů pro mladá manželství, vzestup životních nákladů po narození dítěte či dětí a rostoucí nezaměstnanost. Tyto faktory vedou lidi ke zvýšené opatrnosti a odkládání závazných životních rozhodnutí. K realizaci těchto rozhodnutí bude docházet později, než se dříve očekávalo, nebo k němu nedojde vůbec.¹⁰³

Bezdětnost nebývá výsledkem její volby, ale spíše plynutím života bez rozhodnutí stát se rodičem. Čím dál častější rozhodnutí ženy vzdát se mateřství, na které má žena nepochybně právo, znamená pro ženu i pro manželský či partnerský pár velké životní ochuzení a pro společnost demografický problém. Je to v podstatě konec jedné linie života. Jestliže se v evropské společnosti zdravé mladé rodiny rozhodují pro to nemít děti a již to přestává být marginálním společenským jevem, jedná se o vážný signál o stavu společnosti.¹⁰⁴

Na tom, že se ženy a muži rozhodují nemít dítě, se mohou podílet formující zážitky z dětství, ale též současný životní styl, plány a samozřejmě také společenské

¹⁰² Srov. HAŠKOVÁ, H.; UHDE, Z., a kol. *Women and social citizenship in czech society: continuity and change*. s. 165-166.

¹⁰³ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 29.

¹⁰⁴ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 59.

podmínky. Mnoho žen se definitivně nerozhoduje proti dítěti, ale jen odsouvají těhotenství na co nejpozdější dobu. Uskutečňují svou touhu po dítěti velice pozdě, ale zato většinou v příznivějších osobních i finančních podmínkách, které jim dovolují reálně uvažovat o přiměřené péči o dítě.¹⁰⁵

Okolo čtyřicátého roku života začínají mnozí své reprodukční plány uzavírat a smířovat se s bezdětností. Ti, kteří si svou bezdětnost nezvolili a o početí se pokoušeli, mohou doprovázet pocity nenaplnění, životního selhání, ztráty smyslu života, osamělosti a citové prázdnoty.¹⁰⁶ Celoživotně bezdětné ženy stále provází silný kulturní tlak a naráží na trvale přítomnou otázku po povaze jejich stavu.¹⁰⁷

Je pravděpodobné, že mladí lidé mají odlišné možnosti využití nových příležitostí v podobě studijních, pracovních a volnočasových možností, které mohou rodičovství konkurovat. Budou je využívat a využívají je ve větší míře lidé s vyšším vzděláním a socioekonomickým postavením. Zatímco lidé s nižším vzděláním zdůvodňují pokles sňatečnosti zejména kvůli zhoršeným socioekonomickým podmínkám mladých lidí, lidé s vyšším vzděláním naproti tomu připisují pokles sňatečnosti hodnotovým změnám. Rozvolnění bylo způsobeno také dvěma protichůdnými tendencemi. Jednak mezi ženami s nižšími stupni vzdělání se rodí větší podíl dětí než dříve svobodným, a zpravidla také osamělým ženám a jednak se mezi ženami s vyššími stupni vzdělání projevuje snaha o prodlužování období bezdětnosti i po vstupu do manželství, jak ukazuje graf č. 2.¹⁰⁸

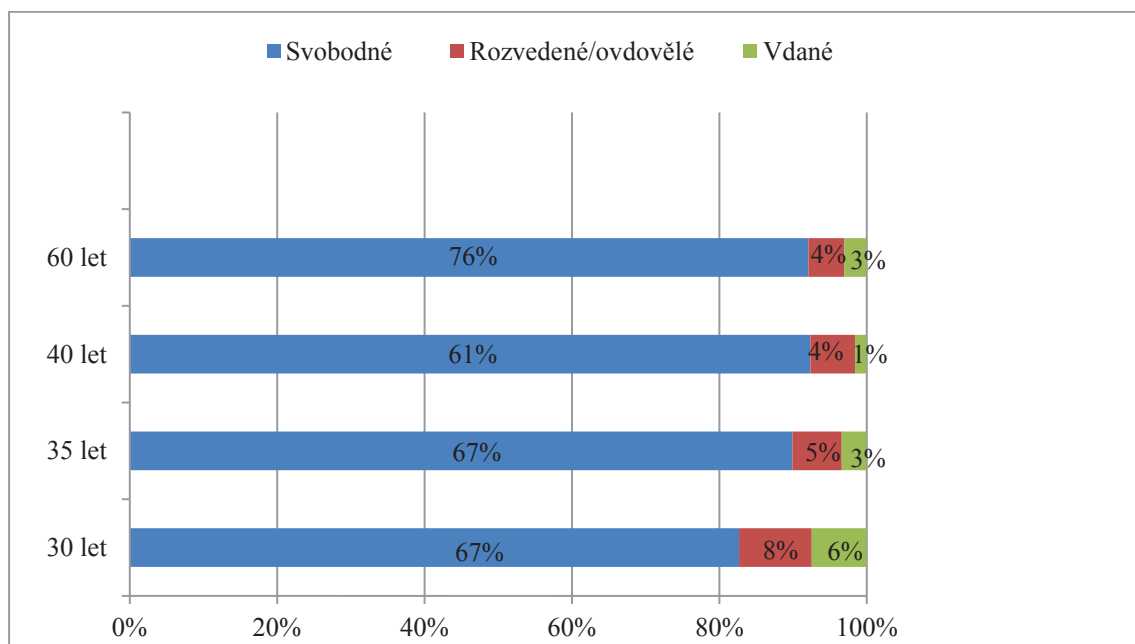
¹⁰⁵ Srov. KARSTEN, H. *Ženy- muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. s. 159.

¹⁰⁶ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 148.

¹⁰⁷ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. s. 126.

¹⁰⁸ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 70.

Graf č. 2 Podíl bezdětných žen ve věku 30, 35, 40 a 60 let podle jejich rodinného stavu v roce 2001¹⁰⁹

Nejvíce bezdětných žen je v české populaci svobodných. Zajímavá jsou procenta u rozvedených a vdaných bezdětných žen ve věku 30 let. Vyšší procenta než u ostatních věkových skupin spatřuji především díky odkladu mateřství na pozdější dobu.

J. Rychtaříková předpovídá, že trvale bezdětná zůstane každá třetí vysokoškolačka, každá pátá žena se základním vzděláním, jedenáct procent žen vyučených a šestnáct procent středoškolaček s maturitou. Nevylučuje variantu připojení České republiky k zemím s vysokými podíly celoživotně bezdětných jako je Rakousko nebo Německo.¹¹⁰

Ačkoliv tolerance volby bezdětnosti v české společnosti narůstá a mladí lidé jsou méně nakloněni rodičovství jako nezbytné součásti života, volba celoživotní bezdětnosti zůstává pro většinu mladé české populace nepřijatelná, pokud se nejedná o důvody zdravotní, církevního celibátu nebo důvody ekonomické. Mladí lidé jsou však více otevření i akceptaci bezdětnosti z důvodu upřednostnění práce, zálib a nezávislosti před rodičovstvím i odmítnutí rodičovství z důvodu nedůvěry ve vlastní rodičovské schopnosti. K největšímu nárůstu bezdětnosti dochází z hlediska územního ve velkých

¹⁰⁹ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 71.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 18.

městech, kde kladou rodiče silnější důraz na vliv ekonomických a situačních bariér na jejich rozhodování o založení rodiny.¹¹¹

Odhady řady odborníků uvádějí při stávajících biologických možnostech žen a mužů nárůst věku prvorodiček na hranici 33 let jako hodnotu průměrného věku s variabilitou vyjádřenou směrodatnou odchylkou čtyř let. Nízká míra plodnosti vyvolává politické diskuse na očekávané zatížení důchodového systému, možností kompenzace populačního poklesu migračními politikami, dopadů zvyšujícího se podílu dětí narozených za pomoci technik asistované reprodukce a výkyvů v populační struktuře negativně ovlivňující fungování společenské infrastruktury např. školního zařízení nebo zařízení pro seniory.¹¹²

Samotný posun věku, v němž se mladí lidé začínají považovat za zralé k rodičovství, je nakonec sám o sobě chápán jako faktor, který spouští další mechanismy k prodlužování období bezdětnosti, definované pak jako bariéry rodičovství, a to v podobě zdravotních a partnerských problémů nebo například v podobě nedůvěry v možnosti sladění pracovního a rodinného života. Tam, kde je oslabena síla sociálních norem, se jedinec přestává orientovat v sociálním světě, dochází k pocitu odcizení a plánování jeho vlastní budoucnosti se stává složitým. Výsledkem je životní dezorientace a nejistota.¹¹³

Prožití dětství v jiné rodinné formě než v rodině úplné a nerekonstituované implikuje častější preferenci menšího počtu dětí. Velikost místa bydliště souvisí také s upřednostňováním menšího počtu dětí. Lidé z větších měst preferují menší počet dětí než lidé z menších měst a obcí. K životu ve velkých městech se pojí životní styly, z nichž některé jsou jen těžko slučitelné s rodičovstvím. Mladí lidé už nevidí v manželství a rodině základní hodnotu ani smysl. Sotva pomůže odvolávání na dlouhou kulturní tradici.¹¹⁴

Analýza O. Nývlt a P. Šalamounové ukázala, že během posledních deseti let vzrostl podíl bezdětných ve všech sledovaných věkových skupinách jak mezi ženami bez vyznání, tak i mezi katoličkami a ženami s jiným náboženským vyznáním. Oproti

¹¹¹ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 117.

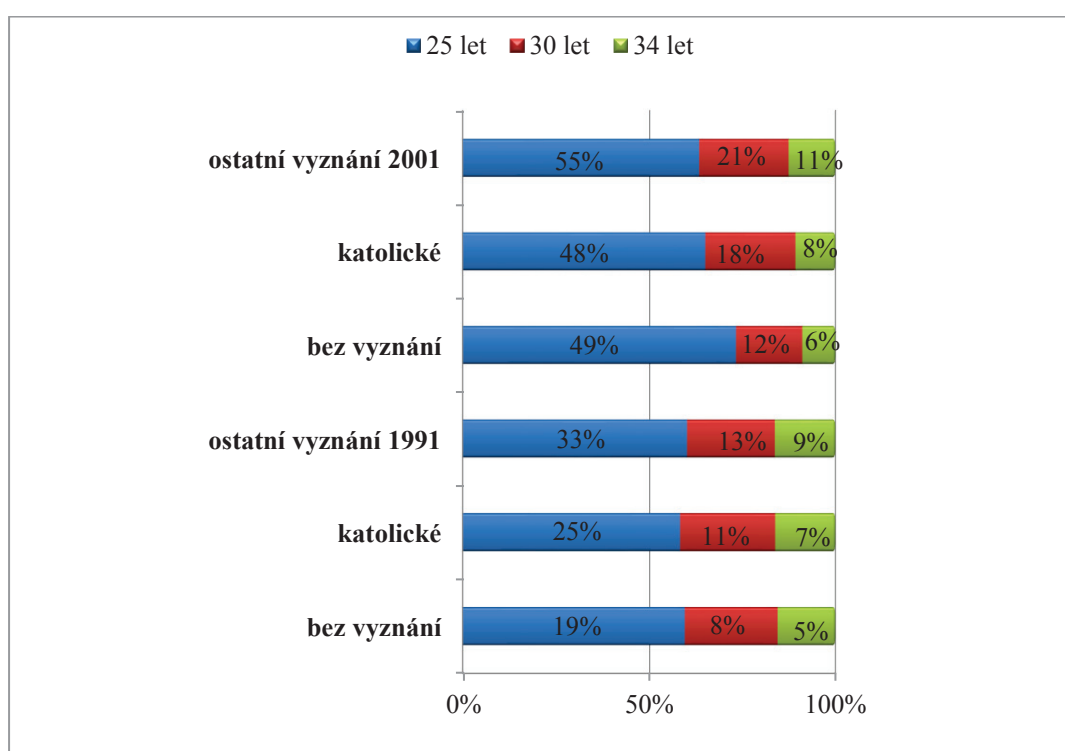
¹¹² Tamtéž, s. 19.

¹¹³ Tamtéž, s. 170-171.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 77-78.

očekávání to byly zejména ženy bez vyznání, které zůstávaly a zůstávají bezdětnými nejméně často. Naopak stabilně nejvyšší míry bezdětnosti vykazují ženy jiného než katolického vyznání. Tato skutečnost souvisí pravděpodobně s obtížnějším hledáním životního partnera mezi věřícími, jejichž výběr partnera může být do značné míry limitován požadavkem na shodu ohledně náboženské výchovy dětí a případně i požadavkem na odložení partnerského sexuálního života až do období po uzavření sňatku. Jen malý podíl věřících zachovává celibát po celý život.¹¹⁵

Graf č. 3 Podíl bezdětných žen ve věku 25, 30 a 34 let podle náboženského vyznání v roce 1991 a 2001¹¹⁶

Zdroj: SLDB 1991 a 2001 podle O. Nývlt a P. Šalamounové, 2005.

Z grafu vidíme, že dochází k neustálému nárůstu podílu bezdětnosti, a to bez ohledu na náboženské vyznání, ve všech sledovaných věkových kategoriích. Nejvyšší nárůst je u žen ve věkové kategorii 25 let bez náboženského vyznání, a to až o 2,5 násobně více než před deseti lety. I u žen s katolickým vyznáním je patrný nárůst a to až dvojnásobně oproti předchozím deseti letům. Soudím, že je to spojeno s oddalováním

¹¹⁵ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 80.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 81.

vstupu do rodičovství, nejen díky usilování o vyšší vzdělání, ale i v celkové rozmanitosti nových šancí a příležitostí v životě, jak se realizovat. Pozornost je potřebné věnovat procentům bezdětných žen ve 30 a 34 letech jejich věku. I zde je patrný nárůst podílu bezdětnosti. Ženy s katolickým či jiným vyznáním dokonce ve vyšší míře než ženy bez náboženského vyznání.

V postmoderní společnosti enormně vzrostl počet lidí žijících osamoceně a počet bezdětných párů. Nelze poukazovat jen na skutečné či údajné vymizení morálky, ale s velkou pravděpodobností na tomto jevu má podíl individualizovaná struktura pracovních a mzdových vztahů, urbanizace a její důsledky na bytovou situaci pro rodiny.¹¹⁷ Přesto preference zakládání rodiny v rodičovském domě je velmi nízká. Bytové problémy jsou uváděny jako jedna z největších bariér pro realizaci jimi preferované manželské rodiny nebo nesezdaného soužití téměř u dvou pětín mladých lidí ve věku 25-35 let, kteří sice mají stálého partnera, ale nežijí s ním. Situace na trhu s byty a bytová politika tedy vstupuje do rodičovských plánů mladých lidí.¹¹⁸

Větší ambice na pracovním trhu u žen s vyšším vzděláním přispívají k plánování menších rodin i k pozdějšímu zahájení rodičovství. Zatímco mezi ženami to jsou nejčastěji vysokoškolačky, které zůstávají nejdéle bezdětné, a je jich stále více, mezi muži to jsou naopak ti se základním vzděláním, kteří se nepodílejí na praxi rodičovství, častěji zůstávají svobodní a je mezi nimi i největší podíl těch, kteří se nijak nepodílejí na výchově svých nemanželských dětí.¹¹⁹

Bezdětní muži tak silný konflikt mezi svou výdělečnou činností a případným založením rodiny nepocítují. Lze tedy říci, že demografická reprodukce české společnosti se odehrává na „účet“ žen s vysokoškolským vzděláním. Ty mají na trhu práce vyšší výdělky než ostatní ženy a pocítují také větší konflikt mezi potencionálním rodičovstvím a vlastní výdělečnou činností, ačkoliv právě ony se vrací na trh práce v období péče o malé děti dříve než ženy s nižším vzděláním, častěji si pořizují jedináčka a častěji zůstávají také celoživotně bezdětné.¹²⁰

¹¹⁷ Srov. RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*. s. 7.

¹¹⁸ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 82.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 218.

¹²⁰ Tamtéž, s. 89.

Proč nedošlo k poklesu plodnosti a růstu bezdětných v české populaci dříve? Je třeba poukázat na faktory, které působily před rokem 1989 a dále po roce 1989.

Působení faktorů před rokem 1989:

- nedostatečné rozšíření kvalitní hormonální antikoncepce, absence sexuální výchovy a regulace plodnosti spoléháním se na potraty
- nedostatečná motivace k dosažení vyššího vzdělání z důvodu omezených možností studia, platové nivelizace a omezených možností seberealizace na trhu práce
- kromě omezení studijních a pracovních příležitostí byly omezeny i volnočasové možnosti, zejména cestování
- nižší podíl vysokoškolsky vzdělané populace
- percepce rodiny jako jediného místa seberealizace nebo úniku před státní mocí
- pronatalitní opatření, která zvýhodňovala mladé sezdané heterosexuální páry s dětmi: novomanželské půjčky, bytová politika¹²¹

Tři hlavní sociodemografické trendy po roce 1989:

- odklon od „zlatého věku manželství“ k nesezdanému soužití
- posun od éry modernity, kde bylo středobodem dítě v životě páru, k rodinám a partnerství, kde je středem pár sám; přechod k antikoncepci, která umožňuje sebenaplňující volbu, zda dítě mít a kdy ho mít
- vývoj plurality rodinných forem a domácností¹²²

Pro ty, které zasáhla revoluce v roce 1989 v době dospívání, nebo v době, kdy své reprodukční plány neuzavřely, byly změny, které nastaly po roce 1989 často těmi, které ve shodě s odbornými explanacemi současného prodlužování období bezdětnosti podtrhovali i oni sami. Souviselo to s novými možnostmi, které se objevily

¹²¹ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 24.

¹²² Tamtéž, s. 27.

v porevolučním období počátku 90. let. Možnosti studovat v zahraničí, cestovat, začít podnikat, to byly hlavní důvody pro rozchod s tehdejšími partnery či partnerkami.¹²³

Nyní se rodí již jen polovina dětí z počtu, který by byl potřeba, aby docházelo alespoň k prosté reprodukci ve společnosti. Tento jev je nejen výzvou pro oblast morálky, ale neméně i pro společnost a kulturu. Právě proto, že dnes již velkorodina nekryje existenční rizika, stojí společnost před otázkou, jak bude v budoucnu poskytovat rozmanité sociální vymoženosti, na nichž je závislá jistota v různých oblastech pomoci pracujících lidí, kteří jsou připraveni se dělit o výnos své práce s těmi, kteří pracovat nemohou.¹²⁴

Vyvstává otázka: Proč se stále ještě rodí nějaké děti, jestliže jsou náklady na rodičovství vysoké, tržní společnost upřednostňuje individua bez partnerských rodičovských závazků a hodnoty individualismu se prosazují napříč celou Evropou?

Odpověď nalezneme v její hlavní funkci. Rodina plní hlavně **emocionální funkci**. Děti svým rodičům přináší určitý pocit nesmrtelnosti, expanzi vlastního života, morálnosti a mravnosti, status dospělosti a sociální identitu. Bývají zdrojem stimulace, novosti a zábavy v životě, zdrojem pocitu naplnění, kompetence, úspěchu a kreativity, moci, vlivu a kontroly nad někým jiným. Mohou také posilovat pouta v primární rodině. Dávají také pocit sebenaplnění, lásky, štěstí a zkušenost sebedílení jedinečného vztahu mezi ženou a dítětem.¹²⁵

Rodina vždy také byla a je místem bezpečí při stavu sociální anomie, patologickém stavu společnosti. Představuje oporu a záchranu nejen v materiálně existenční rovině, ale i v oblasti hodnot, morálky a sociálních norem. I ve společnosti mravně a duchovně pokleslé tak mohou do určité míry vyrůst jedinci s pozitivním sociálním základem. Tuto potencialitu rodiny pro případ společenské krize neobsahují rodiny ve stejné míře a některé ji zcela postrádají.¹²⁶

Ti, kteří jsou nároční na chování svých dětí, dávají najevo svou lásku a zaručují jim určitou samostatnost, budou mít velice pravděpodobně děti, které budou ve škole

¹²³ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 168.

¹²⁴ Srov. RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*. s. 8.

¹²⁵ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 47.

¹²⁶ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 57.

úspěšné, nepodlehnuou drogám a budou mít o sobě pozitivní názor. Některé studie skutečně naznačují, že důsledná rodičovská výchova inspiruje mladé lidi k takovým vlastnostem, díky nimž pak navazují kontakt s určitými skupinami lidí a straní se jiných.¹²⁷

Důležitost vlivu jiných faktorů ovlivňujících míru bezdětnosti je koncentrace mladých lidí ve velkých městech a narůstající podíl mladých lidí, kteří dospívali v neúplných a rekonstituovaných rodinách. Vyrůstání v jiné než úplné a zároveň nerekonstituované rodině totiž snižuje ochotu k investicím do rodičovství.¹²⁸

Na důležitosti nabývá také vzdělání. Ačkoliv ke zvyšování podílu bezdětných dochází ve všech vzdělanostních skupinách žen, k největšímu nárůstu bezdětných došlo mezi vysokoškolačkami. Ty deklarují nejvyšší míru konfliktu mezi pracovním životem a možností zahájení rodičovství, stejně jako růst podílu vdaných vysokoškolaček, které zůstávají bezdětné, ukazuje na „vysoké náklady mateřství“ pro tyto ženy, u nichž se projevilo prodlužování období bezdětnosti po roce 1989 zdaleka nejvíce ze všech žen.¹²⁹

V posledních desetiletích extrémně stoupá počet tzv. singles, svobodných mužů a žen žijících o samotě. Je to skupina dvacátníků a třicátníků, kteří se už odpoutali od původní rodiny, ale ještě nezaložili rodinu vlastní. Single vnímá svou situaci nikoli jako konečný stav, ale jen jako životní fázi, která se stále prodlužuje, až se mění v samotu a v bezdětnost. Pravděpodobně to souvisí s proměnou pohlavních rolí, která přinesla více samostatnosti a sebevědomí v utváření jejich soukromého života. Začínají spatřovat horizont možností, jak dlouho ještě mohou mateřství odkládat vzhledem k přibývajícimu věku.¹³⁰

Jedinci se stávají individualizovanými. Ne snad sobečtější, ale začínají zpochybňovat normy, které je svazují a kladou větší důraz na své vlastní volby. Tento proces je také úzce spjat s poklesem vlivu náboženství, což vede k větší heterogenitě

¹²⁷ Srov. QUESNELL, M. D. *Co si myslíme, čemu věříme a kdo jsme*. s. 25.

¹²⁸ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 218.

¹²⁹ Tamtéž, s. 218.

¹³⁰ Srov. KARSTEN, H. *Ženy- muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. s. 154.

životních orientací. Nestabilní základy současných partnerských svazků tedy neposkytují důvěru k trvání, a tudíž ani jistoty k dlouhodobé investici do rodičovství.¹³¹

Mladí lidé přestávají chápat rodičovství jako povinnost a nutnost pro každého. Zejména svobodní se přiklánějí častěji k pojetí rodičovství jako volby srovnatelné s volbou života bez dětí nebo k pojetí rodičovství jen za specifických materiálních a partnerských podmínek. Ekonomické zdůvodnění bezdětnosti tedy v tomto případě vystupuje jako hodnota.¹³²

Neznamená to, že single jsou osamělí. Jde spíše o to, že žijí v jiném druhu svazků, než bylo zvykem. Vstupují do dočasných vztahů, které si nežadají sladování, omezování a přizpůsobování. Někdy volí i to, že žijí sice v jednom bytě, ale každý samostatným životem a finančně na sobě nezávisle. Jiní volí rovnou oddělené bydlení, které nemusí měnit s každým ukončením partnerského vztahu. Jsou daleko více individualitami, které si navzájem pomáhají a udržují kontakty, ale které si na sebe nekladou žádné nároky a nevytvářejí pevné svazky.¹³³

Tolerance k volbě bezdětnosti a přijatelnost života bez dětí ale sama o sobě neříká nic o tom, zda se mladí bezdětní lidé ve svém životě rodiči stát chtějí nebo ne. Přání zůstat trvale bez dětí vyjadřuje v rané dospělosti jen relativně málo početná skupina lidí. Růst podílu bezdětných souvisí s růstem věku prvorodiček.¹³⁴

¹³¹ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 41.

¹³² Tamtéž, s. 114-116.

¹³³ Srov. KAISEROVÁ, K. *Samota jako partner*. s. 106.

¹³⁴ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 119.

2.4 Asistovaná reprodukce

Významným faktorem, který přispěl k existenci různých forem rodinného soužití, je zdokonalení a širší zpřístupnění technologií asistované reprodukce. K reprodukci může dojít i při absenci sexuálního aktu, a tím nastává konečné osvobození sexuality. Otevírá se tak další široké pole variant možného uspořádání rodiny a vztahů založených na různých kombinacích biologických a psychologických vazeb mezi jejími jednotlivými členy.¹³⁵

Česká populace považuje za nejlepší způsob řešení biologické neplodnosti využití možností asistované reprodukce se zachováním genetické informace obou rodičů dítěte. Rodičovství s genetickou vazbou pouze jednoho rodiče vyvolává již daleko více pochyb o tom, zda je to ta správná cesta k rodičovství.¹³⁶

Metody asistované reprodukce zásadně zjednodušily cestu stejnopohlavních párů a jedinců k vlastnímu biologickému rodičovství. Pro heterosexuální páry je to většinou poslední možností, v případě lesbických žen jde o řešení prvořadé.¹³⁷

Katolická církev po staletí zaujímalá jednoznačné stanovisko, že člověk nemá Bohu zasahovat do jeho Božího stvoření. Proces početí a porození nového života má být přísně limitován na stav manželský. Staví se i proti regulaci porodnosti všemi antikoncepčními technikami, uznávajíc jediné zdrženlivost od pohlavního styku. Povoluje ovšem využívat dnů snížené plodnosti u ženy v menstruačním cyklu k souložení bez reprodukčního úmyslu. Umělé přerušování těhotenství považuje katolická církev stále za záměrné způsobení smrti a tedy smrtelný hřích.¹³⁸

Umělé oplodnění není v našich podmínkách lesbickým párům, jednotlivcům ani heterosexuálním ženám bez partnera, oficiálně zpřístupněno. Pokud žena má dárce, většinou z okruhu svých známých, pak mohou vystupovat jako nesezdaný partnerský pár. Těm česká legislativa umožňuje asistovanou reprodukci. Je možnost i oplodnění spermatem od anonymního dárce, ale pouze tehdy, nejsou-li k dispozici žádné vlastní

¹³⁵ Srov. POLÁŠKOVÁ, E. *Plánovaná lesbická rodina*. s. 33.

¹³⁶ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 135.

¹³⁷ Srov. POLÁŠKOVÁ, E. *Plánovaná lesbická rodina*. s. 58.

¹³⁸ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. s. 57-58.

spermie muže nebo je-li muž nositelem geneticky vázaného onemocnění. Náhradní mateřství, není v České republice prováděno a ani právně uzákoněno. Těhotenství jako placená služba je cílem kritiky, přesto ji v zemích, kde ji umožňují, využívají v naprosté většině manželské páry a hlavní podmínkou je neplodnost. Jeho zavedení do praxe neschvaluje v České republice centrální etická komise při Ministerstvu zdravotnictví. Jedná se o velmi kontroverzní, lidsky i finančně náročný zákrok, který nebývá přijímán ani v zemích, ve kterých je prováděn.¹³⁹

Problémem je zejména rozpojení genetiky, těhotenství a sociální rodičovství v případě umělého oplodnění. Umělé oplodnění vede ke komodifikaci dítěte, jehož početí získává charakter tovární výroby.¹⁴⁰

2.4.1 Bioetické principy

V důsledku rozvoje medicíny, která radikálně snížila průměrnou úmrtnost člověka, a prodloužila tak jeho věk, neustále vzrůstá počet lidí na naší planetě. Ke kontrole početí napomáhá i stále stoupající počet potratů v současné době. Negativním rysem je přibývání neodpovědného sexu a depersonalizace lidské sexuality. Náhodný a odosobněný sex narušuje lidský smysl sexuality. Morální problémy vznikají při používání těchto metod lidmi, kteří nejsou vázáni manželstvím, a oslabuje tak připravenost budoucích partnerů na přijetí odpovědného rodičovství. Narození dítěte by nemělo tedy být výsledkem náhody, ale výsledkem zodpovědného rozhodnutí opírajícího se o zvážení všech důležitých okolností.¹⁴¹(podobně o tom píše i doc. Šrajer)¹⁴²

Hlavní odpovědnost vůči nově vzniklému životu mají rodiče. Jejich povinností je zvážit, zda dát vzniknout novému životu, i úvaha o počtu dětí s ohledem k ekonomickým faktorům, tak i k vlastní kapacitě výchovných schopností a dispozic. K odpovědnému rodičovství patří příslušná péče o dítě již před jeho narozením

¹³⁹ Srov. POLÁŠKOVÁ, E. *Plánovaná lesbická rodina*. s. 71.

¹⁴⁰ Srov. NEDBÁLKOVÁ, K. *Matky kuráže*. s. 11.

¹⁴¹ Srov. ONDOK, J. P., *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. s. 77-79.

¹⁴² ŠRAJER, J. *Asistovaná reprodukce a pohled katolické církve*. *Studia Theologica* 2 (2010), s. 75-85.

a vyloučení všech negativních faktorů, které by mohly ohrozit v době těhotenství embryonální vývoj dítěte.¹⁴³

Lidský život představuje jednu z nejdůležitějších hodnot, která vyžaduje od člověka patřičný respekt, povinnost a odpovědnost. Bioetické problémy souvisí především se zásahy medicínské technologie do předávání lidského života. Prudký rozmach techniky otevřel člověku nové možnosti ovládní přírody i biologické kontroly vlastní existence, ale přinesl s sebou i nová nebezpečí, ohrožující existenci lidstva na této planetě. Narušil i tradiční personální pojetí lidského života, jeho úctu k životu a vědomí povinnosti vůči budoucím generacím.¹⁴⁴ Při řešení problémů v sociální oblasti, ale i v každodenním životě, bychom měli mít na zřeteli, a to nejen jako sociální pracovníci, určité základní bioetické principy, z nichž některé zmiňuji níže, s ohledem na téma mé práce. Jedním z nejzákladnějších principů je princip lidské důstojnosti člověka, z kterého bychom měli při jednání s klientem vždy vycházet.

Tento princip vychází z pojmu osoby člověka a uskutečňuje se v lidském společenství. Příkladem této společenské povinnosti je Charta lidských práv z roku 1948. Důstojnost je primárně dána tím, že člověk byl stvořen Bohem, a to „k Božímu obrazu“. Je morální bytostí, má svědomí, které je nejtajnějším středem a svatyní člověka. Je schopen hledat a nalézat pravdu. Jeho důstojnost plyne rovněž z jeho svobody, ale také z tajemství lidské smrti. „*Princip lidské důstojnosti je kritériem při většině etických rozhodování, např. ochrany vznikajícího života- problémy související s umělým přerušением těhotenství i z jeho ukončením. Je důležitým východiskem při posuzování etické kvality medicínských zásahů, jako je umělé těhotenství, genová technologie apod. Pomocí tohoto principu lze správně vymezit smysl lidské sexuality a eticky hodnotit její jednotlivé formy. Tento princip je nejjobecnějším principem bioetiky a je předpokládán i v některých dalších bioetických principech.*“¹⁴⁵

¹⁴³ Srov. ONDOK, J. P., *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. s. 76-77.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 11.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 61-62.

Princip totality a integrity zahrnuje integritu a celistvost lidské osoby, ve které vynikají hodnoty rozumu, vůle či svědomí. Tento princip je nutno aplikovat například při řešení problémů souvisejících s nejistým pohlavím, transsexualismem.¹⁴⁶

Princip služebnosti a kreativity vyjadřuje, že člověk není pánem nad přírodou, má ji naopak chránit a uchovávat neporušenou. Týká se i zásahů při léčení nebo experimentování, pokud se zasáhne do přirozených funkcí a schopností člověka. Tento princip může být používán jako jedno z rozhodujících etických kritérií.¹⁴⁷

Princip správného svědomí a informovaného souhlasu se týká správného, nepomýleného svědomí a svobodného, poučeného souhlasu. Obojího je zapotřebí při některých bioetických rozhodování v genové terapii. Jde o základní důstojnost osoby člověka, jeho autonomie, integrity a práva na sebeurčení. Ne všechny bioetické problémy mají svá jednoznačná řešení, proto posledním kritériem při rozhodování zůstává dobře formované svědomí. Příkladem může být: „Konej dobro, vyhýbej se zlu.“ Samozřejmostí musí být dostatečná informovanost klienta a zákrok nesmí být vykonán bez jeho svobodného souhlasu.¹⁴⁸

Princip společného dobra a subsidiarity předpokládá povinnost přispívat ke společnému dobru a podílet se na tomto společném dobru. Jde o sociální spravedlnost vyžadující distribuci společných dober, přičemž kritériem není jen zásluha, ale potřeba. Pojem subsidiarity vyjadřuje rozdělení prostředků podle individuální potřeby, solidární pomoc a podporu. Povinností státu je, aby přispíval k zajištění lékařské péče pro všechny, kteří ji nutně potřebují. Také, aby spravedlivě a eticky přijatelně zajišťoval orgány pro transplantaci od dárců, jak od živých, tak především od zemřelých pacientů. Pod společné dobro je zahrnut i výzkum nových léčebných metod, který mnohdy vyžaduje experimentování s lidskými subjekty při testování jejich účinnosti a nezávadnosti.¹⁴⁹

Člověk by neměl spolupracovat na eticky nesprávném jednání. Tato zásada se spojuje s principem legitimní kooperace. Zamýšleným dobrým účinkem může být zabránění většímu zlu, nebo dosažení většího dobra, ale špatný účinek nikdy nesmí být

¹⁴⁶ Srov. ONDOK, J. P., *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. s. 62-63.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 63.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 64-65.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 68.

přímo zamýšlen. Princip je důležitý především pro lékaře při týmové práci, kteří tolerují neetické, ale zákonem povolené zákroky např. interrupci, sterilizaci apod.¹⁵⁰

Dalším bioetickým principem je princip personalizace sexuality, který vychází z pojmu osoby a vymezuje sexualitu jako jeden z jejich fundamentálních projevů. Personální sjednocení v lásce propůjčuje sexualitě novou dimenzi, dávat si lásku a život, plozením potomstva a personálního spojení v lásce. Podle katolické etiky jsou tyto dva aspekty rovnocenné a neoddělitelně spojené. Sexualita má být tělesným vyjádřením trvalého svazku muže a ženy ve společenství vytvářejícího rodinu a také vyjádřením odpovědnosti za rodinu. Toho lze dosáhnout pouze v trvalém manželském svazku. Každé jednání, které odporuje tomuto inherentnímu smyslu, je nutno chápat jako eticky nesprávné. Princip personalizace lidské sexuality je používán při posuzování morality jednání, jako je např. zabraňování početí, umělé přerušení těhotenství, etická stránka homosexuality apod.¹⁵¹

Principem růstu skrze utrpení je v křesťanském pojetí nemoc a lidské utrpení. Jsou-li snášeny v duchu křesťanské naděje, mohou a mají být využity k osobnímu duchovnímu růstu. Pochopení smyslu utrpení se vztahuje na ty, kteří přijali křesťanství jako základ svého životního postoje a jako pramen smyslu své lidské existence.¹⁵²

Autor Griese uvádí ve svém seznamu bioetických principů i princip náboženské svobody. Připomíná, že každý člověk má právo na náboženskou svobodu, která vyplývá z důstojnosti osoby člověka. Nesmí být nucen k jednání, které směřuje proti jeho názorům a svědomí, avšak nesmí mu být ani bráněno v jednání ve smyslu jeho přesvědčení a svědomí. Tento princip se tedy vztahuje k duchovní péči klienta.¹⁵³

¹⁵⁰ Srov. ONDOK, J. P., *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. s. 69-70.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 70-71.

¹⁵² Tamtéž, s. 72.

¹⁵³ Tamtéž, s. 73.

2.5 Genderové role a jejich rozdělení v moderní rodině

Gender je mocnější než pohlaví, protože na nás vyvíjí větší tlak, působí silněji v našich životech a výrazněji než pohlaví nám organizuje náš všední život. Tyto rozdíly mnozí z nás vnímají jako cosi daného, neměnného, přirozeného. Ve skutečnosti se však jedná o lidský výtvar. Nejsou dány dopředu, ale vznikají a jsou podmíněny kulturně, historicky a sociálně, a ovlivňují a budou ovlivňovat mladé lidi k tomu, zda půjdou do vztahů a budou chtít zakládat rodinu a stát se rodiči. Proto genderové role nemohu ve své práci opomenout.¹⁵⁴ Je to svět vyjednávání mezi pohlavími, svět vztahů, kde platí jiné představy o oddanosti a intimitě i o tom, jak se vzájemně chápat, jak se k sobě chovat. Ženy již přestaly akceptovat mužskou sexuální dominanci a obě pohlaví se musejí vyrovnat s tím, co to s sebou nese.

Genderové role jsou vytvářeny získaným chováním příslušné společnosti, komunity nebo sociální skupiny, které lidi předurčuje pojímat aktivity, úkoly a odpovědnosti jako ženské nebo jako mužské. Toto chování je ovlivněno věkem, společenskou třídou, rasou, etnikem, kulturou, vírou nebo ideologií a geografickým, ekonomickým a politickým prostředím. Gender se vztahuje k sociálním rozdílům a k těm vztahům mezi ženami a muži, které jsou získané, měnitelné v čase a široce se liší uvnitř jednotlivých kultur i mezi nimi.¹⁵⁵

V tradiční představě o rozdělení pohlavních rolí bylo mateřství podstatou a vrcholem života ženy. V očích dnešních žen již může mít stejnou hodnotu seberealizace v povolání, společenská odpovědnost nebo partnerství. S narůstající industrializací se objevují změny ve vzájemném vztahu obou pohlaví. Industrializace nepřinesla jen změnu hodnotového žebříčku, ale také rozpad velké patriarchálně organizované rodiny a rozšíření pohyblivé malé rodiny.¹⁵⁶ Nové postavení muže v rodině, role otce, jejíž nová definice se hledá, bude i krokem k nalezení nové rovnováhy mezi mužem a ženou v rodině.

¹⁵⁴ Srov. MAŘÍKOVÁ, H. a kol. *Proměny současné české rodiny*. s. 11-12.

¹⁵⁵ Srov. ČSÚ. *Ženy a muži v datech*. s. 2.

¹⁵⁶ Srov. KARSTEN, H. *Ženy- muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. s. 148.

Rozdělení rolí v rodině je z velké části ovlivněno výchovou v orientační rodině, kde si jedinec osvojuje a fixuje konkrétní způsob zvládnání každodenního života. Tam, kde nejsou striktně odděleny ženské a mužské role, nebyly obvykle odděleny ani v orientačních rodinách partnerů a naopak.¹⁵⁷ Logika výchovy chlapců směřuje k soutěživosti, agresivitě, sebeprosazení a nezávislosti. Ženy jsou stále vychovávány s akcentem na rodinu, mateřství, vztahy a svádění. Muž je spojován s profesním životem, žena s rodinou a domácností.¹⁵⁸ V současné době nejsou oblasti kompetencí tak jasně rozděleny a stále více oblastí spadá do kompetence obou pohlaví.¹⁵⁹

Jak muži, tak ženy hrají ve společnosti několikeré role- produktivní, reprodukční nebo řídicí. Muži se obvykle považují za živitele, jsou schopni obětovat více času produktivní roli a ze svých četných rolí hrají v daný čas jen jednu. Ženy své role hrají současně a musí se vypořádat s konkurenčními nároky na svůj omezený čas. Ženská pracovní doba a flexibilita jsou pod mnohem větším tlakem. Role žen a mužů se tedy v současných společnostech zásadně liší a s tím i jejich potřeby. Rovnost mezi muži a ženami je záležitostí lidských práv a jejím cílem je vyrovnávat jejich příležitosti ve všech rozhodujících společenských oblastech.¹⁶⁰

Pro mnohé dospívající dívky je dnes primární získat solidní odborné vzdělání a mít kvalifikovanou práci, která by je uspokojovala. Stále se zvyšuje počet žen s vyšším vzděláním a vykonávající stále kvalifikovanější práce. To je dokladem proměny pohlavních rolí, která se v posledních třiceti letech udála. Většina mladých žen chce práci i rodinu. Nechtějí se na něčem definitivně ustálit předem, až životní situace ukáže, zda přeruší pracovní kariéru, aby se postaraly o malé děti, nebo zůstanou úplně bezdětné a budou se starat o svou kariéru nebo se budou zabývat především dětmi a rodinou, anebo najdou partnera, který bude ochoten sám alespoň přechodně redukovat své pracovní ambice. Ženská pohlavní role v současnosti neustále podléhá dalším změnám, a tak se dívky většinou nemohou rozhodnout s takovou jistotou, jako jsou toho schopni mnozí chlapci. Ti kladou hlavní důraz na kariéru v zaměstnání.¹⁶¹

¹⁵⁷ Srov. MAŘÍKOVÁ, H. a kol. *Proměny současné české rodiny*. s. 121.

¹⁵⁸ Srov. KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. s. 234.

¹⁵⁹ Srov. KARSTEN, H. *Ženy- muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. s. 117– 118.

¹⁶⁰ Srov. ČSÚ. *Ženy a muži v datech*. s. 3.

¹⁶¹ Srov. KARSTEN, H. *Ženy- muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. s. 100.

Ovšem i muži jsou v jiné situaci. Zrovnoprávnění pro ně neznamena tak jako pro ženy více vzdělání, lepší perspektivy v povolání, méně práce v domácnosti, nýbrž větší konkurenci, zřeknutí se kariéry, více práce v domácnosti. Většina mužů se ještě oddává iluzi, že je možné vše spojit a bez obtíží sloučit zrovnoprávnění ženy a muže a přitom zachovat starou dělbu práce.¹⁶²

V naší kultuře se přesouvá důraz z hodnoty oddanosti k hodnotě nezávislosti. Osobní nezávislost je naše výsada i náš úděl. Žena přestává odvozovat svou sociální identitu od muže a muž ze svých rodinných svazků. Oba partneri navazují přátelství, která by v tradičním pojetí byla chápána jako konkurující manželské lásce. Zdrojem nezávislé sociální totožnosti obou manželů se stává jejich práce a zájmy ve volném čase.¹⁶³ Současný hněv mužů na ženy je ze značné části reakcí na asertivní ženské sebevědomí doma, v práci i všude jinde. Zdá se, že ekonomická chudoba žen a emocionální chudoba mužů je dnešním stavem utkáni mezi pohlavími.¹⁶⁴

S příchodem dítěte dochází ve většině partnerských párů k prohloubení diferenciaci genderových rolí. Výchova dítěte je výlučně v rukou žen. Spočívá na nich největší díl úkolů spojených se zaopatřováním dítěte a domácnosti. Musí být více či méně ochotny přerušit na několik let svou kariéru v zaměstnání a na nějaký čas se vzdát uspokojování svých potřeb mimo rodinu. Kromě sociální izolace jsou finančně závislé na partnerovi a musí se vyrovnat se skutečností, že práce ženy v domácnosti zaujímá na hodnotovém žebříčku naší společnosti to nejnižší místo.¹⁶⁵

Z grafu vidíme, že doposud přetrvává stereotypní chování mužských a ženských rolí, kdy těžiště péče o rodinu zůstává na ženě navzdory jejímu obdobnému pracovnímu vytížení, podobně jako její partner. V naprosté převaze zůstávají s nejmenšími dětmi doma z důvodu celodenní péče ženy. Dnešní generace otců se oproti generaci svých otců více angažuje zejména u volnočasových aktivit a u aktivit, které nemusejí být vykonávány soustavně a pravidelně. Muži jsou stále mnohem méně než ženy rodinou zatěžováni a většinou si dokáží uchránit určitý rozsah volného času pro realizaci svých zájmů.

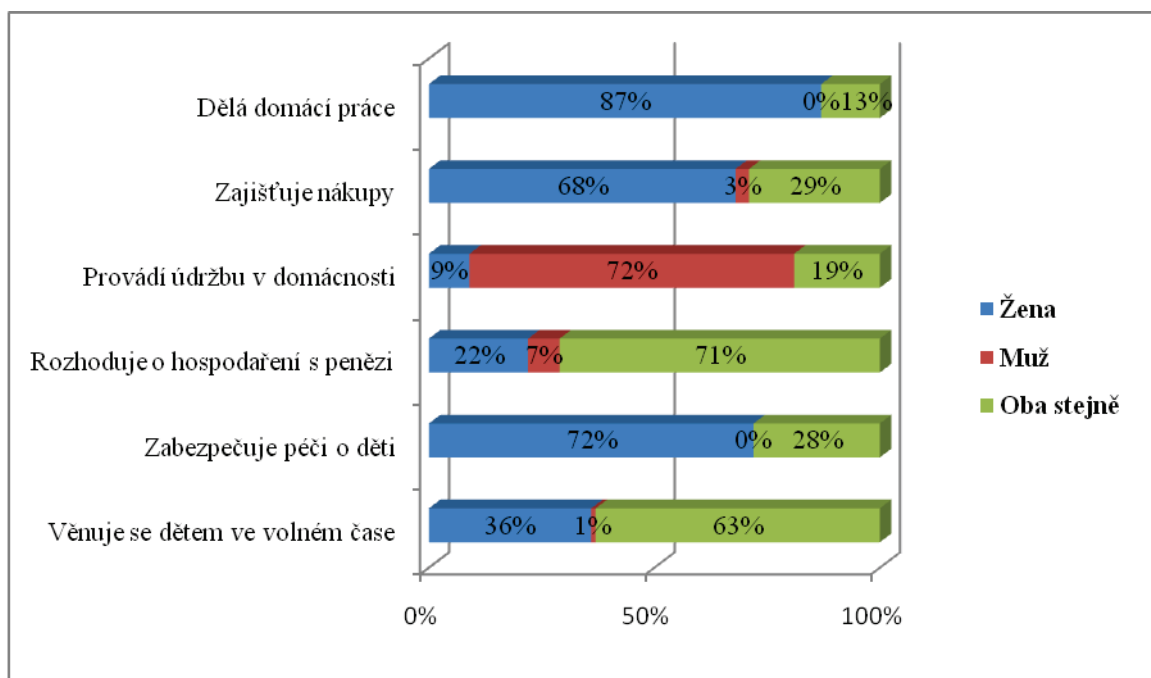
¹⁶² Srov. BECK, U. *Riziková společnost*. s. 172.

¹⁶³ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. s. 82.

¹⁶⁴ Srov. GIDDENS, A. *Proměna intimity*. s. 158.

¹⁶⁵ Srov. KARSTEN, H. *Ženy- muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. s. 124.

Graf č. 4: Rozdělení povinností v domácnostech mezi ženy a muže¹⁶⁶

Zdroj: výzkum Zaměstnání a péče o děti

Ženy očekávají od mužů větší angažovanost v péči o děti, než jakou jsou muži ochotni do péče vložit, s čímž souhlasí více než polovina žen ve všech evropských zemích a s výjimkou České republiky, Slovenska a Lotyšska také více než polovina mužů.¹⁶⁷

Podíl žen naprosto orientovaných na rodinu v posledních desetiletích trvale klesá. Většina žen chce dnes obojí, práci i rodinu s dětmi. Muži zaměstnání s rodinným životem koordinují snáze. Dilema, zda přerušit profesní činnost, aby získali více času na děti a partnerku, pro ně většinou vůbec nevyvstává.¹⁶⁸ Muž již nebývá jedinou, často ani tou hlavní osobou, na které spočívá tíha finančního zabezpečení rodiny. Většina žen, i se závislými dětmi, pracuje na plný úvazek a příjem ženy je pro mnohé rodiny stejně nezbytný jako příjem muže. V rodinách tedy fakticky došlo ke změně modelu. Muž již není hlavním živitelem, ale převažuje model tzv. dvoupríjmové rodiny.¹⁶⁹

¹⁶⁶ ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 66.

¹⁶⁷ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 205.

¹⁶⁸ Srov. KARSTEN, H. *Ženy- muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. s. 126.

¹⁶⁹ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 82.

Založení rodiny odkládají ženy na stále pozdější dobu. Stále více žen se vdává později a stále později rodí stále méně dětí, a také stále více žen žije o samotě bez dětí. Je to nezadržitelný vývojový trend ve všech průmyslových zemích. Jsou to právě vysokoškolačky, které deklarují vysokou toleranci zakládání rodiny vně manželského svazku, ale pokud děti rodí, pak většinou v manželství, které však uzavírají později a méně než dříve. Naopak ženy se základním vzděláním a vyučené, které hodnotí manželství velmi vysoko, podporují nejčastěji model plného úvazku otce a dlouhodobé celodenní péče matky o předškolní děti v domácnosti. Rovněž patří k těm, mezi nimiž nejrychleji a nejvíce narostl podíl svobodných a také matek žijících bez partnera.¹⁷⁰

Matky samoživitelky patří zpravidla častěji do střední vrstvy než matky vdané. Svobodné matky mívají často nadprůměrné vzdělání, zato o svobodných otcích to neplatí. Svobodné matky dosahují časem lepších postů v zaměstnání i vyšších výdělků než matky vdané. Celkově jsou ovšem samoživitelky zpravidla ve špatné finanční situaci. Pouhá třetina z nich dostává pravidelně výživné od otce dítěte. Se svou prací a rodinou se vyrovnávají lépe než ženy vdané. Mají menší a často též lépe organizovanou domácnost a nemusí se starat navíc o manžela.¹⁷¹

Už neexistuje žádná norma, která by k muži a k ženě přistupovala odlišně. Ženám je umožněno ponechat si dívčí jméno. Jejich odpovědnost za domácí práce a péče o domácnost byla ponechána na dohodě manželů. Oba manželé mají také právo být výdělečně činní. Rodičovská péče o děti je svěřena otci a matce, kteří se při rozdílných názorech musí pokusit dohodnout se. Šance se vyrovnali i v oblasti vzdělání. Muž chce mít svoje povolání a chce být živitelem rodiny. Žena chce svoji roli v rodině a jen občas nějaké povolání, a nadto ještě povolání nenáročné. Muži jsou ve svých reakcích rozštěpení. To, oč se zasazují hlavou, neproměňují v činy. Za slovy o společných zájmech ukrývají fakticky nerovnost. Otcové zkrátka nevaří, neperou, neutírají prach. Na domácích pracích se podílejí jen málo nebo vůbec.¹⁷²

Je prokázáno, že ženy kariéristky, které nemají děti, žijí v partnerstvích a manželstvích spokojeněji než zaměstnané ženy s dětmi. Výraznější nespokojenost s dětmi nejspíš podstatně souvisí s neuspokojivě vyřešenou koordinací úkolů spojených

¹⁷⁰ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 177.

¹⁷¹ Srov. KARSTEN, H. *Ženy- muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. s. 137.

¹⁷² Srov. BECK, U. *Riziková společnost*. s. 169.

se zaměstnáním, domácnostmi a dětmi. K základním příčinám proměny rodiny a následně i společnosti patří proměna ženy a její sociální pozice. Během dvou generací se žena vzdělanostně minimálně vyrovnala muži, stala se ekonomicky svébytnou a obsadila veškeré profese a pozice v horizontálním i vertikálním členění. Problémem je, že k nové pozici a aktivitám za sebou vleče zátěž překonaného typu rodiny a společnosti. Současná žena jednou nohou kráčí z přítomnosti do budoucnosti, zatímco druhá noha vězí v pasti tradiční rodiny. Jakoby nové aktivity, hodnoty, postoje, cíle a zájmy směla realizovat teprve po zvládnutí staré role ženy a matky. Tato schizofrenní pozice ženy je konfliktní v řadě dimenzí a mohou díky nim končit rozpadem manželství. Ne náhodou je většina rozvodů iniciována ženami. Rodinná dimenze konfliktu spočívá v nekompatibilitě nové ženské role a staré patriarchální role muže.¹⁷³

Prodloužení očekávané délky života změnilo celkovou biografickou strukturu, sled životních fází. Zatímco v dřívějších desetiletích postačovala délka ženského života k tomu, aby přivedla na svět a vychovala společensky žádoucí počet přežívajících dětí, dnes tyto mateřské povinnosti končí kolem pětačtyřicátého roku života. Životní úděl žen se stal jen přechodným úsekem jejich života.¹⁷⁴

Mnoho věcí mluví pro to, že se vyplní prognóza dlouhodobého konfliktu, kdy pro příští roky bude určující to, že muži a ženy budou stát proti sobě.¹⁷⁵

2.5.1 Práce, volný čas

Důležitou **funkcí rodiny** je její **ekonomické zabezpečení**. V dnešní konzumní společnosti zaměřené na výkon, je oblast práce o to důležitější. Svým vzděláním se na něj několik let cíleně připravujeme a snažíme se uspět v silném konkurenčním boji, kde jsme snadno a velmi rychle nahraditelní. Ve společnosti služeb musíme na sobě bez ustání pečlivě pracovat, a přesto nemáme své pracovní místo jisté. Již nemůžeme očekávat celoživotní jistotu, zajištěnou kariéru a plat rostoucí s odpracovanými léty. Naše ekonomická situace se promítá do rozpočtu rodiny, do vzájemných vztahů, do budoucích plánů rodiny a určuje celou její životní strategii.

¹⁷³ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 57.

¹⁷⁴ Srov. BECK, U. *Riziková spoločnosť*. s. 182.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 162.

Technické výtoby dnešní doby vyvolaly nejen hluboké změny v oblasti práce, ale významně změnily každodenní lidský život. Domácnost se stala místem sociální izolace, a to nejčastěji v panelovém domě. Ztratilo se spojení s přírodou, rytmus dne již neudávají domácí zvířata, střídání ročních dob se stalo bezvýznamné. Díky elektronice, informační technice a dalších přístrojů pro domácnost došlo k významnému ulehčení domácích prací, a tím také ke změně využití volného času.¹⁷⁶

Nůžky nerovností se rozevírají především mezi ekonomicky aktivními a těmi, kdo byli z trhu práce dočasně, či trvale vyloučení, ať již z důvodu nezaměstnanosti, anebo věku. v průmyslové společnosti jsme dříve žili tak, že někteří byli výše a jiní níže, patřili do určité vrstvy, a to vyšší, střední nebo nižší. Nyní jsme ve společnosti, kde někdo je uvnitř, zatímco jiný venku, to znamená, že někdo je pracovně aktivní, dostává mzdu a je schopen zajistit sebe i rodinu, a ti venku, na okraji, kteří jsou nezaměstnaní, se nemohou uplatnit z nějakého důvodu na trhu práce, nemají finanční prostředky a jsou tím postupně vyloučení ze všech oblastí ve společnosti.¹⁷⁷

Vyloučení ze světa práce vede často k sociální exkluzi tím, že je malá možnost najít si byt, to vede k vyloučení ze spotřeby a nastává určitá sociální marginalizace. Nestabilita zaměstnání či dlouhodobá nezaměstnanost vede také k exkluzi na sňatečném trhu. Nezaměstnaní si tak těžce hledají přiměřené partnery a při výběru partnera nám může vzniknout problémová rodina, sociálně odkázaná na dávky v hmotné nouzi, či rodina bezdomovců s malými dětmi. Příkladem tohoto trendu je stav v romské populaci a v některých regionech, kde nejde jen o okrajový jev. Chápeme-li to jen jako individuální problém, vzniká situace trvale znevýhodněných, která se bude sociálně reprodukovat. Na sociální příslušnost dětí totiž velkou měrou působí sociální příslušnost dospělých.¹⁷⁸

Nežádanějším na trhu práce je nezadaný jedinec, nezatížený žádným vztahem, manželstvím či rodinou. Tržní společnost je společností bez dětí. Čím méně se ve společnosti rodí dětí, tím jsou vzácnější a dostává se jim vyššího privilegia. Tím jsou také nákladnější a méně si jich člověk může dovolit. Dopady nových technologií na rodinu, masová produkce a ovlivňování nejvyspělejších zemí kolem nás neustále mění

¹⁷⁶ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 35.

¹⁷⁷ Srov. KELLER, J. *Sociologie středních vrstev*. s. 201.

¹⁷⁸ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 103.

povahu i produktivitu pracovního i mimopracovního času naší rodiny. Zmizel předpoklad omezeného úsilí. Místo něj nastupuje nutnost úsilí neustálého, a tím mizí hranice mezi domovem a prací.¹⁷⁹

Vyšší vzdělání přispívá k hledání efektivnějších způsobů sladování pracovní a soukromé sféry. Nestabilita zaměstnání souvisí také s odkládáním dlouhodobých závazků, které se promítají i ve formování rodiny, vstupu do manželství a rodičovství. Z významných faktorů ovlivňujících současnou nízkou porodnost je obtížnost harmonizace pracovní a rodinné dráhy. S vyššími investicemi do dovedností uplatnitelných na trhu práce roste hodnota času žen. Péče o děti a domácnost pak s sebou nese vyšší náklady tzv. ztracených příležitostí.¹⁸⁰

V pracovním prostředí jsou více diskriminovány ženy. Zvláštní skupinu tvoří ženy s nižším vzděláním, které nejsou pro firmu v pozici nepostradatelnosti. Tyto ženy se často pohybují na sekundárním trhu práce, kde se nabídka práce vyznačuje nízkou jistotou, nízkou prestiží a nízkým finančním ohodnocením. Tato pracovní místa jsou nestálá a pracovníci a pracovnice jednoduše zaměnitelní, jelikož práce často nevyžaduje významnou specializaci či trénink.¹⁸¹ Typy znevýhodnění, kterým ženy musí čelit, spočívají zejména ve mzdové diskriminaci, diskriminaci mateřství, genderové segregaci. Některé typy diskriminace se týkají jen některých vzdělanostních skupin podle toho, do jakých oblastí trhu práce mají ženy přístup.¹⁸²

Zatímco střední a vyšší vrstvy si za peníze mohou najmout práci někoho, kdo se postará o děti, úklid, chod domácnosti nebo nefungující vztah, nižší nebo dělnická třída je odkázána na bezplatné služby v rámci sousedských, příbuzenských a přátelských vztahů. Chudé rodiny tedy musí mobilizovat zdroje napříč rodinou a přáteli.¹⁸³

Propast mezi bohatými a chudými se významně rozšiřuje, systémy sociální ochrany se hroutí, celá velká část obyvatelstva se dostává na okraj společnosti, vzdělávací soustavy upadají, zločinnost narůstá, soustředěnost na bezprostřední zisk je stále zostřenější, morální hodnoty klesají a každý chce všeho co nejvíc. V době, kdy

¹⁷⁹ Srov. KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. s. 90.

¹⁸⁰ Srov. CHALOUPKOVÁ, J. a kol. *Proměny rodinných a profesních startů*. s. 17.

¹⁸¹ Srov. KRÍŽKOVÁ, A. a kol. *Pracovní dráhy žen v České republice*. s. 100.

¹⁸² Tamtéž, s. 88.

¹⁸³ Srov. NEDBÁLKOVÁ, K. *Matky kuráže*. s. 18.

všichni jsou vyzýváni, aby si užívali stále více, přibývá lidí, kteří mají stále méně, například mladí lidé ze sociálně znevýhodněných čtvrtí. Většina obyvatel přesto zůstává integrována ve společnosti blahobytu.¹⁸⁴

Zdá se, že člověk postmoderní doby je tvor, jehož realita je svádění, místo povinností užívání života, namísto úspor výdaje, namísto vizí do budoucna slast z přítomnosti. Způsob života členů postmoderní společnosti ovlivňují více peníze, jimiž kdo disponuje, než sociální vrstva, ze které pochází.¹⁸⁵ Lidské ideály se ale neomezují na nákupy, vlastnění a užívání. Lidé chtějí také konat, zápasit, změnit daný stav, uskutečnit, usilovat o to, co jim umožní vnímat se pozitivně. Člověk se s životem v pohodlí nespokojí. Má potřebu něco dělat, budovat, překonávat sám sebe a ve svém úsilí také co nejlépe uspět.¹⁸⁶

2.6 Rozvod, rozchod

V České republice neustále narůstá počet rozvodů a tempo jejich růstu se zvyšuje. Lidé v tradiční společnosti se rozváděli méně z důvodu vysoké úmrtnosti, která tak ukončila vztah úmrtím jednoho z partnerů po relativně krátké době. V dnešní společnosti zůstává vysoký podíl celoživotně svobodných, žije méně lidí v manželství a tudíž je i rozvodovost přirozeně menší. Při vysoké pravděpodobnosti a snadnosti rozvodu přestává být manželství jistotou a vytrácí se důvody k jeho uzavření. Život začíná být série stále kratších jednorázových projektů. Seznamování se čím dál častěji děje přes internet, kde je i okamžitě a bezproblémově ukončeno bez lítosti a počítání ztrát.

Přesvědčení, že žena zůstane se svým mužem celý život, potvrzují statistiky jako názor značně naivní. Ženy i během manželství na sobě musí pracovat. Jen tak budou

¹⁸⁴ Srov. KELLER, J. *Sociologie středních vrstev*. s. 99.

¹⁸⁵ Srov. KELLER, J. *Tři sociální světy*. s. 157.

¹⁸⁶ Srov. LIPOVETSKY, G. *Paradoxní štěstí*. s. 207.

v případě rozvodu na trhu práce konkurenceschopnými. Začaly se učit žít nezávisle, samy, a být spokojené a šťastné.¹⁸⁷

„Naše manželství jsou stavěna téměř vždy na základě vzplanutí prudkého erotického citu a vášně. Východní civilizace, které staví manželství na dohodě, přátelství a úctě, dopadají daleko lépe a rodina tam není v rozpadu.“¹⁸⁸

Selhání vztahu je většinou selháním komunikace. Pro udržení vztahu jsou pro jedince důležité náklady a výnosy spojené se vztahem. Nejen ekonomické, ale i psychologické a sociální zisky a ztráty ze vztahu plynoucí. Vzrůstající počet rozvodů je způsoben změnou očekávání. Lidé od manželství očekávají více než dříve.¹⁸⁹ Soužití v manželství znesnadňuje i duševní nevyrovnanost, vnitřní nezpracované komplexy a afektivní labilita, nízká frustrační tolerance a snížená autoregulace jako je impulzivnost, nestálost či neuvážené reagování.¹⁹⁰

Tab. č. 7 Rozvody podle délky trvání manželství v letech 1991–2011¹⁹¹

Průměr let	Počet rozvodů	Délka trvání manželství v letech									
		0–1	2	3	4–5	6–7	8–9	10–14	15–19	20–24	25+
1991	29 366	2 668	2 471	2 422	3 957	3 077	2 446	4 749	3 843	2 239	1 494
2001	31 586	1 298	1 568	1 760	3 193	3 112	3 177	6 960	4 408	3 152	2 958
2011	28 113	1 182	1 299	1 486	2 662	2 285	2 119	4 440	4 188	4 156	4 296

Z tabulky vidíme, že během dvaceti let nepatrně rozvodovost klesla, to jistě souvisí také s poklesem sňatečnosti. Zajímavé je, že nejvyšší rozvodovost je zaznamenána v délce trvání deseti až čtrnácti léty manželství, a déle. Lidé, kteří nejsou

¹⁸⁷ Srov. KAISEROVÁ, K. *Samota jako partner*. s. 108.

¹⁸⁸ MACHOVEC, M.; *Smysl lidské existence*. s. 127.

¹⁸⁹ Srov. ERIKSEN HYLLAND, T. *Syndrom velkého vlka*. s. 111.

¹⁹⁰ Srov. HINTNAUS, L. *Člověk a rodina. Smysl a funkce rodiny*. s. 18.

¹⁹¹ Srov. <http://www.czso.cz/csu/2013ediciplan.nsf/p/4032-13> [cit. 28. 11. 2013; 13:29:14 SEČ]

v dlouhotrvajícím manželství šťastni, nerezignují a i po dlouhém soužití, trvají na změně. Dozajista to souvisí s velkým nárůstem nevěry, muži si hledají většinou mladší partnerky a ženy si už manželovy podvody nechtějí nechat líbit. Dnešní manželství jsou náročnější, více toho od protějšku očekávají a pohodu v manželství určuje i materiální zajištění.

Do 90. let minulého století se rozvodovost soustřeďovala zejména do mladšího věku a kratší délky trvání manželství. Rozvody v současnosti jsou již ze šedesáti procent realizovány v manželstvích trvajících přes deset let.¹⁹² Příčiny rozvodovosti a krize rodiny je třeba hledat ve zvyšujícím se egocentrismu a náročnosti lidí provázejícím zvyšující se materiální blahoby. Důsledkem je i pojmání sociálních rolí muže a ženy v manželství. Stoupající rozvodovost je také signálem klesající mravní odpovědnosti a symptomem churavění rodiny jako společenské instituce.¹⁹³

Nejhlouběji v pozadí změny leží asi ztráta opory manželského svazku v transcendenci, změna slibu věrnosti před Bohem ve sňatek jako občanskou smlouvu. Křesťanství pokládalo manželství za nezrušitelné. Jednou založená rodina byla považována za doživotní. Od doby, co je manželství v pojetí občanské smlouvy, tedy právního aktu, je vypověditelné. Garance svazku mizí a manželství založené na lásce a sexuální přitažlivosti neustále zvyšuje počet rozvodů a opakovaných manželství. Ve všech společnostech, kde existuje instituce monogamní rodiny, existuje i instituce nevěry. Přísná celoživotní monogamie se považuje spíše za vzácný ideál než za obvyklou skutečnost. Polygamní chování je dnes v určité míře tolerovaná odchylka od normy.¹⁹⁴ Mnoho manželství se většinou velmi brzy bez lásky rozpadá, kdy jsou děti ještě malé a kdy se tvoří základy pro zdravý vývoj jejich osobnosti.¹⁹⁵

Děti na počátku života čelí různým sociálním, kulturním a ekonomickým hendikepům, které jen obtížně překonávají a které omezují jejich vlastní životní volby. Paradoxně se tak volnost a svoboda v životě jedné generace stávají limitem pro život generace následující. Rozvod je považován za výrazně nepříznivou životní událost, která se odráží snad ve všech oblastech individuálního lidského života. Má negativní

¹⁹² Srov. KATRŇÁK, T. a spol. *Na prahu dospělosti*. s. 163.

¹⁹³ Srov. HINTNAUS, L. *Člověk a rodina. Smysl a funkce rodiny*. s. 75.

¹⁹⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. s. 21.

¹⁹⁵ Srov. MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. s. 18.

dopad i na pocit štěstí či duševní zdraví. U dětí má rozvod rodičů také negativní dopad na výši dosaženého vzdělání či výši statusu vykonávaného povolání. Šance dítěte z rozvedené rodiny vystudovat vysokou školu jsou 1,7krát nižší než u dítěte, které v dětství rozvod rodičů nezažilo. V životě dětí rozvedených rodičů se objevuje kombinace materiálních, psychologických i sociálních deprivací. Navzdory rostoucí rozvodovosti a jistému zevšednění, jde o hendikep, kterému čelí čím dál větší počet mladých lidí.¹⁹⁶

Ve většině případů zůstávají děti po rozvodu rodičů v péči matky a stávají se součástí neúplné rodiny, která může být v současných sociálně-ekonomických podmínkách zdrojem frustrace pro všechny její členy. Hlavně jde o finanční prostředky na živobytí, osobní rodičovské problémy plynoucí z neschopnosti samostatně zabezpečovat péči o děti, nezvládání výchovy jedním rodičem, nezaměstnanost apod.¹⁹⁷

Dospívající dívky bývají poškozeny silněji než jejich mužští vrstevníci, když si jejich matka po rozvodu najde nového partnera. Nemají-li sourozence, bývá jim lépe v neúplné rodině, život s matkou a pravidelný styk s otcem. Chlapci jsou naopak ohroženější v neúplné rodině, což souvisí s tím, že jim v rozhodující etapě vývoje chybí mužský vzor, s nímž by se mohli identifikovat.¹⁹⁸

V zájmu dětí je, aby veřejné klima rozvod nezvýhodňovalo, nýbrž směřovalo k zachování rodiny.¹⁹⁹ Dítě má právo na oba rodiče, má právo na výživné a právo na osobní styk s oběma biologickými rodiči. Manželství se tedy stává nerozlučitelným na poli rodičovství. Zákon č. 91/1998 Sb. znemožňuje rozvedení manželství, pokud by bylo v rozporu se zájmy dítěte. Při projednávání rozvodu je věnována pozornost úpravě vztahu rodičů k dítěti. Nerozlučitelnost rodičovství je pokračující role, která oba partnery spojuje ještě dlouho po jejich rozchodu.²⁰⁰

¹⁹⁶ Srov. HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J.; KREIDL, M. a kol. *Proměny partnerství*. s. 193.

¹⁹⁷ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 32.

¹⁹⁸ Srov. KARSTEN, H. *Ženy- muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. s. 106.

¹⁹⁹ Srov. RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*. s. 14.

²⁰⁰ Srov. KATRŇÁK, T. a spol. *Na prahu dospělosti*. s. 173.

Tab. č. 8 Rozvody
podle příčiny rozvratu manželství v letech 1990, 2001 a 2011. ²⁰¹

Příčina rozvratu	1990	2001	2011
Příčina rozvratu na straně muže			
Celkem	32 055	31 586	28 113
1. Neuvážený sňatek	1 788	505	89
2. Alkoholismus	3 301	1 648	555
3. Nevěra	4 795	2 284	1 072
4. Nezájem o rodinu, opuštění soužití	2 428	1 532	492
5. Zlé nakládání, trestný čin	872	532	159
6. Rozdíl povah, názorů a zájmů	12 978	14 692	20 616
7. Zdravotní důvody	335	79	36
8. Sexuální neshody	855	156	46
9. Ostatní příčiny	2 534	7 590	4 328
10. Soud nezjistil zavinění	2 169	2 568	720
Příčina rozvratu na straně ženy			
Celkem	32 055	31 586	28 113
1. Neuvážený sňatek	1 788	519	103
2. Alkoholismus	301	167	213
3. Nevěra	4 235	1 480	697
4. Nezájem o rodinu, opuštění soužití	802	404	309
5. Zlé nakládání, trestný čin	45	19	56
6. Rozdíl povah, názorů a zájmů	12 978	14 964	20 796
7. Zdravotní důvody	403	72	42
8. Sexuální neshody	855	165	45
9. Ostatní příčiny	3 015	9 363	4 402
10. Soud nezjistil zavinění	7 633	4 433	1 450

²⁰¹ Srov. <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/4032-13> [cit. 26. 11. 2013; 17:11:59 SEČ].

U obou rozvádějících se manželů je nejčastějším důvodem k ukončení manželského svazku rozdíl povah, názorů a zájmů. Dnešní globalizovaný svět, rychlé životní tempo, možnosti vzdělávání, cestování, pracovního nasazení atd., umožňuje tak obrovské, nepřehledné množství možností, jak se realizovat, užívat si, že není divu, že se ve světě, kde vládne individualismus a egocentrismus, nejsou partneři schopni se shodnout. Také stojí za zmínku důvod nevěry, u mužů je o něco vyšší skóre, a až desetinásobně se ženy rozvádějí kvůli manželovu alkoholismu. Zlé nakládání až trestní čin ze strany mužů uvádějí ženy jako příčinu rozvratu dokonce dvacetinásobně, oproti mužům.

Nakonec častěji vyžaduje rozvod žena, aby se situace konečně vyřešila. A to i přesto, že se tím zpravidla dostane do horší finanční situace. Sociální důsledky rozchodu a rozvodu bývají naopak závažnější pro muže: většinou se musí vystěhovat ze společného bytu a prožívají těžší sociální krize, ztrácejí např. přátele a známé.²⁰² Rozvedené ženy mají dost velké šance na nový sňatek.

Dnes, kdy vydělávají oba členové manželského páru, se příznačným způsobem mění rozdělení břemen a šancí. V případě materiální závislosti na manželovi zůstává žena po rozvodu s dětmi a bez příjmu, muž naproti tomu s příjmem a bez dětí. V druhém případě, žena disponuje vlastním příjmem a má děti. v jednom závažném ohledu se tu však nerovnost převrací. Žena má dítě, které nosila ve svém lůně a které jí nesporně patří, biologicky i právně ve svém vlastnictví. Vlastnické vztahy mezi semenem a vajíčkem se ovšem diferencují. Otec v dítěti zůstává vždy odkázán na matku a na její libovůli, stejně tak i v případě přerušení těhotenství. Hrozí zde nebezpečí, že kyvadlo se přechýlí na druhou stranu. Muži, kteří nechtějí věnovat čas jen svému povolání a obracejí se ke svým dětem, nalézají hnízdo prázdné.²⁰³

²⁰² Srov. KARSTEN, H. *Ženy- muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. s. 136.

²⁰³ Srov. BECK, U. *Riziková společnost*. s. 186.

3 Rodina budoucnosti

Mít funkční rodinu je vysoce ceněná hodnota ve všech vrstvách společnosti na celém světě. Funkční rodina je důležitým předpokladem normálního fungování společnosti a znakem individuální úspěšnosti v životě. Zabezpečuje nejen biologickou, ale i sociální reprodukci, proto se od ní žádá určitá stálost a trvalost.²⁰⁴

Snad nejvýraznější charakteristikou současné sociální skutečnosti je neustálá probíhající změna, která se týká jak celku společnosti, tak jejich jednotlivých prvků, skupin, subsystémů. U konkrétní změny se obtížně určují její příčiny. Je důsledkem politická změna, ekonomika, změna rodiny a ženy či se jedná o vliv evropeizace, globalizace?²⁰⁵

Tempo sociálních změn v posledních sto letech snížilo člověku naší civilizace možnost opírat se o tradici. Častěji se musí člověk rozhodovat sám a to i za situace, kdy nemá dost informací pro spolehlivější odhad následků. Nutí ho to riskovat metodou pokusu a omylu. Člověk je dnes svou kulturou daleko méně podporován v suverénním sebevědomí správnosti svých úsudků a rozhodnutí v rodinných záležitostech, změnil se i způsob, jak je dnes v nás vědomí o normách správnosti utvářeno. Tradice už není tak spolehlivou oporou. Vliv nejbližší rodiny, přátel a příbuzných i sousedů a obce, v níž žijeme, ztratil na váze. Hlas církve ve vřavě světa zaniká. Na utváření představ o povaze intimních lidských vztahů působí spíše písničkové texty populárních zpěváků, televize a internet.²⁰⁶ Překotně mění se podmínky vytvářejí nové a nové příležitosti a všechno se dá smazat a začít znovu. Moderní člověk již počítá se šancí nového pokusu. Rodičovský vztah je vztahem, který se ovšem nedá vzít zpět, nedá se rozvést, zrušit smlouvou. Je biologickým a sociálním faktem.

²⁰⁴ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 100.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 54.

²⁰⁶ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. s. 12.

Zdá se, že dnes je všechno jiné. Řídíme se informacemi místo hodnotami. Ztrácí se smysl epochy, kterou tvoříme, a způsobuje dezorientaci. Jiná je minulost, jiné je zlo i dobro. Lidé byli vždy rozmanití, ale ne v takové míře jako dnes. Z jinakosti se rodí osamělost a stěží se poznává, jaký význam má jiný člověk, jak s ním sdílet svět. Zdá se, že sílí touha po určité stejnosti, neboť jsme součástí stejného světa a biologicky jsme spojeni s jinými. V současném kvantu jinakosti se narušuje sebetotožnost rodičů, a i děti se stávají jinými, než jsme byli my v předcházejících generacích.²⁰⁷

V jedné společnosti žije několik generací. Každá z nich je ovlivněna jinými historickými událostmi, každá mluví jiným jazykem, jiným způsobem vidí svět a jiným způsobem jedná.²⁰⁸

Rodina přestává být základní formou životní existence a jediným místem, které poskytuje člověku zázemí. Lidé jsou dnes převážně schopni žít i z jednoho platu a nemusí se kvůli existenčnímu zajištění vázat na druhého člověka.²⁰⁹

Zdá se tak, že všechno je pojednou nejisté. Forma společného života, kdo, kde a jak pracuje, názory na sexualitu a lásku a jejich spojení s manželstvím a rodinou. Instrukce rodičovství je v konfliktu mezi mateřstvím a otcovstvím a děti jsou posledními partnery, kteří neodcházejí. Začíná se všeobecně usilovat o opětovné sjednocení práce a života, domácí a výdělečné práce a experimentovat s nimi. Privátní se stává politickým, a to pak vyzařuje do všech oblastí.²¹⁰

Už není jasné a ani nijak zvlášť překvapující, zda a kdy člověk uzavírá sňatek, zda s někým žije beze sňatku, zda počíná nebo vychovává dítě uvnitř rodiny nebo mimo ní, zda to činí s tím, s kým žije, nebo s tím, koho sám miluje, kdo ale žije s někým jiným, zda to vše zvládá před kariérou, po kariéře nebo během ní. Je stále těžší postihnout vztah mezi pojmem a skutečností. Zastírá vzrůstající rozmanitost poměrů a situací, které se za nimi skrývají, například rozvedení otcové, otcové jednotlivých dětí, otcové vychovávající své děti sami, mimomanželští otcové, zahraniční otcové, nevlastní

²⁰⁷ Srov. JENÍK, Z.; KREJČÍ, J. a spol. *Člověk a česká společnost na prahu 21. století*. s. 14.

²⁰⁸ Srov. KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. s. 224.

²⁰⁹ Srov. KAISEROVÁ, K. *Samota jako partner*. s. 105.

²¹⁰ Srov. BECK, U. *Riziková společnost*. s. 180.

otcové, otcové v domácnosti, nezaměstnaní otcové, víkendoví otcové, otcové žijící v komunitě apod.²¹¹

I přes oslabování vztahu mezi prvním porodem a uzavřením prvního manželství stále platí, že je mezi vdanými ženami větší podíl matek než mezi ženami rozvedenými, ovdovělými a zejména svobodnými. Vstup do manželství realizují mladí lidé i dnes zejména tehdy, plánují-li rodinu. Před vstupem do manželství žije stále větší podíl mladých lidí v nesezdaném soužití. S preferencí individualizovaných forem uspořádání soukromého života roste podíl těch, kteří rodičovství odmítají, nejsou si jisti, zda se rodiči stát chtějí, nebo plánují pouze jedno dítě. S prodlužováním období bezdětnosti i po uzavření manželství bude do budoucna přibývat celoživotně bezdětných rozvedených a ovdovělých mužů a žen. Nejvýraznější změnou, k níž došlo během posledních 15 let, je nárůst podílu mladých lidí, kteří žijí v období rané dospělosti do 30. roku života bez stálého partnera. Většina mladých lidí, kteří nemají stálého partnera, nejsou s touto situací spokojeni a preference single života zůstává v české populaci na okraji. Dochází ke zvyšování podílu rodin s jedináčkou a ke snižování podílu rodin vícedětných. Přibude také neúplných rodin v čele s otcem. Budou dále tvořit menšinu mezi neúplnými rodinami, ne však tak zanedbatelnou. Zvýší se podíl svobodného mateřství. Celkově už dnes tak vysoká rozmanitost rodinných útvarů, v kterých lidé žijí, se ještě dále zvýší. Od trendu k jednodětné rodině se odloučí rodiny s novým důrazem na rodičovství s větším počtem dětí. Při stoupající rozvodovosti se upevní rodina s tradičním pojetím nerozlučitelnosti manželského svazku. Přibude žen, které si najdou partnera jen pro početí dítěte, a pak ho prostě opustí, aby mohly vychovávat své dítě v domácnosti s matkou, jak samy byly vychovávány, protože role muže v domácnosti jim v rozhodujícím období zůstala utajena. Bezdětná manželství se snadněji rozvádějí. Zato manželství se třemi a více dětmi mají význačně nižší rozvodovost. I méně šťastná manželství trvají kvůli dětem i ekonomickým důvodům, kdy žena s dětmi potřebuje mužův příjem.²¹²

Ve vztazích intimity moderního typu je důvěra vždy ambivalentní a možnost zhoršení vztahů je více méně stále přítomna. Osobní pouta mohou být přetřhána a pouta intimity se opět promění v neosobní kontakty. V situaci zhrzené lásky se intimní stane

²¹¹ Srov. BECK, U. *Riziková společnost*. s. 163-164.

²¹² Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 93.

opět cizím. Osobní důvěra vyžaduje určitou míru sebeporozumění a sebevyjádření, což je samo o sobě zdrojem psychického napětí. Vzájemné sebeotevírání je totiž kombinováno s potřebou recipacity a podpory. Trápení a frustrace se proplétají s potřebou důvěry v druhého jako poskytovatele péče a podpory.²¹³

Proti rodině minulého století se současná rodina značně zdemokratizovala. Projevuje se to v emancipaci žen, v uznání požadavku vzájemnosti v manželství i při sexuálním styku, v jejich právním postavení a rovněž i v postavení dětí. Další vývoj rodiny závisí na nazírání a myšlení lidí, je určován jejich hierarchií hodnot a potřeb, tedy více vývojem lidského vědomí, než přímo materiálním bytím.²¹⁴

S tím, jak roste podíl dospělých s nestandardním životním a rodinným uspořádáním, se mění důvody a příčiny těchto voleb a současně narůstá podíl dětí, které by těmto hendikepům a bariérám mohly v budoucnu čelit.²¹⁵

Různé skupiny obyvatelstva budou negativním ekonomickým vývojem zasaženy v závislosti na disponibilních zdrojích. Zaměstnaní budou tedy sňatky odkládat méně než nezaměstnaní, vzdělanější lidé se budou ženit a vdávat častěji než lidé s nižším vzděláním.²¹⁶

Homosexuální páry se vzrůstající tolerancí nabudou na sebevědomí a budou v populaci více viditelní. Bude přibývat lidí, kteří z vlastního rozhodnutí nebudou chtít nikdy založit rodinu a je pro ně ideálem bezdětnost, stejně jako lidí přiklánějící se k osamělému životu bez partnera, kterým společnost ponechává málo prostoru. Přibude žen orientovaných na povolání, výkonnost, které mají rádi mužské klima tvrdé soutěživosti a radost z vysokého postavení a úspěchu. Na druhé straně jistě přibude žen, které vědí, jak krásné je být ženou, vítězit svou slabostí, líbit se a okouzlovat.²¹⁷

Česká populace pokládá rodičovství za nezbytnou součást naplnění života častěji než obyvatelé jiných států, v nichž začalo docházet k poklesu plodnosti o několik desetiletí dříve. Jestliže v těchto zemích není rodičovství pokládáno za nezbytnou součást plnohodnotného života, bylo by možné do budoucna očekávat oslabení této

²¹³ Srov. GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. s. 128.

²¹⁴ Srov. HINTNAUS, L. *Člověk a rodina. Smysl a funkce rodiny*. s. 12.

²¹⁵ Srov. HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J.; KREIDL, M. a kol. *Proměny partnerství*. s. 13.

²¹⁶ Tamtéž, s. 117.

²¹⁷ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. s. 167.

představy i v české společnosti. Není však možné předvídat, nakolik tolerance k bezdětnosti do budoucna v České republice naroste.²¹⁸ Důležitým faktorem ovlivňujícím míru bezdětnosti žen je výše vzdělání. V souladu s teorií nákladů ztracených příležitostí výše vzdělání žen bude hrát s ohledem na zvyšování podílu bezdětných v české populaci stále větší roli.²¹⁹

Ženy se sice více zapojily do profesního života a muži se častěji ujímají domácích prací, přesto však je vyšší ženská angažovanost v rodinné sféře nejpravděpodobnějším modelem budoucnosti, jak soudí Lipovetsky.²²⁰

Ženy se vzrůstající úrovní svého vzdělání získají potřebu realizovat se více i v zaměstnání a rodinný život a mateřství budou častěji přizpůsobovat profesní kariéře. Budou nuceny hledat způsoby, jak skloubit tyto dvě oblasti a to ovlivní i reprodukční chování a způsob rodinného života. Uvedené tendence již začaly a nelze počítat, že by v dohledné době došlo ke zvratu, naopak, spíše zesílí, budou četnější a rozšíří se, tak, jak bude postupovat civilizační pokrok.²²¹

Vývoj bude záviset na politické sféře a na institucionálních možnostech podpory a kompenzace. Lipovetsky píše o třech variantách vývoje 1. Zpět k rodině v jejích tradičních formách, 2. Vyrovnání podle mužského vzoru, 3. Testování nových životních forem přesahujících mužské a ženské role. Pravděpodobnější je, že jeden typ rodiny nebude vytlačen typem jiným, nýbrž že vedle sebe bude současně vznikat a existovat široké spektrum rodinných i nerodinných forem života.²²²

Mladí lidé jsou dnes připraveni začít sexuálně žít mnohem dříve, než tomu bylo v minulosti, a k sexu přistupují zodpovědně. To je z hlediska budoucího vývoje české společnosti pozitivní závěr.²²³

S tím, jak se lidé dožívají vyššího věku, bude v jedné časové linii žít několik generací jedné rodiny. V budoucnosti můžeme očekávat díky vzrůstajícím nákladům na bydlení seniorů v pečovatelských domech, opětovné spolužití dvou či více generací

²¹⁸ Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. s. 118.

²¹⁹ Tamtéž, s. 95.

²²⁰ Srov. KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. s. 236.

²²¹ Srov. ČSÚ. *Ženy a muži v datech*. s. 4.

²²² Srov. BECK, U. *Riziková společnost*. s. 194-195.

²²³ Srov. KATRŇÁK, T. a spol. *Na prahu dospělosti*. s. 103.

v jednom domě, či obstarávání seniora v místě jeho bydliště někým s rodinných příslušníků.

Podle křesťanské nauky je hlavním posláním rodinného života plození potomků. Katolická víra se staví proti formám antikoncepce a interrupce a prosazuje klasický tradiční model rodiny. Lze tedy usuzovat, že jedinci, kteří se hlásí k této víře, budou chtít větší počet dětí.²²⁴

V době, kdy mnozí tvrdí, že člověk je z podstaty egoistická bytost, může být zajímavé si povšimnout, že naprostá většina způsobů pomoci, které se lidé snaží dosáhnout kvalitního života, má sociální základ a je založena na vazbách na druhé lidi. Blízkost či přítomnost další lidské bytosti a to slabé a zranitelné, trpící a vyžadující pomoc nás podněcuje k tomu, abychom pomáhali, utěšovali, léčili či zachraňovali.²²⁵ Není tedy jisté, jestli právě individualismu v naší globalizující se civilizaci neposílí potřebu rodiny a nepovede k jejímu opětovnému upevnění. Rozvrácené společenské normy dnešní doby se začínají předělávat, protože člověk je ve své podstatě tvorem společenským a většina jeho základních pudů a instinktů ho vede do společenství, komunit, kde je schopen spolupráce.²²⁶

Filozof Mirek Vodrážka říká, že dnes je postmoderní doba, která zcela otevřeně přináší provokativní životní trendy, ale lidé stále myslí lineárně, předpokládají, že současné hodnoty budou trvat dál. Lidé mají tendenci je promítat i do příštích generací a nepocítovat autenticitu a autonomii homosexuálního nebo jiného alternativního hnutí. Každý z nás by se měl snažit připustit, že budoucnost může mít více podob.²²⁷

Stále větší počet lidí se začíná rozhodovat pro rozpornou pluralistickou celkovou biografii přechodného typu, tj. přecházení od rodiny k rodině, přerušované jinými formami společného nebo osamělého života, které se stává normou společného života. Se zřetelem k celku života vstoupila většina do fáze testování forem společného života,

²²⁴ Srov. KATRŇÁK, T. a spol. *Na prahu dospělosti*. s. 132.

²²⁵ Srov. ERIKSEN HYLLAND, T. *Syndrom velkého vlka*. s. 140.

²²⁶ Srov. FUKUYAMA, F. *Velký rozvrat*. s. 18.

²²⁷ Srov. JANOŠOVÁ, P. *Homosexualita v názorech současné společnosti*. s. 64.

která jim byla v bolestech a úzkostech historicky přisouzena a jejíž konec ani výsledek nelze dnes ještě vůbec předvídat.²²⁸

M. Maffesoli je přesvědčen, že postmoderní společnost je naplněna nejednoznačností. Nejednoznačné je to, co je přechodné, co je na půl cesty, co není tak úplně něčím ani ničím jiným. Hlavním znakem naší doby je paradox. Rodí se něco nového, nové hodnoty a ty jsou se starými hodnotami v rozporu. Možností je příliš mnoho a nikdo člověku nepomáhá s jejich utříděním, což je způsobeno ztrátou domova, ztrátou pocitu, že člověk někam patří. Lidé, kteří si chtějí uchovat nekonečnou svobodu volby, nakonec budou mít jen polosvazky a polosvobodu. Budou žít bez schopnosti nalézt něco hrdinského a inspirujícího, co by je povzneslo nad každodennost. Giddens soudí, že společnost, ve které žijeme dnes, vypadá a chová se jako moloch, stroj, který pádí enormní rychlostí. Žijeme v překotně ubíhajícím světě, ve kterém minulost nehraje roli a budoucnost je s rychlostí, s jakou se společnost mění, nepředvídatelná.²²⁹

Nadcházející svět bude i světem virtuálních komunit, které ve výsledku zničí reálné společenství, přímý mezilidský kontakt i kolektivní vazby. Nicméně oponenti míní, že mezi nejvýraznější tendence naopak patří touha účastnit se, vyjít si, vidět se s lidmi a zapojit se.²³⁰

Na obzoru se rýsuje ne snad rozpad hodnot a citů, nýbrž ztráta existenčních jistot, život bez ochrany, jedinec vystavený náporům úzkosti, depresí, narušené sebeúcty a neschopnosti žít. I v blahobytu má víceméně každý pocit, že neprožil, co prožít chtěl, že mu jeho okolí nerozumí a že pravý život je zkrátka jinde.²³¹

Podle Ehrenreichové je budoucnost pohlaví taková, že ženy se mužů postupně zbaví. Muži se budou v životě žen vyskytovat jen přechodně a ženy se stanou základním kamenem rodiny. Smíření mezi oběma pohlavími, založené na obnovení loajality a důvěry mezi dospělými muži a ženami možné je, ale vůbec není jisté.²³²

S předpokládaným nárůstem počtu mužů a žen s vysokoškolským vzděláním v populaci bude přibývat i dvoukariérových manželství a následně dvoukariérových

²²⁸ Srov. BECK, U. *Riziková společnost*. s. 188-189.

²²⁹ Srov. KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. s. 159.

²³⁰ Srov. LIPOVETSKY, G. *Paradoxní štěstí*. s. 159-160.

²³¹ Tamtéž, s. 164-165.

²³² Srov. GIDDENS, A. *Proměna intimity*. s. 155.

rodin. V tomto typu rodin může dojít pod tlakem ekonomických a společenských změn k výraznému posunu v uspořádání genderových rolí, k většímu faktickému zrovnoprávnění muže a ženy uvnitř rodiny, což může podstatnou měrou ovlivnit i uspořádání vztahů v ostatních typech rodin.²³³ Člověk je hybatelem svého vlastního vývoje. Záleží na nastupující generaci. Za dokonaný fakt lze považovat prakticky naprosté opuštění tradiční cesty k manželství a rodičovství. Buď bude atomizace rodiny ještě citelnější, zejména pokud se do západní Evropy začlení různé skupiny přistěhovalců nebo se mladí lidé budou snažit znovu vytvořit každodenní soužití obou pohlaví a různých generací.²³⁴

Z úhlu životního běhu života je možné očekávat, že např. sňatky budou uzavírány v různějším věku, že pořadí životních událostí bude výrazněji variovat a budou oproti minulosti stále častěji existovat skupiny, které nebudou na institucích, jako je manželství, mateřství nebo otcovství participovat vůbec. Z výzkumu Katrňáka a spol. ovšem vychází, že mladá generace ve svých představách nejen, že nevybočuje mimo demografické chování současnosti, ale zároveň se ve svých předpokladech jeví ještě mírně tradičnější, než její starší předchůdci.²³⁵

I v České republice narůstá počet párů, v nichž se partneři liší národností, barvou pleti, náboženstvím nebo pasem. K této zásadní proměně lásky vedla celá řada příčin; změnily se společenské a politické podmínky. V mnoha zemích můžeme sledovat narůstající sociální i geografickou mobilitu jakou je migrace, mezinárodní dělba práce, útěky a vyhnání, masový turismus. Tím narůstá počet těch, kteří opouštějí na delší či kratší dobu svou vlast, původní kulturu a překračují hranice zemí. Někde se člověk narodí, jinde vyrůstá, a zase jinde žije a pracuje, miluje a uzavře sňatek.²³⁶

Dospívající usilují o co nejranější osvobození od citové i rozumové závislosti na svých rodičích, a při tom současně chtějí být na nich co nejdéle ekonomicky závislí.²³⁷ Mívají docela jasné představy a očekávání ke svému vzdělání a povolání. Zato méně jasné v oblasti osobní a mezilidské. Založením rodiny a dětmi se příliš nezabývají.

²³³ Srov. MAŘÍKOVÁ, H. a kol. *Proměny současné české rodiny*. s. 139.

²³⁴ Srov. SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*. s. 59.

²³⁵ Srov. KATRŇÁK, T. a spol. *Na prahu dospělosti*. s. 124.

²³⁶ Srov. BECK, U.; BECK-GERNSHEIM, E. *Dálková láska. Životní formy v globálním věku*. s. 31-32.

²³⁷ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. s. 160.

Mladé ženy nemívají tak jasně uspořádané představy o budoucnosti. Před čtvrtstoletím to bylo úplně jiné. Již v době dospívání byla většina žen rozhodnuta, že se sice do nějaké profese pustí, ale jen do založení vlastní rodiny. Pracovní činnosti se vzdávaly nejpозději v těhotenství, a pak už se hodlaly starat jen o domácnost a o výchovu dětí.²³⁸

Představa seberealizace se zásadně liší mezi těmi, jejichž hlavní snahou je rozmnožit materiální, zábavné radosti, a těmi, jejichž životní cíle nadále zahrnují snahu, odvahu, vynalézavost a tvorbu. Není vyloučeno, že budoucnost vytvoří systémovou nerovnost, kdy většina bude usilovat o snadno dosažitelné blaho, nicméně svérázná elita přijme přísnější životní zásady jak se vyrovnávat s překážkami, dostát rodícím se situacím a vytvářet něco nového.²³⁹

Trh práce vyžaduje mobilitu bez ohledu na osobní situaci, za to manželství a rodina vyžadují pravý opak. Subjektem trhu je v poslední rovině osamělý jedinec, jemuž nebrání partnerské, manželské nebo rodinné vztahy. Plně realizovaná tržní společnost je společností bez dětí. Jedinou možností je, aby vyrůstaly u mobilních, samostatně je vychovávajících otců a matek.²⁴⁰

V práci je oceňováno osobní zapojení. Každý chce nejen vydělat peníze, ale získat si uznání. Usilujeme o smysluplnou práci, se kterou se můžeme vnitřně ztotožnit. Nezodpovědný individualismus se změnil v zodpovědný. Etika individuální zodpovědnosti vede k profesionálnímu svědomí, péči o druhé, zájmu celku a pro budoucnost. Stejně jako se od etiky povinnosti osvobodila práce, osvobodila se od ní i rodina, která touží po osobním naplnění a práv svobodného jedince. Rodiče uznávají své povinnosti vůči dětem, ovšem nikoli nutnost setrvat v manželském svazku po celý život a obětovat svou existenci. Rodina jako taková se již netěší žádné úctě. Neobětovat se ani pro práci, ani pro rodinu, ale mít obojí.²⁴¹

Po sametové revoluci začala rodičovství konkurovat profesní kariérou, možnostmi cestování, nových volnočasových aktivit a vzdělávání, přesto založení rodiny a početí potomka zůstává pro českou společnost nejdůležitějšími prioritami v životě. Na základě analýz dat ze starších výzkumů hrají právě rodina a děti zcela zásadní roli a obojí se řadí

²³⁸ Srov. KARSTEN, H. *Ženy- muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. s. 99.

²³⁹ Srov. LIPOVETSKY, G. *Paradoxní štěstí*. s. 397.

²⁴⁰ Srov. BECK, U. *Riziková společnost*. s. 190.

²⁴¹ Srov. KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. s. 100.

na nejvyšší příčky hodnotového žebříčku. Lidé chtějí tedy mít děti a rodí je i přes všechny nevýhody a náklady s nimi spojenými. Příchod dítěte jim přináší i něco jiného, a těmi jsou radost, láska. Právě emoční přínos má pro rodiče v naší společnosti zásadní význam. S příchodem dítěte se pouto mezi rodiči prohloubí a oba dva rodiče spojí pevněji k sobě. Dítě také prohlubuje stávající rodinné vztahy a zlepšuje jejich kvalitu. Je pokračováním rodinného jména, tradic, jmění, pokračovatelem rodu a úspěchů předešlých generací. Co se stane, až si lidé najdou jiné prostředky, které tato emocionální pozitiva dětí nahradí a lidé již nebudou mít důvod rodit děti? Vysoká míra bezdětnosti vypovídá o tom, že se lidé učí žít ve svém životě bez dětí.²⁴²

Společenské změny a dynamika současného života společnosti nejsou vždy provázené představou, jak by měl život rodiny na prahu 21. století vypadat, snad s výjimkou náboženských představ. V pluralitě názorů se objevují pesimistické představy o postupném rozkladu rodiny, o ztrátě tradičních funkcí nahrazených novými.²⁴³ I když sami pro sebe mladí lidé ideál manželství a rodiny zpochybňují, většinou neusilují o život bez závazků. I dnes zaujímá ideál stabilního partnerství přední místo. Vývoj je tedy dvojznačný.²⁴⁴ Nic nenaznačuje tomu, že manželství z našich životů zcela vymizí. Vývoj lidské rodiny se dá sledovat v závislosti na biologickém, kulturním a nejpodrobněji na sociálním prostředí. Protože však všechny jsou se sebou propojené, je to pohyb neobyčejně složitý. Nakonec i naše děti čeká budoucnost stejně netušená, jako čekala nás.²⁴⁵

²⁴² Srov. KATRŇÁK, T. a spol. *Na prahu dospělosti*. s. 155.

²⁴³ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 3.

²⁴⁴ Srov. BECK, U. *Riziková spoločnosť*. s. 165.

²⁴⁵ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. s. 168.

3.1 Sociální aspekty

Po roce 1989 v České republice významně narůstala sociální stratifikace manželského chování. Zejména ti s nejnižším vzděláním, ekonomicky nejohroženější lidé, se od manželství odklonili nejrychleji. Lidé byli v odkládání manželství selektivní díky novým sociálním a ekonomickým rizikům jako je výše příjmu, ohrožení chudobou, rizikem nezaměstnanosti, těžkostmi na trhu s bydlením, což jsou všechno proměnné spojené s dosaženým vzděláním jedince. Ústup od manželství se odvíjel od pozice jedince v sociální struktuře, ale i novými hodnotami, možnostmi se vzdělávat, cestovat a budovat kariéru.²⁴⁶

Lidé dnes žijí různorodě a sociální normy je už netlačí k jednomu typu biografie, a proto časují životní předěly velmi různě. Přesto ještě stále hraje podstatnou roli legitimizace rodičovství, jak dokazují výzkumy. Rozhodování je individuální, přesto lze vysledovat hromadné tendence. Individualizační tendence spějí ke stále rozmanitějšímu sociálnímu jednání.²⁴⁷

Snahou žen již není mít velkou rodinu, ale alespoň splnit očekávanou roli matky. Volí jedno dítě než žádné, aby na ni nebylo negativně společensky nahlíženo. Vyhne se tak sociálnímu tlaku svého okolí v případě bezdětnosti. Ženy, které prošly zkušeností s narozením a výchovou dítěte, své plány v počtu plánovaných dětí snižují, jak dokazují výzkumy. Jen menší část lidí se již v mladém věku rozhodne, že nikdy dítě mít nechce, nevidí v nich žádné hodnoty ani význam. Pro tuto skupinu je bezdětnost volba. Nejčastějším důvodem, proč mladí lidé nechtějí dítě nebo se jeho příchodu obávají, jsou finanční záležitosti. Větší skupinou jsou však nedobrovolní bezdětní, kteří nejčastěji nemohou počít či dítě donosit nebo nemají vhodného partnera.²⁴⁸

Řada úkolů patřící dříve rodině přechází na specializované instituce, které jí konkurují a na základě lepších možností je i zcela přebírají, a díky tomu se rodina ze svých dosavadních funkcí vyvazuje. Sociální stát na sebe bere přemíru funkcí a zatížíl

²⁴⁶ Srov. HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J.; KREIDL, M. a kol. *Proměny partnerství*. s. 127.

²⁴⁷ Srov. KATRŇÁK, T. a spol. *Na prahu dospělosti*. s. 122-123.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 135-136.

se sociální odpovědností, kterou není při vytrácení morálního, náboženského a ekonomického základu nadále nést. Podoba rodiny je ve skutečnosti otázkou stavu, ve kterém se nachází stát. Šancí pro budoucnost je silnější reflexe sociální a rodinné morálky v soukromém i veřejném životě. Důležitým úkolem rodinné politiky je posílení mezigeneračních vazeb a s tím spojených sociálních jistot a efektivní podpora rodin. Jde především o její ochranu, posilování její soběstačnosti kompenzací některých nákladů a vytvoření prostoru pro maximální míru svobody v rozhodnutích týkající se rodiny. Oslabování jejího silného základu sociálního života působí na tvorbu sociálního pořádku nepříznivě. Hrozby, kterým čelí rodina, se promítají ve skutečném ohrožení člověka i celé společnosti. Jestliže se nepodaří vytvořit takový systém sociální politiky, který bude podporovat rodinu a porodnost, v blízké budoucnosti budeme muset čelit postupujícímu rozpadu rodiny a rychlému zhoršování se demografické situace společnosti.²⁴⁹

Nízká míra plodnosti ohrožuje fungování důchodového systému. Možností kompenzace poklesu populace by mohla pomoci migrační politika, ovšem s tím by mohly vyvstat jiné problémy ve společnosti, například méně volných pracovních míst, nesnášenlivost nebo větší finanční zatížení sociálního státu. V dětech se společnost reprodukuje a každá změna v socializačních procesech vnáší změnu do kultury v příští generaci. Společenské instituce jsou na sobě vzájemně silně závislé, a tato závislost představuje extrémní past, jíž se nelze vyhnout a která postupně zachvacuje celý svět. Rodina je závislá na ekonomice a ekonomika na politice a naopak a to vše na ekologii. Výkyvy v populační struktuře negativně ovlivňují fungování společenské infrastruktury, jako jsou mateřské školky, základní školy nebo domovy důchodců. Vývoj tohoto celku je dále určován a je silně závislý na vývoji celé Evropské unie.²⁵⁰

Je potřeba, aby byly nabídnuty či poskytnuty institucionální možnosti pro opětovné sjednocení práce a života, příznivá dynamika trhu práce pro rodinu. Výchova dětí by mohla být usnadněna umožněním sousedské výpomoci i novou specializací denních matek nebo školským systémem.²⁵¹

²⁴⁹ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 51.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 55-56.

²⁵¹ Srov. BECK, U. *Riziková spoločnosť*. s. 201-202.

Tři oblasti sociální politiky státu, které je třeba vzít v úvahu, jsou přídatky na děti s ohledem na velikost rodiny a rodičovský příspěvek, který musí umožnit jednomu z rodičů plně se starat o malé dítě, aniž by se rodina dostala do hospodářských nesnází. Stát musí zlepšit také bytovou situaci rodin především ve velkoměstech za přijatelnou cenu. Částečné pracovní úvazky. Zákonodárství a právní předpisy musí podporovat rodinu a stavět ji do popředí.²⁵²

Sociální stát není a ani by neměl být při rozpadu rodiny přiměřenou náhradou za otce, který nejen rodině zajišťuje živobytí, ale hraje také úlohu při výchově a socializaci dětí, ale měl by usilovat o vyrovnání platů obou pohlaví. Muž v dnešní společnosti už nebývá tím hlavním, který finančně zajišťuje rodinu, ale svobodné či rozvedené matky, které nejsou odměněny za stejnou práci jako muži a přitom vedou sami domácnost a musí se sami postarat o své děti.

Důsledkem krize hodnot je transformace rodiny a evidentní hrozby, které jsou důsledkem krize jejich tradičních modelů. Dědění majetku a sociálního statusu, které dříve zakládalo pevnost a kontinuitu rodiny, ztrácí stále více na významu a rodina tím ztrácí svůj základní stabilizátor. Rodina a rodinné štěstí však stále představují nejdůležitější životní cíle.²⁵³

3.2 Teologicko - etické aspekty

V křesťanství je na instituci manželství a rodiny kladen obzvláštní důraz, především na monogamní charakter manželství. Rodina je považována za základní pilíř společnosti, na kterém můžeme stavět podobu naší společnosti. Manželství a rodina stojí na etickém závěru a váží na sebe řadu etických otázek, jimiž jsou např. kvalita vzájemného vztahu, význam rodičovství nebo společné prožívání sexuality.

²⁵² Srov. RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*. s. 16.

²⁵³ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. s. 44.

Primární vztahy se rozvolnily, rodinné vazby nefungují a požadavky společnosti na rodinu jsou pod stále silnějším tlakem, a tak se rodina nachází v krizi. Je to nejen úpadkem morálky, ale chybí společenství pro formování rodiny, pilíř její stability.

Ptáme-li se: Proč nastala krize rodiny? Odpověď musíme hledat v základním konceptu člověka samotného. Nestačí pouze jeho psychická složka, ale důležité je pro člověka to, v co věří. Jeho smysl života, pohled na život, náboženské potřeby. Chce zažívat určitou transcendenci, vlastní přesažnost. Ovšem dnešní člověk si musí svůj život režírovat sám a je přetížen nespočtem sociálních rolí, které na něj dennodenně společnost klade, že bývá neschopen všem těmto rolím dostát. Pak mu nejen nezbyvá kapacita na to, zamýšlet se nad filozoficko-náboženskými úvahami, ale není schopen čelit a řešit problematika životní období své rodiny. Společnost pak reaguje snahou suplovat za rodinu finančními prostředky nebo pomoc nabízí řada neziskových organizací zaměřených na rodinu. Klienta se snaží především motivovat k tomu, aby si dokázal pomoci sám a nebyl vydržovaným klientem neziskových organizací čerpající výhody a finanční pomoci od státu, i když se tak u mnohých děje.

Krizi v rodině zapříčinili i vnější okolnosti jakou byla revoluce v roce 1989, otevření hranic. Ukázaly se možnosti předtím nevídané a českým lidem se nabídla široká paleta příležitostí, a to nejen pracovních, kam svůj život směřovat. Sílicí individualismus, snadnost přerušení manželského svazku, ztráta morálních kodexů, zrychlené životní tempo, špatná rodinná politika, to a mnohé další mohou za krizi rodiny.

Pro většinu mladých lidí je rodičovství stále žádoucí a chtějí se v budoucnu rodičem stát. Nedaří-li se počít dítě přirozeným způsobem, je možné zvolit možnost asistované reprodukce, která se ovšem potýká se zásadními etickými problémy. Za přípustnou metodu církev považuje pouze spojení gamet manželů. Nepřípustný je proces IVF- In vitro fertilizace, při kterém se vajíčko oplodňuje spermií mimo tělo, skladování těchto oplodněných vajíček (embryí), také darování spermií, vajíčka nebo embrya, o náhradním mateřství ani nemluvě. S rostoucím počtem těchto problémů souvisí i snaha regulovat vzniklou situaci zákonem dříve, než proces aplikované reprodukce přeroste v reprodukční byznys.

Hormonální stimulace vede k větší produkci vajíček, která se oplodní a získaná embrya se ovšem ne vždy upotřebí. Ty se použijí na výzkumné účely, ke zmrazení pro pozdější využití, mohou se také darovat nebo zlikvidovat. Nevyužitá embrya jsou zmrazena a skladována v tekutém dusíku. Jakou zátěž to ale přinese pro počínající život a zda se vůbec bude vyvíjet přirozeným způsobem, to dnes nejsme schopni určit. Máme právo manipulovat tímto způsobem s potenciální lidskou bytostí? Likvidace přebytečných embryí nebo potrat jsou dalším etickým problémem, vědomým ukončením života člověka.

Problematika dárcovství, tedy zahrnutí do procesu reprodukce třetí osobu, může prolomit instituci manželství a rodiny. Vyrovnají se rodiče s případnou genetickou zátěží? Budou ho oba milovat bez ohledu na jeho původ? Ale i ze strany samotného dítěte v budoucnu proběhne proces vyrovnávání se s vlastní identitou.

Co se týká antikoncepce, katolická církev není proti, avšak preferuje sexuální abstinenci a připouští používání jediné antikoncepční metody, periodické abstinence. Výsledky však nejsou dobré, protože jen málo lidí je schopno nebo ochotno toto pravidlo dodržet. Z etického hlediska je důležité, že nový život vůbec nevzniká. Tvrdí, že antikoncepce rozbíjí to, co nám Bůh dal jako dar – naši přirozenou plodnost ve spojení se střídáním plodných a neplodných dnů.

Jsou patrné posuny v hodnotových hierarchiích, vyjádřené poklesem významu rodiny a dětí v hodnotovém žebříčku a je zvýšený důraz na osobní zájmy. Došlo k liberalizaci předmanželského i mimomanželského sexu a oslabení kontroly manželství rodinným systémem vůbec a do pozadí byl odsunut i problém legitimacy dětí.²⁵⁴

I destrukce výhradního práva rodiny přiznáním práva homosexuálním partnerům na sňatek, ve svém důsledku znamená snížení váhy a významu rodiny.²⁵⁵

Dnešek přináší novou společenskou regulaci etiky. Nejde o katastrofické zmizení hodnot, nýbrž o obtížně slučitelné mravní názory, pluralizaci hodnot a velkou rozmanitost v chápání dobra.²⁵⁶

²⁵⁴ Srov. SÝKOROVÁ, D. *Prázdné hnízdo- šance nebo břemeno?* s. 22.

²⁵⁵ Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu.* s. 56-57.

²⁵⁶ Srov. LIPOVETSKY, G. *Paradoxní štěstí.* s. 392-393.

4 Diskuze, můj pohled

Moderní rodina ztratila mnohé funkce, jež jí dříve byly vlastní. Dítě tráví od svých tří let mnoho času v zařízeních mimo domov, kde je vzděláváno, vychováno a socializováno v interakci s ostatními dětmi a dospělými. Mnoho let navštěvuje povinnou základní školu a dále se specializuje v nějakém oboru. I oblast práce se přesunula z domácího prostředí do továren, hypermarketů, bank, mimo domácí prostředí. Dominantní funkcí rodiny je její emocionální stránka. Pocit lásky, bezpečí, mít někde své místo, svůj domov, oba milující rodiče, je nejlepším předpokladem pro zdravý vývoj dítěte i pro celou společnost.

Děti se ovšem rodí čím dál méně, a to nejen v České republice, ale v celém evropském kontinentu, který lidsky stárne a populační i demografické trendy nejsou prognózované příznivě. Jednou z možností na zvýšení nebo udržení populace je migrace obyvatel z jiných kontinentů. Demografický pokles bude mít vliv na všechny oblasti společnosti, a s tím vyvstanou i další problémy s tím spojené. Podaří-li se vztah rodiny a trhu uspořádat tak, aby děti neznamenal pro rodiče neúnosnou zátěž a ztrátu jejich životních šancí se všemi možnostmi uplatnění, nemusí se vize bezdětné společnosti naplnit.

Mladí lidé v menší míře vstupují do manželského svazku a alarmující je vysoký počet rozvodů. Má na to vliv také míra vzdělání? Odborníci tvrdí, že míra vzdělání ovlivňuje vysoký počet rozvodů. Je to dáno tím, že ženy dosahují stále vyššího vzdělání a vyšších postů v zaměstnání a nejsou již závislé na příjmu muže. Jsou schopny se o sebe a své děti postarat sami a ještě mít více času pro sebe, než kdyby se staraly ještě o svého muže. Je patrné, že se ženská role významně proměnila. Ženy chtějí rovné šance a příležitosti jako muži. Chtějí děti i kreativní práci, která je bude naplňovat. Chtějí stejné platy za stejnou práci, jakou mají muži.

Současná rodina se oproti tradiční proměnila ve všech aspektech. Dříve byl určující lidský vztah, důvěra, modlitba, zákony přírody. Dnes člověk marně hledá smysl

života, bez opěrných bodů, neschopen se zorientovat a vybrat z tisíce nabídek. I víra v Boha se přenesla na víru v tržní ekonomiku a politiku. Výrazná změna nastala v České republice po roce 1989, kdy se otevřely hranice našeho státu, a tím se otevřely hranice, zdá se i v našich myslích. Různorodost, variabilita, nepřeborné množství možností, stylů, národů, nové technologie. Otevřel se celý svět. Dnes, dvacet pět let po sametové revoluci, navazujeme nejvíce vztahů na facebooku, jezdíme nakupovat autem, nestíháme sledovat reklamy, které na nás působí ze všech stran, a přesto, že máme tolik voleb, jak se uskutečnit, cítíme se osamoceni.

Zdůvodnit, proč se ještě některé páry berou, bylo další otázkou mé práce. Manželství je uznávaná sociální instituce, u věřících párů naprosto zásadní, nerozlučitelná a posvátná. Z manželství nelze odejít během dne. Člověk, který je ve svazku nespokojen, hledá ještě možná řešení, jak by vztah fungovat mohl. Není tak snadné se ze svazku vyvázat oproti nesezdaným párům, které spolu právně nic nepojí. Uzavření manželství hraje důležitou roli také v reprodukčních plánech mladých lidí, i přes dokládané rozvolnění vztahů. Z uzavření manželství také plynou praktické výhody jako dědictví, společné zdanění, právní ochrana, finanční vyrovnání v případě rozvodu apod.

Proč mladí lidé nevstupují do manželství, je otázkou, na kterou je mnoho odpovědí. Nejhlouběji v pozadí změny leží asi ztráta opory manželského svazku v transcendenci, změna slibu věrnosti před Bohem ve sňatek jako občanskou smlouvu. Mizí garance svazku s narůstajícím počtem rozvodů. Sňatku už není zapotřebí, chce-li někdo založit rodinu, a se zvyšujícím počtem nesezdaných rodičů, se tento vývoj stal normou, bez účasti nějaké stigmatizace.

Mladí lidé mimomanželské formy soužití pokládají za projev osobní svobody, autonomie, určitého životního stylu, v kterém se mohou plně rozvíjet a kdykoliv se z tohoto vztahu vyvázat mimo jakékoliv instituce. Hlavně ti z velkých měst, nespátřují již v manželství a rodině základní hodnotu ani smysl. Jsou to vztahy bez slibu jejich trvání. Ti, s nižším vzděláním zdůvodňují pokles sňatečnosti zejména kvůli zhoršeným socioekonomickým podmínkám, ti s vyšším vzděláním naproti tomu připisují pokles sňatečnosti hodnotovým změnám. Pokud mladí lidé nevěří ve schopnost udržet životní

standard pro své děti, mnozí je ani mít nechtějí. S poklesem porodnosti masivně klesá i touha po dítěti a rodině.

Zásadní je využití nových příležitostí v podobě studijních, pracovních a volnočasových možností, které mohou manželství a posléze rodičovství konkurovat. i sexuální život je vyvázán z manželství a z řádu rození. Uvolnění pravidel sexuálního chování umožnilo vzniku nových forem intimních vztahů. Stejně tak internet proměnil kvalitu milostného vztahu, oddělil intimitu a tělo a vznikl zde prostor pro možnosti globální i anonymní intimity.

Mateřství konkurují různé životní styly a dochází i ke změnám reprodukčních strategií. Přesto stát se v průběhu života rodičem, je pro většinu mladých lidí, životní strategií. Děti jsou pokračováním rodové linie, statusu dospělosti, naplněním života, určitá rodičovská potřeba, přesto je mnohými pojmána spíše jako ekonomická a psychická zátěž. Během dvaceti let se počet narozených dětí v manželství dvojnásobně snížil a podíl dětí narozených svobodným matkám na celkovém počtu narozených dětí neustále narůstá. Stále ještě se ovšem české společnosti rodí většina dětí matkám žijícím v manželství, jak dokazují údaje Českého statistického úřadu.

Pozornost by se měla věnovat funkci biologicko-reprodukční, abychom alespoň udrželi stávající počet obyvatel. S poklesem porodnosti klesá u mladých lidí touha po dítěti a vytrácí se hodnota rodiny. Zlepšení spatřuji v prorodinné sociální politice, ale také ve vlivu médií, například v reklamě.

Mnoho párů není schopno počít dítě přirozenou cestou a využívá možnosti asistované reprodukce nebo náhradní rodinné péče. Poskytovat umělé oplodnění ženám bez mužského partnera v České republice nelze. Využití jednotlivých technologií a postupů je umožněno pouze heterosexuálním párům, které mají potíže s početím. Asistovaná reprodukce není v našich podmínkách oficiálně zpřístupněna lesbickým párům, jednotlivcům ani heterosexuálním ženám bez partnera. Tím, že k reprodukci lze dojít bez sexuálního aktu, je konečným osvobozením od sexuality a otevírá se mnoho variant možného uspořádání rodiny. Pokud má žena dárce, většinou z okruhu svých známých, pak mohou vystupovat jako nesezdaný partnerský pár. Je možnost i oplodnění spermatem od anonymního dárce, ale pouze tehdy, nejsou-li k dispozici žádné vlastní

spermie muže nebo je-li muž nositelem geneticky vázaného onemocnění. Dítě má charakter výrobku z manufakturní výroby a etický problém spatřuji i v rozpojení genetiky. Co je umělé, nemůže být přirozené a musí se to odrazit i na každém z těchto dětí.

Stoupá podíl českých žen celoživotně bezdětných, které stále provází silný kulturní stigmatizující tlak. Pro mnoho žen, to nebyla vědomá volba, ale jen stále odsouvání těhotenství na pozdější dobu, až z toho poté bezdětnost vyplynula. Volba celoživotní bezdětnosti přesto zůstává pro většinu nepřijatelná, pokud se nejedná o důvody zdravotní, církevního celibátu nebo důvody ekonomické. K nejvyššímu nárůstu dochází u žen ve věkové kategorii 25 let bez náboženského vyznání, a to až o 2,5 násobně více než před deseti lety. I u žen s katolickým vyznáním je patrný nárůst a to až dvojnásobně oproti předchozím deseti letům. S ohledem na míru bezdětnosti nabývá na významu rostoucí podíl mladých lidí, kteří nemají ve věku 25-30 let stálého partnera a sami tuto situaci reflektují nepříznivě. Zajisté se na počtu bezdětných podílejí také genderové vztahy a aspekty.

Tím, že křesťanské chápání manželské lásky je nerozlučitelné, má víra vliv na stabilitu vztahu a věřící se méně rozvádějí než nevěřící. Počet očekávaných dětí se zásadně neliší dle vzdělání nebo pohlaví mladých lidí, ale rozdíly existují mezi respondenty vyznávajícími nějakou víru a bez víry. Věřící očekávají vyšší počet dětí než nevěřící. Přesto byl nárůst bezdětnosti spatřen jak mezi ženami bez vyznání, tak i mezi katoličkami a ženami s jiným náboženským vyznáním.

Za povšimnutí oproti očekávání stojí, že to jsou zejména ženy bez vyznání, které zůstávají bezdětnými nejméně často. Naopak stabilně nejvyšší míry bezdětnosti vykazují ženy jiného než katolického vyznání.

Co se týká rozvodovosti, souvisí nejen s tím, že lidé toho v dnešní době od sebe mnohem více očekávají, ale také s mírou vzdělanosti a šance se na pracovním trhu uplatnit. Až s finančním zabezpečením lidé více uvažují o alternativách k manželství, které více preferují ženy. Důsledkem je i proměna sociálních rolí muže a ženy v manželství. Nejvíce se lidé rozvádějí po deseti až čtrnácti letech trvání manželství. To souvisí s klesající mravní odpovědností ve společnosti. Nejčastějším důvodem

k ukončení manželského svazku je u obou manželů v letech 1991, 2001 i 2011 uváděn rozdíl povah, názorů a zájmů. Rozvodové chování má vliv na míru vzdělání. Ekonomická situace rodiny se promítá do vzájemných vztahů, do budoucích plánů a určuje celou životní strategii rodiny. Lidé s nižším vzděláním jsou vystaveni na trhu práce vyšší nestabilitou, stresem, podepisují smlouvy na dobu určitou nebo pracují na živnostenský list a musí vynakládat enormně vysoké úsilí k obstarávání práce, a to se odráží i v rodinném prostředí.

Ohled by se při rozvodu měl brát hlavně na děti, na které rozpad rodiny působí vždy negativně. Mají nižší šance vystudovat vysokou školu a jsou rozvodem v mnoha ohledech hendikepováni oproti dětem rodičů nerozvedených.

Ovšem s přibývajícimi variantami rodičovství, jako jsou homosexuální rodiče, svobodné matky, nebiologičtí rodiče či soustavné střídání partnerů, je rozvod jen jeden z mnoha variant toho, čemu dnešní děti jsou volbou rodičů vystaveni.

Funkcí rodiny, na kterou je potřebné se zaměřit v dnešní době více, je socializačně-výchovná. Jestliže naše děti nebudou mít naučené správné vzorce chování, nejen že se společensky nezařadí a budou vybočovat, ale budou na společnosti parazitovat a balancovat na hraně právních zákonů společnosti. Právě v této době, kdy se na děti nahlíží jako na něco křehkého a jsou v kurzu výchovné metody s ohledem na jedinečnost lidského jedince, který se sám má svobodně rozhodnout, co chce právě dělat, je důležité nezapomínat na určitou disciplínu a na pevné hranice.

Uspořádání rodiny se bude, v horizontu dvaceti let a déle, neustále měnit a vyvstane ještě větší rozrůzněnost a variabilita možných uspořádání. To se bude odrážet i ve vnímání ve společnosti a nebude se již na gaye, bezdětné ženy a další pohlížet s prvky stigmatizace. Bude-li umožněno registrovaným partnerům osvojení dětí do jejich péče, posílí to variabilitu budoucí rodiny.

Bude přibývat bezdětných párů, ale naopak i rodičů s třemi a více dětmi. Více bude těch, kteří dají přednost životu na vesnici, budou chovat zvířata, dodržovat svátky a tradice, žít v závislosti na ročních obdobích. Vícečetných rodin bude méně ve větších městech, jak pozorujeme již dnes.

Vzhledem k sílícímu individualismu není tolik příležitostí k seznámení a ženy toužící po dětech, kolem 35. roku věku, budou volit otce dítěte stejným způsobem jako dnešní lesbické páry. Otcem bude nejčastěji kamarád, známý či přítel, který daruje pohlavním stykem svou genetickou výbavu a nebude ani uveden v rodném listě dítěte jako otec. Přibývat bude matek, které budou mít s těmito „otci“ po domluvě i více než jedno dítě. Ženy uskuteční to, po čem budou toužit. Vše budou muset obstarat samy s vědomím, že dětem neumožní druhého rodiče.

Bude stále vyšší podíl žen bezdětných, které z nějakého důvodu mít děti nechtějí nebo nemohou. Ať už se zdravotních důvodů, či proto, že si bezdětnost sami zvolili a mají ambice na pracovním trhu. Bude přibývat i vyšší podíl mužů, kteří nikdy rodinu nezaloží, nebudou mít vysoké ambice na pracovním trhu, ale budou se živit spíše příležitostnou prací, cestovat a žít sami pro sebe.

Ani za dvacet let nebude povoleno náhradní mateřství, ale vzhledem k tomu, jak se čím dál častěji přistupuje k metodám asistované reprodukce a věda se neustále posunuje směrem kupředu, bez ohledu na etické aspekty s tím spojené, je tato oblast pro budoucnost celé země, dokonce celé planety, velkou neznámou. Dokáží ti, co o tom rozhodují, vědu zastavit včas, abychom například nevlastnili jednu své robotické dvojníky? Tato oblast je nejcitlivější oblastí pro budoucnost rodiny i celého lidstva. Poznáme, kdy nám to již neprospívá, ale kdy nás to ohrožuje?

V budoucnu bychom mohli očekávat, že nebudou převažovat manželské páry nad páry bez manželského svazku. Tím dojde i ke snížení rozvodovosti. Do manželského svazku budou vstupovat hlavně lidé, kteří cítí víru v něco posvátného a budou uzavírat svazek nejen v kostele před Bohem, ale i na alternativních místech a v jiném stylu než dosud známe.

Rozdělení povinností v domácnosti připadá stále ve větší míře na ženu než muže, přestože žen orientovaných na rodinu v posledních desetiletích trvale klesá. Chtějí se věnovat kariéře i sobě a muž tak ani nebývá hlavní osobou jako kdysi, která rodinu finančně zabezpečuje. Od muže se očekává daleko více pozornosti a snahy na podílu domácích prací, ale především v péči a vyššímu nasazení pro své děti. Během dvaceti minulých let až dodnes je vidět jistý pozitivní posun. Do dalších dvaceti následujících

let můžeme očekávat, že se muž ještě více zapojí do rodinného života a jeho role se upevní. Představa, že některá přesvědčení a jednání jsou vhodná pro muže a špatná pro ženu a naopak, pravděpodobně zanikne.

V oblasti práce bude žena i muž za stejnou práci ohodnoceni finančně stejně. Ženy budou více spatřovány ve vedoucích funkcích, protože dostanou stejné příležitosti bez ohledu na pohlaví a dokáží prosadit své kvality stejně jako muži.

Opomenout bych neměla díky migrační mobilitě českých obyvatel do jiných zemí i narůstající rozrůzněnost partnerů, kteří se od sebe liší nejen národností či náboženstvím, ale i barvou pleti. Tyto svazky jsou nezřídka odkázány alespoň po určitou dobu na vztahy na dálku, odkázáni na komunikaci přes skype. S otevřeností světa se otevírají i možnosti pro budoucí lásku, a lze tedy očekávat, že zaznamenáme v budoucích dvaceti letech více takovýchto párů. Příslušníci těchto párů pocházejí z různých zemí a jejich chápání lásky a rodiny jsou těmito jejich původními kulturami podstatně poznamenány. Přinášejí si rozdílné hodnoty, normy, zvyklosti, zkušenosti, které se týkají rodinných tradic, citů.

Mohu jen souhlasit s autorem Lipovetským, že rodinu v budoucnu bude zkrátka tvořit široké spektrum rodinných i nerodinných forem, které budou vedle sebe současně vznikat a existovat.

5 Závěr

Cílem práce bylo zmapovat podobu současné české rodiny oproti rodině tradiční, a její budoucí vývoj. Ze své pozice si uvědomuji, že nemohu zahrnout všechny aspekty rodiny a má práce je primárně sociologická. V oblastech, kterými se ve své práci zabývám, se opírám o dostupná statistická data metodou porovnávání z Českého statistického úřadu, a to nejvíce mezi roky 1991, 2001 a 2011. Poznatky jsem čerpala od českých i zahraničních autorů, na kterých jsem zrekonstruovala pravděpodobnou podobu českých rodin v horizontu dvaceti let. Téma rodiny jsem rozdělila podle hlavních funkcí.

Má práce si kladla za cíl zodpovědět, proč nastala krize rodiny, proč lidé ještě dnes vstupují do manželského svazku, když je trendem sílící individualismus. Co zapříčiňují rozchody a rozvody, má na to vliv míra vzdělání. Pozornost jsem upřela také na genderové role a jejich rozdělení v rodině, ale i témata rodičovství, práce, asistované reprodukce, fenoménu bezdětnosti i rodin s jedním rodičem, v naší společnosti neustále přibývajících. Neopomenula jsem ani téma věřící rodiny a všech aspektů s tím spojených. v závěru práce, jsem nastínila sociální a teologicko-etické aspekty, které by pro české rodiny budoucnost mohla přinést a svůj názor na budoucí vývoj rodiny.

Jsem si vědoma také toho, že závěry nelze zobecňovat na všechny české rodiny našeho státu. Alternativním typem rodiny, který vybočuje z většiny, jsou zpravidla vysokoškolsky vzdělaní rodiče, kteří se stěhují z města na venkov, kde blíže přírodě vychovávají své děti, bez ohledu na to, zda se na trhu práce uplatní ve svém oboru či zda nějakou práci vůbec budou mít.

Netypickou rodinou jsou i páry, kde jeden z partnerů je jiné národnosti, z jiného kontinentu. Tyto svazky budou daleko častější a mohli by být nápovědou pro další práci.

Zásadním tématem pro budoucnost, které je v rukou našich vědců, politiků a mocných, je téma dalšího vývoje a využití asistované reprodukce. Do toho by měly a musí mluvit a rázně zasahovat i hlavy církve, abychom jednou neztratili lidskou tvář

a přirozenost. Už nyní je mezi námi tisíce lidí, kteří byli stvořeni ve zkumavce a před několika desítkami let by neměli možnost se narodit. Toto téma je velice citlivé a do své práce jsem zahrнула i bioetické principy, které bychom při řešení problémů v sociální oblasti, ale i v každodenním životě měli mít na zřeteli.

Přínos mé práce spatřuji v souhrnu poznatků od autorů, kteří se rodinou zabývají, jejich znalostmi a pohledy do let budoucích. Přínos vidím i v sociálních a etických aspektech, které rodinu ovlivňují. A v poslední řadě i můj pohled na toto téma, i když jsem si vědoma toho, že vývoj může jít i zcela jiným směrem, nám všem zatím neznámým. Týkat se to může světové politiky, politických jednání Evropské unie se zbytkem světa nebo může dojít k válečným konfliktům, rozšíření nějaké nevléčitelné nemoci na našem území či nepředvídatelnému množství přistěhovalců.

Partnerské vztahy v pozdním věku jsou tématem, které v české sociologii stále čekají na své plné otevření. Intimita, sexualita a nové navazování vztahů je něco, co v našem povědomí máme především ve spojení s mladou generací a schopností reprodukce. Také homosexuální vztahy, téma registrovaného partnerství a otázka jejich rodičovství jsou tématem, které by bylo přínosem.

Téma rodiny má tak široké možnosti vysvětlení a zasahuje tak do všech sfér života jedince, že shledávám přínosné pokračovat v dalším výzkumu na toto téma, protože je pro vývoj celé civilizace zásadní.

Použitá literatura:

BAUMAN, Z. *Tekutá láska. O křehkosti lidských pout.* Přel. Z. Gabajová, 1. vyd. Praha: Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2270-7.

BECK, U.; BECK-GERNSHEIM, E. *Dálková láska. Životní formy v globálním věku.* Přel. P. Jeřábková, 1. vyd. Praha: SLON, 2014. ISBN 978-80-7419-164-0.

BECK, U. *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně.* Přel. O. Vochoč, 2. vyd. Praha: SLON, 2011. ISBN 978-80-7419-047-6.

BERTINI, K. *Sendvičová rodina. Souběžná péče o malé děti a seniory.* Přel. P. Diestlerová, 1. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0478-7.

ČSÚ. *Ženy a muži v datech.* vyd. Praha: MPSV, 2005. ISBN 80-250-1092-9.

ERIKSEN HYLLAND, T. *Syndrom velkého vlka. Hledání štěstí ve společnosti nadbytku.* Přel. Daniela S. Zounková, 1. vyd. Brno: DOPLNĚK, 2010. ISBN 978-80-7239-244-5.

FUKUYAMA, F. *Velký rozvrat. Lidská přirozenost a rekonstrukce společenského řádu.* Přel. A. Faltýsková, 1. vyd. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1438-1.

GIDDENS, A. *Důsledky modernity.* Přel. K. Müller, 3. vyd. Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-035-3.

GIDDENS, A. *Proměna intimacy. Sexualita, láska a erotika v moderních společnostech.* Přel. I. Možný, 1. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0175-5.

HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J.; KREIDL, M. a kol. *Proměny partnerství. Životní dráhy a partnerství v české společnosti.* 1. vyd. Praha: SLON, 2012. ISBN 978-80-7419-142-81.

HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti.* 1. vyd. Praha: SLON, 2009. ISBN 978-80-7419-020-9.

HAŠKOVÁ, H.; UHDE, Z., a kol. *Women and social citizenship in czech society: continuity and change.* 1. vyd. Praha: Sociologický ústav, 2009. ISBN 978-80-7330-150-7.

HINTNAUS, L. *Člověk a rodina. Smysl a funkce rodiny*. 1. vyd. České Budějovice: JČ ZSF, 1998. ISBN 80-7040-315-2.

CHALOUPKOVÁ, J. a kol. *Proměny rodinných a profesních startů*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2010. ISBN 978-80-7330-185-9.

JANOŠOVÁ, P. *Homosexualita v názorech současné společnosti*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-954-5.

KAISEROVÁ, K. *Samota jako partner*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2005. ISBN 80-204-1280-8.

KARSTEN, H. *Ženy- muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. Přel. P. Babka, 1. vyd. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-145-X.

KATRŇÁK, T. *Spříznění volbou? Homogamie a heterogamie manželských párů v České republice*. 1. vyd. Praha: SLON, 2008. ISBN 978-80-86429-98-4.

KATRŇÁK, T. a spol. *Na prahu dospělosti. Partnerství, sex a životní představy mladých v současné české společnosti*. 1. vyd. Brno: Dokořán, 2010. ISBN 978-80-7363-352-3.

KELLER, J. *Sociologie středních vrstev*. 1. vyd. Praha: SLON, 2012. ISBN 978-80-7419-109-1.

KELLER, J. *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*. 1. vyd. Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-031-5.

KŘÍŽKOVÁ, A.; MAŘÍKOVÁ, H.; HAŠKOVÁ, H.; FORMÁNKOVÁ, L. *Pracovní dráhy žen v České republice*. 1. vyd. Praha: SLON, 2011. ISBN 978-80-7419-054-4.

KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. 1. vyd. Praha: GRADA PUBLISHING, 2010. ISBN 978-80-247-2456-0.

LIPOVETSKY, G. *Paradoxní štěstí. Esej o hyperkonzumní společnosti*. Přel. Pokorný Martin, 1. vyd. Praha: PROSTOR, 2007. ISBN 978-80-7260-184-4.

MACHOVEC, M.; *Smysl lidské existence*. 5. vyd. Praha: Akropolis, 2012. ISBN 978-80-7304-143-4.

- MAŘÍKOVÁ, H. a kol. *Proměny současné české rodiny*. 1. vyd. Praha: SLON, 2000. ISBN 80-85850-93-1.
- MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. vyd. Neuvedeno, Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.
- MOŽNÝ, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 1. vyd. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-75-3.
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: SLON, 2006. ISBN 80-86429-58-X.
- NEDBÁLKOVÁ, K. *Matky kuráže. Lesbické rodiny v pozdně moderní společnosti*. 1. vyd. Praha: SLON, 2011. ISBN 978-80-7419-041-4.
- ONDOK, J. P. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. 1. vyd. Praha: TRITON, 2005. ISBN 80-7254-486-1.
- ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. 1. vyd. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2006. ISBN 80-8050-982-4.
- PLAŇAVA, I.; PILÁT, M. a kol. *Děti, mládež a rodiny v období transformace. Children, youth and families in period of transition*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2002. ISBN 80-86598-36-5.
- POLÁŠKOVÁ, E. *Plánovaná lesbická rodina: Klíčové aspekty přechodu k rodičovství*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5013-6.
- PONSARDOVÁ, CH. *Víra v rodině*. Přel. M. Štěpánková, 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-184-1.
- PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-029-4.
- QUESNELL, M. D. *Co si myslíme, čemu věříme a kdo jsme*. Přel. J. Vaněk, 1. vyd. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-1078-5.

RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*. Přel. K. Osolsobě, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996. ISBN 80-85959-12-7.

SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*. Přel. H. Beguivinová; 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-647-3.

SÝKOROVÁ, D. *Prázdné hnízdo- šance nebo břemeno?* 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1996. ISBN 80-7067-622-1.

TUČEK, M. a KOL. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. 1. vyd. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-22-9.

WEISS, P.; ZVĚŘINA, J. *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-558-X.

Sborník:

Člověk a česká společnost na prahu 21. století. Opava: Open Education & Sciences, 1999. ISBN 80-901974-7-7.

Život z víry. 2. Díl katolického katechismu pro dospělé. Přel. J. Šrajer, M. Rynešová, V. Feldmann; 2. vyd. České Budějovice: Teologická fakulta JČU; PROTISK, 2005. ISBN 80-7040-809-X.

WWW:

www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/1103.pdf [cit. 26. 11. 2013].

www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/publ/300004-14-n_2014 [cit. 25. 2. 2015].

www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/4032-13 [cit. 26. 11. 2013].

Abstrakt

SOCHOROVÁ, Z. *Budoucnost české rodiny*. Písek 2014. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce J. Mišovič.

Klíčová slova: tradiční a moderní rodina, manželství a partnerství, rodičovství, svobodné matky, asistovaná reprodukce, bezdětnost, rozvody a rozchody, budoucnost české rodiny, sociální a etické aspekty.

Má práce se zabývá současnou českou rodinou a jejím vývojem. Mladí lidé v menší míře vstupují do manželského svazku, rodí se čím dál méně dětí, populace stárne, alarmující je vysoký počet rozvodů. Má na to vliv míra vzdělání? Patrný je i vysoký nárůst dětí narozených svobodným matkám. I přesto, že se ještě stále rodí nejvíce dětí do manželského svazku, přibývá rodičů nesezdaných. Mnoho párů nemůže počít dítě přirozenou cestou a využívá možnosti asistované reprodukce. Narůstá i podíl žen, které z nějakého důvodu mít dítě nemohou či nechtějí. Dále se zabývám rozdělení rolí v rodině a v pracovní oblasti. Co se změnilo v současné rodině oproti tradiční?

Cílem práce je zmapovat současnou situaci české rodiny a její budoucnost z pohledu našich i zahraničních autorů. Důležitost spatřuji v etických a sociálních aspektech, které mohou svými dopady ovlivňovat vývoj rodiny v budoucnosti. Závěr práce obsahuje mé hodnocení k této problematice.

Abstract

The future of a Czech family.

Key words: traditional and modern family, marriage and friendship, parentage, independent mothers, assist reproduction, childless, divorces and separations, future family of Czech, social and ethical aspects.

My work deals with contemporary Czech family and its development. Young people enter to a lesser extent to marry, less and less children are born, the population is aging, alarming is the high number of divorces. Does the impact the amount of education on divorce? Evident is also a large increase in children born to single mothers. Even though it is still the most children born of marriage, unmarried parents are increasing. Many couples can not conceive a child naturally and uses the opportunity to assisted reproduction. Increasing the proportion of women who for some reason a child can not or do not want. i also deal with the division of roles in the family and in the work area. What has changed in contemporary family compared to traditional family?

The aim is to map the current situation of Czech families and their future from the perspective of domestic and foreign authors. i can see the importance of the ethical and social aspects that may to impact the influence of development of families in the future. Conclusion contains my assessment on this issue.